FRANJEVAČKI SAMOSTAN U FOJNICI

OD STOLJEĆA 14. DO 20.



SABRAO:
FRA MIJO V. BATINIĆ
BOSANSKI FRANJEVAC

FRANJEVAČKI SAMOSTAN U FOJNICI

OD STOLJEĆA XIV.–XX.



SABRAO:

FRA. MIJO V. BATINIĆ,

BOSANSKI FRANJEVAC.



U ZAGREBU.

TISKARA I LITOGRAFIJA C. ALBRECHTA

1913.

UZ 500-TU OBLJETNICU SMRTI
FRA ANĐELA ZVIZDOVIĆA
1498. - 1998.



U GODINI POVRATKA 1998.



Izdavač:
Franjevački samostan Fojnica

Za izdavača:
fra Janko Ljubos, gvardijan

Pretisak:
DD štamparija "Svjetlost - Fojnica" Fojnica

Tiraž:
2 000 primjeraka

SADRŽAJ

Predgovor

VJERSKA SNOŠLJIVOST VODI BOLJIM DANIMA

Moguće je navesti brojne razloge za pretisak knjige fra Mije Batinića: FRANJEVAČKI SAMOSTAN U FOJNICI, OD STOLJEĆA XIV. DO XX. Zagreb, 1913, no pravi povod za taj pretisak je proslava 500-obljetnice smrti fra Andela Zvizdovića (1498-1998). I jedno i drugo, i pretisak i proslava, su opet u službi jednoga drugog cilja, učenja naime iz prošlosti, prema očito istinitoj izreci, da je povijest učiteljica života.

Zadnjih su se godina Bosna i Hercegovina i narodi, koji u njoj žive, usljed velikosrpske agresije našli u velikim nevoljana, možda najvećim od osvajačkog pohoda Osmanlija u 14. stoljeću. Ratna razaranja, ubojstva na stotine tisuća ljudi, preko dva milijuna prognanih i, što je najpogubnije, razbuktana mržnja izmedu pripadnika bosanskohercegovačkih naroda i izmedu pripadnika vjerskih zajednica su teret s kojim nama, preživjelima, valja izići nakraj. Nije da nam pomoć ne dolazi s mnogih strana, no, čini se da ta pomoć koja dolazi izvana, ne može riješiti naše probleme. Riješiti ih možemo samo mi; pitanje je tek pravoga puta k tom rješenju, a on je, makar kao mogućnost, već davno iscrtan i ucrtan u našu povijest, pa ga i tamo trebamo tražiti. Naša je, po svemu sudeći, sudbina živjeti i svoju prošlost kao sastavnicu sadašnjosti i budućnosti.

Ovu su istinu, ponekad i nesvjesno, osjećali i prakticirali bosanski franjevci. Uvijek su imali barem jedan prozor otvoren prema prošlosti, kroz koji im je stizao miris prošlih dana, a s njim i nauk kako s problemima izlaziti nakraj. Jedan od svijetlih primjera je i fra Andeo Zvizdović, koji je, ne klanjajući se nikome, izabrao put dijaloga, te je hodeći tim putom, došao do Ahdname, svečane povelje, koja, po svom sastavu, obliku i zakletvi, ima oblik medunarodne isprave, sačinjene nakon razgovora izmedu vrhovnih predstavnika dvaju naroda.

Kad već spominjemo fra Andela Zvizodvića, zasigurno je dobro, u svrhu učenja, napomenuti, da je on bio redovničkim poglavarom u Bosanskoj vikariji, koja se prostirala od Trsata do Beograda, te od Jadranskog mora do Drave, dakle u svim krajevima koje su nastavali Hrvati, što će reći da se prostirala na teritorij četiriju država: u turskoj Bosni, kraljevini Hrvatskoj, u Mletačkoj i Dubrovačkoj Republici. Svaka je od tih država vršila pritisak na bosnaske franjevce da djeluju u korist njezinih političkih interesa. A i sami franjevci te prostrane i raznolike zajednice različito su procjenjivali tadašnji narodni interes u tim raznim krajevima, te prema tome i različito su postupali i djelovali u javnosti. Što čini fra Andeo? On preporučuje svojim fratrima, koji se nalaze na teritoriju turske vlasti, lojalnost prema državnoj vlasti u zamjenu za slobodu vjere i zaštitu imovine. Taj nužni korak, ozakonjen u Ahdnami, bio je način da katolici do današnjega dana opstanu i ostanu na bosansko-hrecegovačkim prostorima. Stoga i ne bi trebalo nikoga čuditi što bosanski franjevci i danas biraju put dijaloga: on se kroz dugu njihovu povijest pokazao najsigurnijim putom u uvijek novu budućnost. Vjerska snošljivost vodi boljim danima.

Vjerujem, da bi s ovakvim "predznanjem" trebalo čitati ovu knjigu fra Mije Batinića, napisanu, istina, prije osamdeset i pet godina i u sasvim drukčijem ozračju od današnjeg, no i pored toga, u svim njezinim detaljima, zanimljivu i poučnu. Napisana je kao odziv "želji svoje braće i nekih vigjenijih rodoljuba, kojima je poznata važnost fojničkog samostana u prošlosti", kako autor piše u predgovoru svoje knjige.

Franjevački je samostan u Fojnici utjecao, da opet navedemo misao samoga autora, kroz šest stoljeća ne samo na crkvenu već i na domaću povijest. On je bio "glavno središte katolika bosanskih, a osobito u današnjem okružju: travničkom, banjalučkom i bihačkom te znatnom dijelu sarajevskog, dakle za veći dio Bosne", kako autor piše u predgovoru. U ovaj su samostan vjernici oči upirali u zgodi i nezgodi, u njemu su stolovali crkveni poglavari, biskupi i redodržavnici - provincijali.

Ta je uloga fojničkoga samostana, kako u crkvenom tako i u svjetovnom pogledu, zaslužila ovo povijesno djelo, čitano, proučavano i citirano od brojnih povjesničara. Ono zaslužuje našu pozornost, zaslužuje, da ga i mi, današnji ljudi, uzmemo u ruke i čitamo, posebice i zato, što je fojnički samostan i u naše vrijeme bio subjektom povijesti, stvarajući je, zasigurno na manje vidljiv način od onih prastarih vremena ali zato podnoseći u svojim fratrima i u katolicima, možda i zbog svoje uloge u prošlosti, isto tako teške nevolje i stradanja. Da bismo se u to uvjerili, dovoljno je prisjetiti se onoga, što se u tom kraju tijekom zadnjega rata događalo, onih napada, progonstava i, konačno, ubojstva dvojice vodećih ljudi u tom samostanu: fra Nikice Miličevića, gvardijana i fra Leona Migića, samostanskog vikara.

Čitajući ovu knjigu, ne mislim ovdje samo na Fojničane, još ćemo više zavoliti ovaj kraj i njegov samostan, jer ono što poznamo više i volimo. Fra Mijo je odabrao pravu metodu. Najprije je, donoseći kratki zemljopisni opis Fojnice i njezine okolice, te najznačanije datume njezine povijesti, skicirao mjesto radnje, da bi onda pustio da se "povijest događa" pripuštajući njezinim akterima njihove uloge. Knjiga završava govorom o znamenitijoj braći, o školama, župama, samostanskom posjedu i samostanskoj zbirci. Čini se, da ništa nije izostavljeno, što je opet posebna vrijednost knjige. Da bi samostan opstao, potreban mu je posjed, potrebne su mu škole i zbirke, i, kako je to praksa pokazala, potrebne su mu prije svega župe, kao što je i samostan bio potreban župama, jer su u njemu nalazile zaštitu.

Autor knjige, koju držite u ruci, s puno skromnosti prosi od čitatelja razumijevanje, što mu je knjiga puna "naših patnji", ali ih nije mogao zaobići, "jer one sačinjavaju bitni dio naše prošlosti, ali i naše vjerske ustrajnosti". U patnjama se kali ustrajnost, koja je onda garancija opstanka i ostanka. To je kroz dugovjeku povijest hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini i povijest bosanskih franjevaca postalo pravilom, koje i danas vrijedi. Ono se potvrdilo i u povijesti franjevačkoga samostana u Fojnici, koji je, unatoč mnogobrojnim nevoljama, opstao do danas preuzimajući, polako, ulogu, koju mu je povijest namijenila.

Sarajevo, u travnju 1998.

Fra Petar Anđelović, provincijal

SLAVNOJ USPOMENI

600-GODIŠNJEG OPSTANKA
FOJNIČKOGA SAMOSTANA

POSVEĆUJE:

PISAC.

PREDGOVOR.

Odazivajući se želji svoje braće i nekih vigjenijih rodoljuba, kojima je poznata važnost fojničkog samostana u prošlosti, stao sam pred 15 godina prebirati bogati domaći arhiv, te crpsti ponajvažnije dogagjaje ovog skromnog, ali čuvenog, franjevačkog zakloništa, koje je utjecalo kroz blizu šest stoljeća ne samo u crkvenu, već i u domaću povjest. Ovo je bilo glavno središte katolika bosanskih, a osobito u današnjem okružju: travničkom, banjalučkom i bihaćkom te znatnom dijelu sarajevskog, dakle za veći dio Bosne. Tamo su vjernici upirali oči u svakoj zgodi i nezgodi; tude su stolovali crkveni poglavari — biskupi, redovnički poglavari-provincijali. Otale su vjernicima dolazili dušobrižnici, noseći im ne samo vjerske utjehe, već i knjigu te lijekove, pak im ublaživali nevolje dugog sužanjstva.

Trebalo je dakle jednoč to pobrati u jednu knjigu, trebalo oteti zaboravi naše zasluge, pokazati potomcima vlastite za vjeru dom uzore, koji će ih poticati na velika djela. To sam sve pokušao skupiti u ovu povjesnu knjigu, koju mogu donekle smatrati nadopunjkom prijašnjega mog djela „Djelovanje franjevaca“. Koliko mi je ova monografija uspjela, nije moje suditi.

Ne mogu da ne spomenem i imena onih, koji su me pri tom poslu pomogli zborom i tvorom, a ti su: mnogo poštovani o. fra Jerko Vladić i gosp. Mato Boškić-Stipković, polit. pristav, koji su djelo pregledali, te o. fra Leonard Ćuturić, koji ga je mjestimice preuredio i nadopunio, te kao sadanji gvardijan preuzeo zadaću, da ga objelodani. Hvala im!

Zemljopisne i povjesne crtice o Fojnici i njezinoj okolici.

Područje, u kojem su se odigrali ovdje nanizani povjesni dogagjaji, obuhvaća cijelu stariju fojničku župu sa ovim granicama: crta potegnuta od planine Zec na Crnički Kamenik — ušće Lepenice — rijeka Fojnica do Visokoga; od Visokog rijeka Bosna do ušća Lašve, otale do ušća Kruščice, a ondale na Radovan, a odatle pako prati bilo Vranice do izhodne točke.

Mjesto Fojnica leži megju planinama Matorcem i Zahorom, na plitkoj naplavini, uz desnu obalu Dragače, koja je ovdje naplavila prijatnu rąvnicu, 3 kilometra dugu, a 1 do 1½ kilometra široku. Značaj okolice uopće je govorit, bez prelaza od ravnice na humlje, sa srednjim usponom tla od $^3/_7$ 27°; po tom poprečna ispetost fojničke okolice nadilazi sve predjele u Bosni. Maximum njezine ispetosti jest u Vranici vrhunac Loćika 2107 met.

Gore ove okolice sačinjavaju jezgru tako zvanoga „bosanskoga rudogorja", a jesu po imenu ove: Vranica, Zec sa vrhuncima Zečija glava 1766 m., Matorac 1939 m., Vitreuša 1914. m; Cvjetovnja sa Jasikovicom 1255 m., Zahor 1423 m; Šćit 1580 m. Glavne doline, kao i gorski lanci, drže se jugoistočnog smijera, paralelno sa Jadranskim morem, što je veoma karakterično za orografske prilike u Hrvatskoj, Dalmaciji i većoj česti Bosne.[1]

Vode. Fojnička je okolica u hidrografskom pogledu zanimiva, ne toliko veličinom rijeka i jezera, koliko raznolikošću i bogatstvom bistrih i mineralnih izvora. Najveća jest rijeka Bosna. Ova u toliko spada u područje Fojnice, što tvori već spomenutu granicu od istoka, te sve vode ovog područja prima u svoje krilo, od kojih su znatnije rijeke i pritoci: Dragača, koja izlazeć iz fojničke kotline poprima ime Fojnice, a sastoji se iz bezbroj izvora planine Vranice i Šćita, koji tiho romoneći i šumeć u slapovima se slijevaju u glavnim pokrajnim dolinama ovoga gorja, te se sastaju pod selom Mujakovići i stvaraju kao kristal bistru brzicu rijeku Dragaču. Znatniji pritoci Dragače

[1] V. Glasnik zem. muzeja za Bosnu i Hercegovinu. 1899. str. 738. XI.

jesu: potok Pavlovac s desna, Gvožgjanka s lijeva, koja u Dragaču utječe na pogledu Fojnice kod mosta Alaupovke. Najznatniji je pritok svakako Lepenica, koja postaje od gorskih izvora Ivan planine, Lopate i Inča, pa kod Kiseljaka pritječe u Dragaču, koja se otale do ušća u Bosnu zove Fojnica.

Jezero je najznatnije i ujedno najdivnije Prokoško jezero, tako prozvano radi blizine prokoških ljetnih stanova. Površina mu je 13·4 hektara. Leži u ponikvastoj vispoljani pod planinom Krstacem, u visini po prilici 1600 m. nad morem. To je pravo alpinsko jezero.

Fojnička okolica obiluje i rudnim vodama. Vrijedne su osobitog spomena: Banja kod Fojnice, Klokoti kod Bilalevca, jer se na oba mjesta nalaze sumporne toplice, koje polaze susjedni stanovnici i hvale njihovu ljekovitost. Imenito Banja ima 24° R. topline, udara jako po sumporu i željezu, a nalazi se 1½ klm. sjeverno od varoši, gdje je uregjen za nuždu jedan bazen, a drugi se nalazi u pečini od sedre, ali je tamo tegotan ulaz; no u zadnje je vrijeme na olovne cijevi svedena blizu do varoši ova banja i uregjeno nešto modernije mineralno kupalište.

Još se većma okolica fojnička ističe sa svojim kiselim vodama: Lamborine, Džojinhan, Klokoti, Bukovci i Busovača imadu kiselih izvora, nu nijesu dovdljno ispitani nit do danas u obzir uzeti, kako bi zasluživali. Osobito su važni Klokoki, gdje na površini od više rali neprestano klokoću nebrojeni izvori tople, studene, kisele i raznobojne vode, a otud im i ime Klokoti. Narodna pjesma ovjekovječila je ovo mjesto imenom Vuka Jajčanina, koji ugrabi sestru Gjerzelez-Alije.

Nu vratimo se na našu glavnu stvar — Fojnicu, koja leži u podpuno gorskom kraju, odasvuda obrasla šumom, te radi svoje divlje-romantične okolice, koja svakog začarava, zaslužuje ime „bosanske Švice“. Današnja varoš Fojnica jest sijelo kotara, na koji spada još: Kreševo, Kiseljak, Gromiljak, Brestovsko, Busovača, Rastovo. Sijelo je takogjer kotarskog suda, pošte, oružničke postaje, pčelarskog društva i gradilišta košnica za cijelu Bosnu i Hercegovinu. Imade dvije čitaonice: muslimansku kiraetanu i katoličko-hrvatski „Rodoljub“, osnovan po poletnom † franjevcu fra Alojziju Cvitanoviću, te ima svoj krasni dom, dosada najljepši u Bosni. Grad ima lijepe kuće, vrlo čiste ulice; provigjen je zdravim vodovodom, a živo se radi, da što prije dobije i električnu rasvjetu.

Muslimani imaju 3 džamije i krasnu novu medresu. Gragjanski se svijet najviše bavi trgovinom, točarinom i obrtom, osobito



Potpuni pogled na Fojnicu i okolicu. (Najviši vrhunac s lijeva jest Kozó-grad.)

drvom, radi obilja drva. To je glavno rečeno o današnjoj Fojnici, koja inače slabo napreduje radi slabih općila.

Naokolo Fojnice upadaju u oči stare gradine, koje su kao nigdje u blizini nanizane, a koje se i sada dobro razabiru. Megju svima ističe se grad Kozó, Fojnici na jugu, sazidan na strmom obronku Konjuha, dijelu planine Zeca, tvoreć tude čunjastu hrid, na kojoj stoji tvrgja, gospodujuć nad dolinom fojničkom i cijelim tokom Dragače do ušća Lepenice. U ruševinama se dobro raspoznaju bedemi, sjeveroiztočni 1—5 metara visoki; pod tvrgjom tamnica; na jednoj strani tvrgje nekakva urezana slova, koje se ne daju odgonetnuti. Grad se je vodom opskrbljivao s izvora potoka Bistrice, te se još mjestimice opažaju tragovi vodovoda dugoga 7—8 kilometara, a paralelno s njime i cesta kao kaldrma, koja je spajala ovu tvrgju sa zapadnim dijelovima Bosne. Sjeveroistočno od grada, a niže ovoga leže silne ruševine kamenitih zgrada, varošišće zvano, gdje će možebit starinar naći mnogu odgonetku, kada se bolje pretraži ovo mjesto, koje je svakako bilo veliko i znamenito.

Lagumi više sela Gradine na sjeverozapadu Fojnice, druga je važna gradina, koja je štitila Fojnicu i njezine rudokope. Ona se sastoji iz više opkopa i siže u starije doba.

Zvonigrad je treća tvrgja; sagragjena je pako bila na strmom visu, ogranku planine Cvjetovnje, zaštićujuć rudokope u selu Gvožgjanima, 2 sata udaljena od Fojnice.

Osim ovih utvrda istaknut nam je i važnija mjesta i rudokope okolo varoši Fojnice.

Poviš Fojnice na sjeveru leži maleno selo Banja sa već spomenutim izvorom sumporne vode, koju narod veoma često upotrebljuje, i za reumatične bolesti mnogima je pomogla. Samo ime Banja sjeća nas na talijansku riječ bagno = kupalište, pa je ostanak iz onih doba, kada su Dubrovčani ovdje rudokope imali. Pošav otale prama istoku, dolazimo na Alibegovo (negda Mandino) Brdo; a dalje idući k istoku silazimo u prodolje Lučice, krčevine fojničkih katolika, koje mjestimice pokazuju rudne naslage. Odavle se uspinje i silazi prema Ostružnici, općini od više omanjih sela, prosutih po brjegovima i uvalama na podnožju gore Zahora. Znamenita su seoca Voljevac, gdje su se najdulje održali Bogumili, i Marinići, nekad sijelo plemenite kršćanske obitelji Radijelovića-Radeljevića, koji su poput Obojčana s barjakom dolazili nedjeljom u župnu crkvu, te se bez njih ne bi smjela ni pučka misa otpočeti. Kasnije je obitelj osiromašila i u varoš se preselila.

Ispod Ostružnlce stere se Ostruško polje, koje natapa rijeka Fojnica. Ono je bilo negda silno plodovito, polag one narodne pjesmice:

„Poručuje baba iz Kaura:
Je l' Ostružko polje urodilo,
Je li proha kano rukavica,
A šenica od dva muška pedlja?

Iz ove narodne predaje razabire se, da je mnogi kršteni narod odavle pobjegao u Kaure (nevjerničku zemlju), a odonud žalostan raspitivao bi o svojem rodnom zavičaju.

Usred ovog poljica stoji Ostruška džamija, po svoj prilici sagragjena iz ruševina kršćanske crkve, jer se pripovijeda, da je tu u blizini, kraj same današnje ceste stajala crkva sv. Katarine. Preko puta od džamije stere se tursko groblje, a na jednome humku visok ženski bašluk (nadgrobni spomenik), te se priča, da je to grob jedne poturčene djevojke, koja je predvodila Turke i otale pucala na Kozô-grad, u kojem je tada stanovala kraljica Katarina i da ju je tu top ubio onu djevojku, pak to mjesto drže muslimani svetim, a za to ga i brižno ogragjuju.

Pogjemo li odovud uz tok rijeke Fojnice, izlazimo opet u fojničko polje, gdje na sutoku Dragače i Gvoždjanke stoji i danas ćuprija (most) Alaupovka, što nas sjeća davne ovomjesne kršćanske porodice. Turci su više put ćupriju popravljali i mjesto joj mijenjali, da joj ime zataru, nu narod se nije dao nagovoriti, da joj ime pridrugojači.

Ako dalje krenemo uz rijeku Gvožgjanku, namjerit ćemo se na silne naslage riječnog kamenja, gdje su stari ispirali zlato. Pogjemo li odavle uz planinu prama gradu Kozlu i prešav Kozôgrad, ako idemo njegovom starom cestom, doći ćemo iza jedan sat hoda na Dernečišće, gdje su se u staro doba obdržavali veliki sajmovi; a malo dalje pošavši dolazi se do Marine Stijene. Ovo je ime ostalo od neke Mare, koja se bila odbila u hajduke i mnogo zla učinila silovitijim muhamedancima, šireći svuda strah i trepet, pak stoga ju je narod i u pjesmama opjevao. Mi ćemo spomenuti samo jednu:

Odmetnu se odmetnica Mara
U hajduke priko Banjeluke,
Gjulibrku pade na konake.
Gjulibrče oko kuće trče,
Janjce peče, a cicvare vari.

Vratimo li se istim putem natrag i ostavimo li na Poljani ob desnu Kozó-grad, pa pogjemo li na Vrata niz planinu prema Fojnici, za pol sata hoda namirit ćemo se na Radinu ili Kadijinu gromilu, gdje je narod nekoć kamenjem zasuo kadiju, što mu je velike globe i nepravde činio. I danas običaju po koji kamen baciti, kao znak prokletstva na toga davnog zlotvora. Malo niže nailazimo na izvor Velika Veselica, nešto dalje na vrelo Mala Veselica, otale na brdo Križ i saći ćemo pokraj samostana na Rupnovac, a time u samu kršćansku varoš, obašavši tako cijelu okolicu. Tako smo zaokružili okolicu Fojnice.

Povjest. Kao što je tminama zastrta sva davnina Bosne, tako je po gotovu i Fojnice. Ime je dobila od svojih nepreglednih šuma (hvoja), te se je zvala Hvojnica, a prvu slovku promijenila prama kasnijem izgovoru u Fojnica.[1]

Ako se malo obazremo naokolo, svuda nalazimo tragove čovječje radnje — pouzdan znak, da se i u najstarije doba, a osobito za gospodstva Rimljana, ovda svijet gledao okoristiti prirodnim bogatstvom tla. Gomile vodenog kamenja kraj svih mjesnih rijeka označuju, da su silni čopori radnika tražili i izapirali zlato, kojeg i danas ima u pijesku naših voda, kao što se je u tome uvjerila i sadanja zemaljska vlada, upotrebivši nekog Luku, Dalmatinca god. 1893. koji je na raznim mjestima rešetao riječni pijesak i svagdje nalazio čisto zlato, dnevno po 10 kr. vrijednosti.

I tragovi rimskih cesta preko planine Zeca i Šćita svjedoče, da su Rimljani i ovaj kraj izrabljivali. Tragovi rudokopa u Šćitovu spadaju u rimsku dobu, a njihov opseg svjedoči, da su dugo tu radili.

Dovinuvši se Bosna svoje samouprave, fojnička okolica obratila je na se pozornost rudarskih poduzetnika, te već polovicom 14. vijeka dolaze Dubrovčani i grade kuće u selu Ostružnici, tako prozvano jer je na utoku Gvožgjanke u Dragaču opstojala neka struga, gdje je njihova straža pazila, da se ne bi ruda kradom odvažala[2]. Pri tom poslu upotrebljavali su ponajviše Sase i Latine dalmatinske, pa zato i jesu do današnjeg

---

[1] Fojnica u starim spomenicima: Qnoijnicza, Chwoynica, Chwoinica, Coyniza te Hvoiniza. Nadelholzbach. V. Jireček: Handelstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittealters. Prag. 1879.

[2] Jireček: Bergstrassen. v. Serbie u. Bosnien.

dana učuvani svi rudarski nazivi u njemačkom jeziku, a mloge riječi u narodu nose talijanski biljeg.

Iz ranije ili bar ove dobe jesu gradine: Lagumi, Kozô i Zvonigrad, podignuti u zaštitu bližih rudokopa.

Pod upravom Dubrovčana silno se je razvilo rudarstvo u ovome kraju, a s njime i trgovina, da je kralj Tomaš dne 3. siječnja 1449. učinio ugovor s Nikolom Trogiraninom, da svaki uloži po 10.000 dukata u zlatu ili srebru, čim će ovaj otvoriti skladište svake robe u Spljetu, Hvojnici i Jajcu, i tim ima trgovati na sve strane „kuda mu se bude bole viditi", a da mu ima kralj dati kuće u svojim mjestima, gdje mu bude potrijebovati.[1] Obvezuje se tu isti kralj, da će sve što bude potrebno za njegovu kuću i dvor uzimati u tim označenim mjestima, plaćajuć pošto i drugim trgovcima. Još hoće „da sva srebra, koja dohode u našu komoru i koja se nahode u naših misti na prodaju, da se imaju dati njemu (Nikoli) za gotove dukate, pošto ih bude mogao kupovati, a da ti trzi i ta srebra imaju biti dobitija na poli i štete." — Već se iz ovoga lista vidi, da se je tu srebro vadilo i dalje prodavalo, a Fojnica postala važnom točkom, kao dosele Podvisoki. Dapače sama Tomaševa žena, kraljica Katarina, za provale Turaka i pada Bosne boravila je, po pričanju dubrovačkog ljetopisca Lukari-ja, u Kozlu, a čuvši za smrt kralja Stjepana Tomaševića pobjegla je u Konjic i otale u Dubrovnik te u Rim.

Propast bosanske kraljevine osjetila je i Fojnica, gdje su se bile pribrale mloge vlasteoske obitelji, kao: Alaupović, Radijelović, Sitnić, Vučemilović (Vučević) i još neke. Bogomila kao da je bilo nestalo u Fojnici do pada Bosne, inače bi — kao i drugdje — bili prešli na islam, dočim je prošlo i 100 godina iza zauzeća Bosne, dok su se počeli naseljivati u Fojnicu muslimani, a i to sami isluženi vojnici, noseći u svojim prezimenim biljege azijskih svojih posjeda ili služba, obnašanih u ratu: kao Gjiro (iz Krete), Uzbašić, Čohadžič i slični. I predgragje tursko Pavlovac dokazom je, da su se oni tu uselili u posve kršćansko mjesto.

I predaja pučka to isto potvrgjuje, jer je dugo vremena ovamo dolazio kadija iz Visokog na obdanicu i svoju službu vršio kraj jedne česme usred varoša.

---

[1] Kukuljević: Arhiv za pov. jugosl. VIII. str. 195.

Rudokopi, i to srebreni, još se spominjuju početkom 16. vijeka, a rudari su još god. 1526. podigli ponovno franjevcima samostan i crkvu, koje je Turska vlada bila oborila, kako ćemo to na drugom mjestu pripovijedati.

Još jedina znamenitost Fojnice učuvana je u tome, što je i dalje opstajao franjevački samostan, u njem živio i umro blaženi o. fra Angjeo Zvjezdović, te su tu čuvani povjesni spomenici bosanskih franjevaca i katolika.

Od svih plemićkih porodica dugo se je održala u svojem posjedu i bogatstvu obitelj Alaupovića, ali i ovoj zadade težak udarac četa haramija, koja je dne 5. srpnja 1566. opljačkala Fojnicu, odnesavši iz crkvene sakristije svekoliko srebro, a od Alaupovića „mlogo blago odniše, i ne progje 8 dana svi ji poitaše i u Sarajevo odvedoše".[1]

Kako su i kršćani i muslimani bili prinugjeni bavit se rudarstvom i zanatima, te su bili upućeni jedni na druge, nit su se imali kada isticati u politici, kao sarajevski age: to je i njihova povijest tiha i jednolična, i skoro sva zbijena u dogodovštinama franjevačkog samostana, o kojima će ova kniga pisati.

---

[1] Fojn. kronika str. 7.

I.

God. osnutka—1500.

Sadržaj: Postanak samostanâ u Bosni. Prvi redovnici: dominikanci i franjevci. Njihova narodnost. Postanak i važnost fojničkoga samostana. Pazarnice. O. Zvjezdović. Prva turska zanovetanja. Grčki metropolit. Smrt o. Zvjezdovića.

Kad skreneš s glavne ceste Sarajevo—Travnik uz rijeku Fojnicu, vodi te put izmegju zelenih brda, koja se postepeno uzdižu do gorâ, dok ti se napokon na mostu Alaupovki otvori pred očima pitóma, prava alpinska, dolina, opkoljena visokim planinama. Prvo, što ti za oči zapne, jest veliki franjevački samostan sa divnom crkvom. To se kao bijeli labud odrazuje od zeleni, što odasvud okružuje; a kao smjeli soko stoji na strmenoj hridi. Kraljevski je upravo položaj ovog bijelog dvora, koji impozantno gospoduje nad tihim gradićem Fojnicom i cijelom okolicom. Soko je ovdje vrh timora gnijezdo savio, da sa visine gleda rod svoj i njegove potrebe. Što je preko ovoga višestoljetnoga krova prohujalo, pričat će ova knjiga, pripovjedivši najpre postanak njegov.

Prvi osnutak franjevačkoga samostana i crkve u Fojnici treba tražiti u onoj dobi, kada su počeli kopati rude u fojničkoj okolici katolički Dubrovčani, a s njima ugarski Sasi i dalmatinski Latini; prvi kao zakupnici rudokopa, a drugi i treći kao rudarski vještaci i radnici. Pošto su ovi doseljenici bili katolici rimskoga obreda, (Bosna je bila još u XIII. stoljeću grčkokatoličkoga obreda, ukoliko nije bila zaražena bogomilskim krivovjerjem, htjeli su zadržati svoje bogoslužje, dozvavši svoje domaće svećenike, da im vrše obrede, kakvima su se od djetinstva navikli, i da riječ Božju slušaju u svome materinskom jeziku, naime: njemačkom i talijanskom. U tu svrhu sagradili su im crkve, koje su većinom ovisile o dubrovačkom nadbiskupu. Ovo naše mnijenje potvrgjuju isprave dubrovačkih arhiva,

koje je proučio dr. K. J. Jireček, pak sâm navodi, da su tako postali franjevački samostani u Srebrenici, Olovu, Zvorniku, Fojnici i Kreševu.[1]

Posve je razumljivo, zašto su ove rudarske naseobine najragje dozivale u Bosnu redovnike, a veoma rijetko svjetovne svećenike. Tomu je bio glavni razlog, što je trebovalo svjetovnom svećenstvu opstanak bolje osigurati, dočim su redovnici pripadali prosjačkim redovima, koji su po svojoj uredbi bili kao stvoreni za selidbu, i tako bili malim zadovoljni, jer su u skupu živili, te su ih i neznatne naseobine lako mogle uzdržavati dobrovoljnom milostinjom.

A baš su početkom XIII. vijeka ponikli u zapadnoj Evropi prosjački redovi sv. Dominika i sv. o. Franje Asižkog, koji su potpuno odgovarali svim potrebama i zahtjevima svoga vremena, kao i društvenim odnošajima one dobe.

Po svoj prilici prvi su bili pozvani i došli u Bosnu sinovi sv. Dominika; nu nabasavši odmah u početku na divljački otpor sa strane osiljenih bogomila, ušljed čega su neki redovnici i život izgubili kao mučenici, pa valjda nemajuć s kim popuniti prorijegjenih redova, oni se posve povukoše s ovoga pozorišta, ustupivši mjesto braći franjevcima, koji se rado pozivu odazvaše i ovamo doseliše, da se tu poput jake i neustrašive vojske utabore kvaseći do danas ovu zemlju znojem i krvlju, te unoseći obilne plodove u žitnicu Gospodnju.[2]

Prvi su katolički redovnici, koli dominikanci toli franjevci, pripadali većinom njemačkoj narodnosti radi Sasa. Po samom imenu Ivana Nijemca (Teutonicus) od strane dominikanaca, a od strane franjevaca o. Peregrina Sasa (a Saxonia), koji su bili prvi predstojnici svoje braće,[3] možemo s razlogom misliti, da su se prvi pripadnici ovih redova sastojali većinom iz Nijemaca, a manjim dijelom iz Talijana i Hrvata. Kasnije su se izmijenile uloge, pa je bila većina Talijana, koje je ovamo slala vrhovna uprava, (a ovake su Dubrovčani laglje razumjeli i ragje podupirali), u koliko nije doticalo domaćega podmlatka. Treba ipak svima priznati, da su se znali brzo priljubit ovomu narodu i naučit se njegovu jeziku, pak su uz rudarske nasebione preuzeli duhovnu

[1] Jireček: Handelstrasse und Bergwerken von Serbien und Bosnien. Prag, 1879. S. 44—5.

[2] Farlati: Illyricum Sacrum IV. p. 48.

[3] Ondje p. 49—53. te 60.

pastvu kod bogomilskih obraćenikâ i onih domaćih stanovnika, koje su oni preveli na rimski obred, poprimivši u svoje bogoslužje i narodni jezik, osobito gdje se glasno moli ili pjeva. Za to imamo dokaza u misalu vojvode Hrvoje,[1] u kojem se svetkovina sv. o. Franje označuje crvenim slovima, kakvim se tu obično bilježe zapovjedni blagdani, pa bi rekli, da su se njime i franjevci služili, a po tom da su slavenskim jezikom Boga slavili. Još imamo iz g. 1658. jednu molbu, koju je jedan franjevac poslo sv. o. papi, da se dozvoli onim u Bosni samo hrvatski pjevati: S l a v a, p o s l a n i c a, e v a n g j e l j e, v j e r o v a n j e i O č e n a š te m u k a G o s p o d n j a, a da nijesu dužni toga prije latinski moliti, kako je to bio davni običaj u ovoj pokrajini i u Dalmaciji; jer inače tim Božja služba odveć duga biva u nedjelje i svetkovine, kada oni moraju na otvorenom polju to obavljati, višeput izloženi žegi, kiši i snijegu, a uz to strahovati od inovjeraca. Sličnu su dozvolu bili dobili već prije dalmatinski franjevci.[2]

Kada su se dakle naselili u Fojnici i okolici rimokatolički Dubrovčani, Sasi i Latini, tada nekako osnovaše tude svoj stan i franjevci, kao njihovi jedini dušobrižnici, došavši iz Dalmacije i Njemačke. Dubrovački ljetopisac Lucari, što ga spominje Jireček, tvrdi, da su već za Kulinova vladanja (1180--1204.) dva dubrovačka vlastelina zakupila rudnike u Olovu, a tečajem XIII. vijeka, da su Sasi preuzeli rudokope u Bosni. Isti pisac dokazuje, da su g. 1339. Dubrovčani počeli izvažati srebro iz Bosne (a baš je ovom rudom obilovala fojnička okolica), pak je veoma vjerojatno, da su se bar dotle zasnovale dalmatinske i njemačke naseobine u Fojnici, a u to vrijeme sagragjen i franjevački samostan, makar i veoma čedan, u kojem se smjestiše redovnici njemačke i talijanske, a po svoj prilici i hrvatske, narodnosti, da onima prvim služe kao tumači kod domaćeg stanovništva.

Tečajem XIV. vijeka fojnički rudnici izigjoše na glas, a u XV. vijeku bijaše Fojnica jedno od prvih rudarskih tržišta u Bosni, kako ćemo to drugdje dokazati. Dapače dubrovačke naseobine u Fojnici spominju se već god. 1312. i 1313., a kuća vlastelina Pavla Nikole de Menio bila je u Ostružnici g. 1349., kako to isti pisac izričito spominje.[3]

---

[1] N. Missale glagoliticum Hervoje Ducis Spalat. Rec. Jagić, Thalloczy, Wickhoff. Vindobonae 1891.

[2] Fermendžin, Acta Bosnae p. 489.

[3] Ondje p. 49. i u opasci.

Istina, ljetopisi franjevačkoga reda ne znaju za samostan u Fojnici, kao ni za one u Srebrenici, Zvorniku i Kreševu, koji su u XIV. stoljeću svakako bili podignuti. Toj šutnji mogu biti mnogi razlozi, kojih mi nećemo radi prostora ovdje iznositi. Za nas su ovoj stvari mjerodavniji do danas ovdje sačuvani turski spisi, koji svjedoče, da su ovdje opstojali crkva i samostan za kraljeva bosanskih po izjavi starosjedioca, te što je turska vlada već prvih godina svoga gospodstva imala posla sa samostanskim posjedom. Izvan svake je sumnje dakle, da je mlogo davniji ovaj samostan, nego bi se to dalo dokazati iz ljetopisa reda. Bez pogrješke možemo staviti njegov osnutak u prvu polovicu XIV. stoljeća.

Imamo uz to jedan izvjesniji dokaz iz god. 1435. Tada je neki fra Ivan, pridjevkom Proboz, a po tom Hrvat, isposlovavši kod generala reda fra Vilima de Casalis, da bude gvardijanom samostana u Deževicam i Fojnici (Howoitza), isprosio i neke druge, povlastice.[1]

Ovo potvrgjuje i domaća predaja, koja se ne smije nigdje, a osobito kod nas, prezreti ni omalovažiti. Narod bo pripovijeda, kako je ovamo često zalazio sv. Jakov Markijski, čijem blagoslovu pripisuju obilje riba u rijeci Dragači, a do nedavno pokazivao je narod i jedan brijest niže samostana, koji da je ponikao iz putne palice ovoga sveca. Buduć se je sv. Jakov Markijski godine 1432. u Bosni nalazio, to pouzdano potvrgjuje osnutak ovoga samostana u XIV. stoljeću.

Nu bio koju godinu stariji ili mlagji ovaj franjevački samostan, on je za prvih godina turske vladavine postao središtem i težištem, a time najglavnijom točkom bosanskih franjevaca i većine katolika u Bosni, preuzevši postepeno duhovnu skrb nad cijelom gotovo lijevom obalom Bosne do Save, osim jedino današnjih kotareva: Dervente, Maglaja, Tešnja i Žepča. Više je dakle od polovice Bosne upiralo svoj pogled u ove zidine, ovamo hodočastilo, ovdale izgledalo vjerovjesnike, utjehu i pomoć, a u zamjenu slalo svoju milostinju, da mognu laglje ovdašnji franjevci odolijevati globama i turskim tražbinama, kao i snositi terete oko uzdržavanja iznemoglih redovnika i oko odgoja podmlatka. O ovu se je pećinu razbijao bijes tlačitelja; o nju su se lomile bure i oluje, koje prohujiše nad glavama tužne raje. Klevete,

---

[1] Fermendžin: Acta Bosnae p. 150.

nasilja i gotovo nečuvena u povijesti čovječanstva stradanja ispunjuju stranice dogodovština ovoga samostana; ali i njegov svemogući zaštitnik sv. Duh vanrednom je dobrotom bdio nad kukavnom ovom zgradom, koja je više naličila svačemu, nego li stanu naobraženih ljudi. Ipak ovdale je potekla mloga divna misao, tu se pisale knjige, snovalo se o dobru roda, crkve i reda, ter izvodila djela, kojima će se i budući naraštaji diviti, ako bude pravednosti kod potomstva i harnosti kod onih, koje smo tolikom mukom Krstu i hrvatstvu sačuvali.

Ovaj je samostan u prvo svoje doba stajao na drugoj strani Fojnice, naime na Pazarnicama, na lijepom zaravanku poviš sadašnjeg muslimanskog groblja, imajuć desno dolinu Pavlovac, sučelice pred sobom cijelu današnju varoš, lijevo pako rijeku Dragaču, kako to i živa narodna predaja svjedoči, a neki spisi i razvaline, koje se i danas jasno razabiru, to isto dokazuju. Ovo megju inim potvrgjuje domaći ljetopis, koji stavljajuć smrt oca fra Angjela Zvjezdovića u g. 1498. spominje, da je on preminuo na Pazarnicama. Isto spominje franjevački general reda i povjesničar o. Franjo Gonzaga, koji opisuje sve provincije i samostane reda, govoreć o Bosni, na temelju vjerodostojnih izvješća na trećem mjestu stavlja samostan u Fojnici i izrično veli, da je ovdale (sa Pazarnica) prenešen na drugu stranu varoša, ne mogući više franjevci pričikati nezvanih gosta, koji su ih danomice uznemirivali.[1] Po tome moremo zaključiti, da se je ova selidba zbila početkom XVI. vijeka.

Dodati nam je još iz usmene predaje, da je tu negda bila bogomilska bogomolja i da je tu našast kumirski lik.

Brdo „Križ", uz koje su franjevci prislonili novi samostan i crkvu, bilo je i tada obraslo gustom šumom od samih brijestova (kao i do g. 1863.), koji su svojim gustim krošnjama zaštićivali ovo novo redovničko prebivalište, da ga lako ne opazi oko stranog poturice.

Samostan na Pazarnicama mogao je biti skroman, kao i svi drugi one dobe; ali je svakako bio na lijepu mjestu, na čelu cijele varoši i u kraju, gdje su se kupili „pazari" (sajmovi) i stajao kraljevski š t a c u n, kako ga drugdje spomenusmo. Kraj njega je vodio javni put u Skoplje, pak su se činovnici i muslimani rado tu svraćali, da prenoće i badava se nahrane, ne

[1] P. Franciscus Gonzaga: De origine seraph. religionis franciscanae. Romae 1587. pag. 514—4.

misleći ni zahvaliti, a kamo li platiti i naknaditi samostancima troškove.

U ovom je samostanu najviše boravio „pošteni kuštod fra Angjeo"; a kada je sultan Mehmed II. zauzeo Bosnu, ovdale mu je fra Angjeo izašao na susret u susjedni Milodraž i tu isposlovao glasovitu „Ahdnamu", da time osigura svojoj braći i katolicima slobodu vjere i života. Istina, ima na susjednoj planini Zahoru u stjenama izdubena pećina s nekim prigracima, koju narod zove „Kaštela", i priča o njoj, da su se tu franjevci bili zaklonili i o. Zvjezdović s njima, pa da je o. Zvjezdović otale i sišao na Milodraževsko polje; nu po svoj prilici kratko su vrijeme tu bili, jer su brzo nastupili snošljiviji odnošaji.

Ocrtavši najkraće postanak, mjesto prvošnjeg i sadašnjeg samostana u Fojnici, prelazimo na njegovu povjest. U tom ćemo se oslanjati najviše na bogati samostanski arhiv, te ćemo kronološkim redom nizati dogagjaje od onog doba, otkad imamo sačuvane podatke, osobito dogagjaje iz onih crnih stoljetnih dana progonstva i ropstva. Počimamo evo s tim dogagjajima.

God. 1466. franjevci su uz neku pripomoć drugih kupili neznatnom cijenom fojničku dolinu i planinu Zec za ciglih 2000 jaspri, a kupili su i mline u varoši. Zatim su g. 1478. isposlovali od ćehaje (zamjenika) Huseina dozvolu, da mogu popraviti svoju crkvu, a usput valjda i samostan.[1] Nu znali su se Turci stavljati i u franjevačke nutarnje prilike, pak usprkos jasnome slovu ugovora zabraniše im g. 1486. pobirati neke pristojbe od naroda, pod izlikom, da to šalju papi u Rim, a to sve potvrdi pet kadija.[2]

U isto doba megjutim pokazaše i Turci neku blagovolju novim podanicima, jer baš ove iste godine odbiše pećkoga patrijarhe zahtjev, da se njemu podvrgnu franjevci u svemu, a katolici u Bosni, da mu daju iste pristojbe, koje mu daju njegovi jednovjerci, što mu zabrani sultan Bajazit posebnim fermanom.[3]

Ove iste godine podijeljeno je katoličkomu biskupu i grčkoistočnomu metropoliti u Bosni pravo, da oni imadu isključivu vlast rješavati ženidbene parnice svojih vjernika i vjenčavati ih, a da se u to ne miješaju turske kadije ili tko drugi.[4] Iza toga

---

[1] Sravni fojnički arhiv. Turski spisi, sv. I. br. 50.

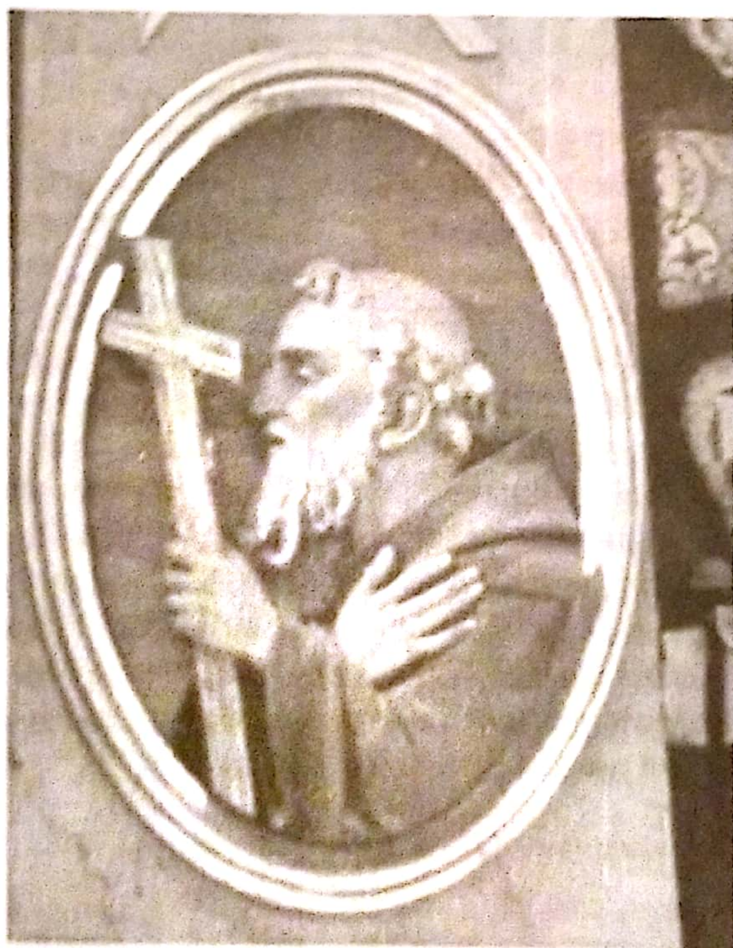
[2] Ondje br. 1208. Ovih službenih spisa iz svake dobe ima preko 2000. koji će vremenom osvijetliti mnogu stranicu naše povjesti.

[3] Ondje br. 1209.

[4] Ondje br. 1210.

(god. 1495.) umro je u Fojnici fra Marko biskup, a defterdar (kancelar) Hasanbeg pisa fojničkim subašama, da ne bi njegovu ostavštinu popisali i za to pristojbe potraživali, nego da sve njegove stvari preuzmu franjevci, koji će se pobrinuti i za izbor novoga biskupa, buduć je to samo njihov posao.[1]

Mi danas ne znamo, koji bi to bio biskup; ako se nije odnosilo na kojega redovničkoga dostojanstvenika, ili možebit



O. fra Angjeo Zvjezdović.

na smrt samoga oca Zvjezdovića, koji je nekako ovoga doba preminuo.

Premda su franjevci pod vodstvom o. Zvjezdovića obezbjedili bili svoj i bosanskih katolika opstanak, stekli osobitu naklonost prvog osvojitelja i njegovih našljednika, ter dosta mirno sprovodili prve dane sužanjstva: oni su ipak čeznuli za narodnim oslobogjenjem i tvrdu nadu polagali u hrvatsko-ugarskoga kralja Matiju Korvina, koji je bio razvio zastavu na zator

[1] Ondje br. 1211.

Osmanlija u Bosni. Oni su ga živo pomagali u njegovim osnovama, putovali do njega i susjednih vladara, dapače i krv lijevali, kada su njegove čete provalile do Jajca i tu odbijale navale Osmanlija.[1] Iz ovog je doba sigurno i ona misna oprema (paramenta) Korvinova, koju je ovaj samostan sve do god. 1887. čuvao kao dar ovoga plemenitoga kralja, namijenjen ili samome o. Zvjezdoviću, kao starešini bosanskih franjevaca, ili dat ovomu samostanu u priznanje zasluga te da služi kao poticalo, da ne bi nigda malaksali podupirati oružje hrvatskoga kralja, nit da se zaborave hrvatske narodne sveze.

Ako se i nije mogla ostvariti ova najtoplija želja franjevaca i katolika, Bog je u svojoj milosrodnosti do skrajnih granica ljudskoga života produljio dneve o. Zvjezdoviću, tom velikom narodnom vogji i štitniku, jer preminu istom dne 7. travnja god. 1498. u samostanu na Pazarnicam.

Moramo odmah ovdje upozoriti čitatelja, da spominjući progone i globe ne misli se na urogjene muslimane, s kojima su katolici živjeli u prijaznu odnošaju, već se to tiče onih, koji su iz drugih krajeva turske carevine nadošli kao činovnici ili isluženi vojnici. Bilo je nekad neprilika i od domaćih ljudi, ali ti su bili iznimka, i to rijetka. Nasuprot, franjevci su i u najtežim neprilikama često nalazili kod svojih muslimanskih susjeda zagovora, potpore i obrane, kada su se na njih obratili. I bosanskim su muslimanima bili oni tugjinci neprilični, pak su zato uvijek mislili na neku nezavisnost i samoupravu.

---

[1] V. Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini. Svez. II.

II.

God. 1500—1599.

Sadržaj: Crkva. Musafirhana. Vino. Razorenje crkve i samostana. Obnova istih. Vinograd. Biskup Kovačić. Vladike. Nasilja. Popravak crkve. Biskupi.

Prelazeći fojnički franjevci u XVI. vijek, preselili su se u zatišje na brdo Križ, gdje se i sada nalaze. To nam potvrgjuje, što su već g. 1502. tražili dozvolu, da popode crkvu; a ne možemo misliti, da je dosadanja crkva u Pazarnicama, koja je gragjena još za domaćih vladara, bila dotad nepopogjena.

U izvješću bosanskog vikara od g. 1506., upravljenom vrhovnoj upravi reda, zauzima odlično mjesto samostan u Fojnici,[1] znak, da je već postao u mnogom pogledu važnim.

Nu kao da selioci nijesu postigli svoga cilja i dovoljno se zaklonili, jer već g. 1515. gvardijan fra Franjo Čečko moli dozvolu, da smije uz samostan sagraditi posebnu gostionicu (musafirhanu), gdje će badava imati noćište i hranu oni muslimani, koji s kakvim poslom budu dolazili u Fojnicu,[2] a da ih ne moraju pušćat u samostan, kao što su do sada činili. Malo kasnije, t. j. god. 1517. sarajevski muselim Mustafaga zabranio je od franjevaca uzimati porez na vino, što su ga neki niži činovnici počeli tražiti, uvaživši pri tome duh i smisao a h d n a m e.

I zbilja, kao da je ova svečana povelja cara osvojitelja počela dosta gubiti od svoje vrijednosti. Već g. 1518. sarajevski mullah, kao najviši sudac u zemlji, po svojoj volji pregleda i primjeri crkvu, te našavši ju u redu morade izjaviti, da je sve u redu.[3] Ovo zanovetanje prijegje u očitu nepravdu njegdje oko god. 1521., kada Turci razoriše naše samostane s crkvama: u Fojnici za gvardijanstva fra Jakova Vonjića, u Konjicu, Visokom, Sutjesci i Kreševu.

---

[1] Djelov. franj. I. str. 152.

[2] Fojnički arhiv. Tur. spisi br. 2.

[3] Ondje br. 6.

Tom prilikom uhvatiše i povezaše dvanaest franjevaca i provincijala fra Stjepana Kučičića (sic!). Ovaj se putem izmače i pobježe, a Turci ostalu braću mučiše i poubijaše, ali ovi starješinu ne izdadoše.[1] Dok fojnički ljelopis šuti o uzroku ovoga divljaštva, sutješki pripovijeda, kako je tomu bio glavni pokretač konjički emir, koji je redovito svakoga petka dolazio u Visoko, i tu silom dogonio kršteni narod iz okolice, da ga po svoju pouči i na islam privede. Pučka predaja dodaje, kako bi se toliko svijeta sakupilo, da bi se na stabla nekoji penjali, da bolje čuju. I danas se veli: „Idem u Visoko ime promijeniti" (prevjeriti se).

Ovom prilikom zahjevao bi konjički emir od mjesnoga gvardijana kokota ili ribu glavalicu, a kad mu jednoč uskrati, rasrdi se i pisa u Carigrad, da dotle ne može biti govora o potpunom pokorenju ovog naroda, dok su uzgor franjevački samostani.

Kao potvrdu ovom razorenju fojničke crkve i samostana služi nam do danas u samostanskoj pismohrani sačuvana službena ižjava, koja nam dovoljno osvjetljuje tadanje žalosne prilike. Pisana je naše godine 1527., pa ju u prijevodu doslovce saopćujemo, neka ona priča našem potomstvu naše nevolje. „Povod je ovom spisu slijedeći: stanovnici rudnika Fojnice, nahije (kotara) Visočke, a sutbene oblasti Sarajevske, izjaviše na sabranoj skupštini slijedeću molbu: Mi smo svoju u gradu Fojnici ležeću staru crkvu, gdje smo se još za nevjerničkih vremena Bogu molili, prije šest godina popravili, te buduć su iskazali, da je crkva od prvašnje gradnje veća sagragjena, to su ju porušili. Radi toga su se mlogi izmegju nas odrekli općinske sveze s rudnikom Fojnice, te su poodlazili u mjesta, gdje postoje crkve, a i još su mlogi spremni na odlazak. Mi smo svi bez crkve, pak ćemo se tim načinom, ne popravi li se stara crkva po prvašnjoj osnovi, svi razići. Na te riječi pokazaše oni prepis previšnje zapovijedi s potpisom pregjašnjeg suca grada Sarajeva Obeidefendije, u kojoj se naregjuje, da oni svoju staru crkvu po prvašnjoj osnovi poprave. Uslijed toga smo pošli na mjesto, gdje budu sakupljeni muslimani stari i vještaci ondašnjega kotara, ter kad je sve izvigjeno, iskazaše muslimani: Ibrahim sin Abdullaha iz sela Orahova, Abdullah Kobac i Balaban sin Abdullaha iz sela Milodraža i Haman sin Abdullaha iz sela Gvož-

[1] Sravni fojnički i sutješki ljetopis, zatim Wadinga, Farlatija i Gonzagu, koji veli, da nije ostao pri tom kamen na kamenu.

gjana, svi jednodušnom izrekom, istoglasnu i istoznačnu svjedodžbu, rekav: Mi smo u toj stvari svjedoci i izrično svjedočimo, da, kad se je za vrijeme umrloga Sultana Mehmed Hana, blažene uspomene, ova krajina osvojila, bila je još iz dobe kraljeva na istome mjestu crkva, koja je imala u duljini 50 lakata, a u širini 15 lakata, koja je bila pleterom ogragjena, a šimlom (daskom) pokrivena, gdje su stanovnici rečenog rudnika po svojoj ispraznoj vjeri dolazili i Bogu se molili, ter za to, što su joj pleter digli, a zidom ju opasali, pa još neke prigrade podigli, bila je ona porušena. Nu njezina je osnova bila onakova, kako ju gore opisasmo, a odkako je porušena, nema van šest ili sedam godina. Tako iskazaše jednoglasno. — Buduć pako, da su stanovnici rečenoga rudnika već i prije bili nevjerni i buduć je po šerijatskomu pravu dozvoljeno, da se porušena crkva po prvašnjoj osnovi napravi, to se dozvoljava, da se ta crkva na istom mjestu, a po prvašnjoj osnovi i bez povećanja, pleterom nanovo upravi, radi čega je ova dokaznica po želji stanovnika rečenog rudnika napisana i u ruke im dana, da im, ako ustreba, pravomoćnim dokazom služi. Pisano 10. Zilhidže, godine 933., (kršć. 1527.), pred svjedocima: Hasan sin Ismailov, Ali sin Alagiora, Oruč sin Jusufov, Haman sin Abdullahov, Sulejman sin Abdullahov, Hasan sin Abdullahov, Haman sin Abdullahov iz sela Otigošća, Merdum Emin iz sela Ričice, Demirhan sin Abdullahov iz sela Trnovci, Sedža sin Mehkemov, Brakan Makirev i ostali prisutni.[1]"

Po sadržaju ovog službenog spisa, koji se čuva u izvorniku, rekli bi, da nije do tada prenešen bio samostan na sadanje mjesto, već da ga je ova oluja našla u Pazarnicama, te da ga je tu i crkva obnovljena, usljed ove dozvole. Vidi se nadalje, da su Turci na ovaj korak došli iz puke vjerske mržnje, nazivljući nam vjeru „isprazmom", navodeći, da je stara crkva bila od pletera, dočim se ne da pomisliti zgrada onako duga, široka i visoka — kao što oni sami svjedoče — a gragjena za domaćih vladara, i to dobrih katolika, u mjestu, gdje ima dovoljno kamenja, te su i danas usprav zidane kuće muslimana, koje potječu iz dobe bosanske samostalnosti.

Osim toga vidi se, da tada još nije bilo muslimana u samome mjestu, jer su svi svjedoci došli sa sela, naime: iz Oti-

[1] Fojnički arhiv. Tur. spisi 1214, prevod Jos. Dragomonovića, bivšeg aust. ug. konzula.

gošća, Gvožgjana, Orahova i Milodraža, sada fojničkoga kotara: dočim opet iz visočkog došli su iz sela: Trnovci i Ričice, a tim se potvrgjuje i domaća predaja, koja veli, da je prošlo sto godina iza pada Bosne, a da se nijedna muslimanska obitelj nije u Fojnici naselila.

Ove iste (1527.) godine kao da su nastala i za fojničke franjevce bolja vremena. U to doba dogje u Bosnu Sinan Mustafa s carevom naredbom, da procijeni sve nekretnine i označi danjke, te on na temelju ahdname izuze od toga sve franjevačke posjede.[1] U isto doba izagje carski ferman, da se grčkoistočne vladike ne pačaju u upravu bosanskih katolika.[2] Dapače i domaći velmože uzeše u obranu franjevce, tako Ferhatbeg Miralem pisa vojvodama u Brodu i Visokom, da ni za koju stvar ne uznemiruju franjevaca, kao što je to izričita volja sultanova.[3] Radi toga možemo opravdano misliti, da su franjevci baš u ova dva kotara, imenito Visočkom, kojem je tada i Fojnica pripadala, imali velikih neprilika.

Uz to su nadošle i druge neprilike. Turska je vlada nemilice zatirala vinograde, te su franjevci bili u neprilici, otkle da nabave toliko vina, koliko im treba za božanstvene službe: pa jer po svojim ustanovama nijesu smjeli obragjivati zemljišta, zamole sv. Stolicu, da smiju kupiti ili nasaditi vinograde, što im rado g. 1539. i dopusti.[4] Već je slijedeće godine (1540.) fojnički samostan kupio u Neretvi, selu Buljini, za se vinograd,[5] dočim je drugi kasnije nasadio u Sutjeskoj na desnu potoka Trstionice, kao što domaća predaja svjedoči.

Ne manja neprilika bijaše i odsutnost biskupova, pa i ako je sv. Stolica franjevačkim provincijalima dala vanredne povlastice u pogledu duhovne uprave,[6] ipak su franjevci sve moguće činili, da dobiju biskupa. U tu su svrhu već g. 1524. umolili tursku vladu, da im se dozvoli sastajati na izbor crkvenog poglavara,[7] a u Rimu su za tu stvar toliko radili i moljakali, da je papa Klement VII. g. 1544. mimoišavši predlog ugarskoga

[1] Ondje br. 1213.
[2] Br. 8.
[3] Br. 9.
[4] Djelov. franj. II str. 36.
[5] Samost. tapije br. 6.
[6] Djelov. franj. II. str. 40.
[7] Fojn. arhiv t. sp. br. 7.

kralja naimenovao smederevskim biskupom i upraviteljem bosanske biskupije i svih drugih u opsegu bosanske redodržave ispražnjenih stolica fra Blaža Kovačića, spominjući izrično progonstva i nevolje katolika i franjevaca u Bosni, ter silnu nuždu da imadu posvećena biskupa. Nu buduć svećenstvo i puk nijesu znali pritajiti svoga veselja kod ulaska novoga pastira, Turci ih potvoriše, da je donio barjake i novce, da Bosnu izda papi i digne opći ustanak, pa ga stanu svuda proganjati, a on bježeći kraj Drine i vidivši ovaku potjeru, skoči s konjem u rijeku i tu se utopi. Pa se ni tako groznom smrću ne utaži turski bijes, već potvore franjevce, da su bili s biskupom sporazumni. Kao izdajice biše pobacani u tamnice, odakle se samo silnim novcem oslobodiše.[1]

Istina, i ovog je doba turska vlada odbijala napadaje grčko-iztočnih vladika na katoličko bogoslužje,[2] nu svaki musliman kao da je dobio prevlast nad franjevcima, buduć su svuda priječili ,graditi župničke kuće i otvarati vrtlove.[3] Pa i drugih su im zaprijeka stavljali, smetajuć im po selima hodati, službu Božju vršiti, rad bolesti ići u susjedne kršćanske zemlje i tražeći od njih po 12 para danjka.[4]

Najteže im je svakako bilo, da su vladike ovog doba (1563.—86.) sve sile uložile da katolike podjarme pod svoju vlast i da kojekakve pristojbe pobiraju, kako su to činili od svojih jednovjeraca, imenito kod vjenčanja. Ferman za fermanom, izjava za izjavom najuglednijih dostojanstvenika izlazile su i leže naslagane u fojničkom samostanskom arhivu, ali time se nijesu ušutkali oni tobožnji predstavnici pravoslavja, kušajuć posvuda ne bi li se kako svoga cilja domogli i svoju nezasitnu kesu napunili; a da ni sa sveštenićke strane ne ostane franjevcem krivo, izbio je pop Lazar Brajković nekakva fra Marka i oteo mu 180 para.[5] Poput crne niti provlači se kroz čitavo ovo stoljeće, te dapače zalazi i u druge vjekove, zlokobna namjera crkvenih poglavara naše nesjedinjene braće, kojoj je bilo pobudom ne toliko širenje pravoslavja, koliko lakomost za novcem. To već bijaše u sebi ogavna strast, koja je bacala crnu sjenu na njihove

[1] Djel. franj. II. 41.
[2] Fojn. arhiv br. 11, 13, 16, 17, 18. itd.
[3] Ondje br. 12.
[4] Ondje br. 19, 20, 25, 27, 28.
[5] Ondje br. 38.

težnje te pobugjivala odurnost i u samim muslimanima, a nekmoli u katolicima toli vjernim stožeru jedinstva, sv. apostolskoj Stolici i toli vatrenim braniteljima i zatočnicima pravovjerja.

Ovo napomenuvši, mi ćemo, što više mognemo, mûkom mimoilaziti nebrojene isprave našega arhiva, u kojima je ovjekovječena ne samo spomenuta težnja, već i zakoniti otpor svećenstva i puka katoličkog, pak ćemo češće pričati druge dogagjaje, koji se zbiše u ovom samostanu i njegovoj okolici, a kojima su uzrokom bili naši gospodujući zemljaci; osobito ćemo pako rado isticati naše nutarnje prilike, da bar začas odvratimo pogled od nebratskoga postupka nesjedinjene braće.

Megjutim su bili opali god. 1564. krovovi na crkvi i na kući za goste (musarfirhani) i trebalo ih je popraviti,[1] što u sve jade nekako kadija dozvoli.[2] Domaći muhamedanci sada god. 1571. stanu smetati, da se ikakav živež unosi u samostan, te je sami sarajevski mullah Abdul-baki efendija morao dignuti tu zabranu, da mogu franjevci bar živiti, kad ne smiju uživati. Dapače su im zabranjivali voštene svijeće u crkvi žeći i držati oružje; stoga im je trebalo g. 1574. isprositi dozvolu, da smiju i oni pušku ispaliti, kada bude kakva potreba,[3] a god. 1594. isprosiše da mogu svijeće upotrebljavati. Uz to su na njih ni krive ni dužne nalijećali, te je sami Ali-paša morao dati nalog g. 1578. vojvodama i subašama, da fra Grgi provincijalu i njegovoj braći čast iskazuju, a po gotovu, da ih štite od svakojakog nasilja.[4] A buduć su fojnički muslimani iziskivali kojekakove darove i b e d e l i j e, to im g. 1580. zabrani Mehmed Beglerbeg.[5] Od ovakih napadaja nijesu štedili ni samoga biskupa, što razabiremo iz naloga Alibegova, koji naredi nekomu muslimanu, da napravi vrata i ostalu štetu namiri, što je biskupu svojim samosiljem nanio.[6]

I samim su se franjevačkim gostoljubljem zlo služili, jer neki noćivši kod njih sa svojim robovima, viku bi digli, da su im franjevci robove na bijeg nagovarali, a pod tom izlikom otimali bi im odjeću i pokrivku. Dapače, kada bi sebi kuće gradili, htjeli su, da ih franjevci časte i dadnu novaca u zajam

[1] Ondje P. I. br. 20.
[2] Br. 42, 49.
[3] Br. 40.
[4] Br. 46.
[5] Br. 51.
[6] Br. 53.

što sve dokide g. 1585. sultan Ahmed svojim fermanom izdanim na bosanskoga beglerbega, a na molbu fra Ante provincijala, dodavši, da se svaki prekršaj ove naredbe javi njegovu dvoru.[1] Ugledajuć se u svoga gospodara, emin Mehmed-aga zabrani uzimat od franjavaca stočarinu;[2] a Ibrahim-paša dade nalog Nazir Zaimbegu, da nitko ne uznemiruje franjevaca u crkvi fojničkoj.[3] Nu buduć su sinovi nekog čauša po imenu Mehmed, Alija i Jusuf pravili velika nasilja i još tukli franjevce, Ali-paša naredi fojničkome kadiji, da svu trojicu otpremi k njemu u Travnik.[4]

Usprkos ovoj blagovolji najviših čimbenika i drugdje su bili franjevci zlostavljani: u Kostajnici otimali su im proševinu; kod kuće tražili su od njih kokoši, jaja i slične tomu stvari, a uzto javni živež, danjke i novac. Osobito su pako tužbe dolazile proti nekoga Mehmeda, koji je uznemirivao franjevce u Jajcu.[5] Državni činovnici uzimali su franjevce svaki put u zaštitu, nu o povratku nepravedno uzetog nije bilo ni govora.

Više nego ove zlostave sada je počela moriti franjevce briga, kako da prekriju i oprave crkvu u Fojnici. Mnoge su službene izjave i dozvole bile isprošene, ili bolje rekuć skupo kupljene, dok je g. 1591. izišao i sultanov ferman, po kojem se može to sve izvesti, ako je Fojnica bez boja osvojena, inače da se crkva obori posve i franjevci rastjeraju; što opet potvrdi Idriz-paša.[6] Na temelju ovih gvardijan fra Anto Jurišić god. 1594. ozida crkvu ozdol kamenom, a gori nepečenom ciglom (ćerpićem); a time se diže plot, kojim je bila u prvi mah ogragjena,[7] te je sada bilo izgleda, da će dulje prkositi nezgodama vremena.

Kao da je pune četiri godine trajao ovaj popravak i obnova; jer se još i danas može viditi ploča okrnjena s natpisom:

NETO REDIFI
✠ O. D 1598.

Ovako opravivši crkvu pomisliše i na samostan. I on je bio načinjen od slaba gradiva, i u njemu su crv vremena i ne-

---

[1] Ondje I. br. 61. i 67.
[2] Br. 68.
[3] Br. 72.
[4] Ondje I. 74.
[5] Ondje 77, 78, 81, 89, 91.
[6] Ondje br. 79, 80, 95, 96, 97, 101, 102.
[7] Fojn. ljetopis.

pogode mlogo koješta pokrutile, tako, da se je bilo bojati potpuna rasula; stoga zamoliše Ahmed-pašu, da ga mogu popraviti, a ovaj osloni na mjesnoga kadiju, da im može dozvoliti, ako uvidi razložitost molbe.[1]

Na ovi način osiguraše se na dulje vrijeme i tom prilikom ne samo, da je bila trajnija gragja, već su zgrade prema svojoj svrsi bile udešene.

Iz ovog doba imamo o samostanu i nešto potanjih vijesti. O. Gonzaga, kao vrhovni ministar franjevačkog reda, na temelju službenih izviješća, izradio je g. 1587. djelo o svim redodržavama, došljedno je upleo tu i Bosnu, te naveo kratku povijest njezinih 14 samostana. I on o fojničkom samostanu pripovijeda, kako je na drugom mjestu bio načinjen u davna vremena pod zazivom Sv. Duha; ali jer je bio na putu Turcima, braća ga ostave i s druge strane varoša sagrade novi. Već su tada u Fojnici stanovali muslimani i kršćani, a ovi pošljednji da su se bavili vagjenjem srebra, dočim su njihovi nadzornici (rudarski) podigli i crkvu i samostan. Nadalje veli, da ovu sv. kuću osobilo časnom čini tijelo blaženog Angjela, sveta i veoma pobožna muža, koji se je pri osvojenju Bosne izložio mlogim pogibeljima, da spasi kršćane. Ono je (naime tijelo) poslije više godina iskopano, te cijelo i nepokvareno našasto, pa zato i na časnije mjesto postavljeno, a Fojničani mloga primljena dobra njemu pripisuju.[2]

I ove mršave vijesti potvrgjuju neke naše navode, ter svjedoče znamenitost ovoga mjesta u vjerskom i obrtnom pogledu. Poznato nam je još i s drugih strana, da je tadanji bosanski biskup fra Franjo Baličević (1588—1615.) imao svoje stalno sijelo u Fojnici,[3] a tim je samo porasla važnost ovoga samostana. Pa kao da je i njegov prešastnik fra Anto Matković (de Matthaeis) ovdje stanovao, jer su neke njegove isprave u ovom samostanu učuvane.[4] Svakako su ipak njihovi našljednici većinom ovdje stanovali, uredovali i na veće blagdane osobno obavljali svete čine onim sjajem, koji crkveni propisi nalažu, a tadanje im okolnosti dozvoljavale, što je susjedne katolike još više ovamo

---

[1] Fojn. arkiv t. sp. 110, 111.

[2] P. Frane Gonzaga: De origine seraph. Religionis franciscanae. Romae 1577., pag. 515.

[3] Acta Bosnae.

[4] T. spisi br. 55.

privlačilo i što je Fojnici osobiti ugled u starini i skoroj davnini davalo. Prema tomu treba da kažemo da su se tadanji biskupi živuć u samostanu posve izjednačivali u jelu i odjeći s najnižim redovnikom, ne tražeć za se nikakve iznimke, dapače obavljali su sve redovničke vježbe, idući u kor i podvrgavajuć se upravi mjesnoga gvardijana. Rijetko su kada dobivali kakvu potporu, koja nije bila stalna; a i ta ni iz daleka nije odgovarala njihovim potrebama. Samostan se je za njih napose brinuo, da imadu pristojno crkveno ruho, držao za njih tri ili četiri konja, posebnoga slugu, a oni bi od ranoga proljeća do kasne jeseni sa tajnikom i samostanskim slugom, naprtivši na četvrtog konja svoje crkvene i osobne potrepštine, zaredali sada Bosnom, sada Hercegovinom. Boravili bi u svakoj župi bar po 5—7 dana, dijeleći sv. potvrdu, mireći zavagjene, obraćajući zabasale grješnike, tješeći, poučavajući, te obnavljajući sve u vjerskom životu. Pod jesen bi se vratili u skromne zidine samostana, podvrgavajući se svim strogostima reda i prednjačeći svima u nabožnom životu, ter dobrim primjerom djelujuć i na one, koji bi htjeli raslabiti redovničku stegu. Oni po tome nijesu znali ni za kakve udobnosti, koje su uživala druga njihova po službi braća. Čim bi jedan klonuo pod teretom tolikog truda, progona i svakovrsne oskudice, franjevci bi sv. Stolici drugog predložili i nekako ga sklonuli, da svoja pleća rado podvrgne biskupskoj službi, držeći se za sirote, kad ne bi ovakog crkvenog dostojanstvenika megju sobom imali.

I na izmaku ovoga XVI. stoljeća najviše je ovaj samostan tištilo, što su muslimani blizu svaki dan ovdje padali na noćište, razpolagali po miloj volji s redovničkim kućama i blagom, ter se miješali u naše poslove,[1] pak je trebovalo dobavljati carske fermane i vezirske bujrultije, da im se i priuba olakša. I g. 1600. isprošena je vezireva dozvola, da se crkva naokolo obzida nepečenom ciglom (ćerpićem), buduć je dogradnja crkve još jednako zapinjala.[2]

* * *

Našav se na izmaku XVI. vijeka, držimo vrijednim obazrijeti se ukratko na neke odnošaje, koji izbijaju na površinu, ako malo pomnjivije promotrimo vijesti, koje smo poredali, a

[1] Ondje II. 114. III. 383.
[2] III. 380.

druge dometnemo, koje bi nam mogle izostati, kada ih ne bi ovdje upleli.

Redovnička je stega bila i ovog razdoblja izvrsna u cijeloj bosanskoj redodržavi, pak i u ovom samostanu. U domaćem arhivu čuva se popis prihoda (d o h o d a) i izdataka (p o h o d a), koji po svoj prilici pripada d o l n j o - t u z l a n s k o m samostanu, i to iz g. 1611—16.; a na temelju istih računa doznajemo, da je i tada u redodržavi opstojala potpuna redovnička zajednica (v i t a c o m m u n i s). Izdaci na čohu, čarape, tunike, dimije, papuče i na putovanja bilježeni su bez oznake redovničke osobe. Prihodi su se sastojali iz proševine u crkvi i vani obavljene, iz dohotka slanih vrela, ter iz priloga, koji su im dolazili iz Biograda od bosanskih i dubrovačkih trgovaca. Žito su nabavljali iz Zvornika i Loznice, ploče i klince iz Fojnice. O kavi i sladoru nema ni spomena. Hrana im je bila: pasulj, žito, pirinč i riba, meso rjegje, vina su pili malo. Turcima su davali novac na šerbe (slatku vodu), kruh i paprenjake (kolače). Redovničku su haljinu svagdje nosili.

Od drugog doznajemo, da su stali pomalo obragjivati zemlju i vinograde, da mogu snositi nametnute im terete.

Turska vlada, koja je u trećem desetku ovoga stoljeća toli divljački postupala prema katoličkim samostanima, postala je kasnije sve naklonija franjevcima, pak je pri koncu ovog stoljeća stala zahtijevati od svojih činovnika, da svagdje iskazuju počast njihovu provincijalu i ostaloj braći, — znak, da su provincijali i franjevci znali dovesti u sklad svoje podaničke dužnosti sa svojim političkim težnjama, a otud im i data dozvola, da porušena zakloništa opet prenačine i nešto se boljim gradivom pri tome posluže.

Naobrazbi svojih vjernika posvetili su osobitu pažnju, pak ih vidimo kako, ne samo po samostanima, već i po selima djecu poučaju.

Što se tiče napose fojničkoga samostana, on je istina koncem ovoga vijeka izragjen i uregjen, ali je imo veoma kukavno lice, prislanjajući se uz visoki brijeg „Križ" i okrenuv veći dio prozora prama406 oršećem u vis brdu. Pa ipak, i tako nespretno načinjen, postao je stolicom biskupskom i otud mu se još većma ugled poveća.

Više od stotine turskih isprava iz samog XVI. vijeka učuvano je u ovom samostanu do danas, unatoč strašnoga požara od

g. 1664., što bi bilo dokazom, da su se službeni spisi odasvuda ovamo snosili, a da je za nje bio namijenjen posebni, od požara osigurani, prostor, kamo su zaklanjali i druge dragocjenosti.

Tišinu je samostansku prekidala krika i buka Turaka, koji su ovamo nezvani dolazili, tu jeli i pili, a onda još krali i otimali, čega bi se god dočepali. Musafirhana, koju su franjevci uza samostan bili načinili, bijaše za njih taka neprilika, da se ne da opisati, koliko je to zobalo njihova truda i muke, koliko li uzrokovalo straha i nemira u danu i noći.

III.

God. 1600.—1699.

Sadržaj: **Progon. Posveta crkve. Nasilja pojedinaca. Redovničke skupštine. Musafirhana. Nepravde. Svjetovnjačka odjeća. Grčko-istočne vladike. Krvarina. Sjelo biskupa. Potvore domaćih. Grozna izmišljotina. Vladika. Biskupi Lučić i Mrnjavčić. Fra Pavao Rovinjanin. Turske oblasti. Biskup Benlić. Liječnici. Imotski. Vladika. Požar. Obnova. Potvore. Posveta crkve. Džulus. Ramski samostan. Princ Eugen Savojski.**

Već prvim početkom XVII. vijeka buknuo je u Bosni opći progon. Mnogi franjevci dopadoše tamnica, neki biše isprebijani, svi biše oglobljeni i protjerani iz samostana, dok ne polože 3000 talira. Stoga fra Stjepan Zlatarić, bosanski provincijal listom pisanim u Olovu 20. kolovoza 1603., posla fra Luku Jurišića, bivšega apoštolskog povjerenika i vrsnoga propovjedaoca k papi, kršćanskim vladarima i narodima, da potraži potrebitu milostinju, kojom bi se ove bijede oslobodili.[1] Ne znamo, koji je bio uspjeh ovoga prosjačenja i obijanja tugjih pragova; nu sigurno je i ovaj samostan u tome bio uključen i stenjao pod teretom velikih dugova, dok se je oporavio, a još više dok su se potrebite oprave dobavile. Spomenuti list dosta nam rječito pripovijeda ondašnje zgode: zatvor, udarci i globe bila je plaća za njihovu mirnoću i skromnost, kojom su snosili teški jaram nemilosrdna gospodara. Dodamo li još tomu, da su bivali napadani ko kakvi zlikovci, kada bi hodali po selima, rekli smo sve.[2]

I od ovako progonjenih tražila se je vjernost prema državi, pa kada se nešto Mostarani i Hercegovci pobuniše, znao je Sulejman paša upozorit na to biskupa, te gvardijane u Fojnici i Kreševu, da svoj upliv upotrebe kod svojih vjernika, neka

[1] Fermadžin: Acta Bosnae p. 341.
[2] Fojn. arhiv, t. sp. III. br. 384.

se uspostavi mir[1] dozvolivši ujedno da mogu popraviti samostanski krov, i da im je prosto svakuda hodati[2].

Crkva je u Fojnici dotle bila opravljena, da ju je biskup Baličević g. 1607. dne 24. veljače svečano posvetio;[3] a u isto doba sarajevski mullah pridrža sebi sve razprave i parnice podignute proti franjevcima.[4] Nu i to je bilo uzalud, jer su sami vojvode padale u samostan, iziskivalo se jelo i piće, a uz to i razni danjci.[5] Ta samovolja pojedinih činovnika usilova i vezira, da je i on g. 1611. uvidjajuć, koliko se franjevci ni krivi ni dužni potežu po sudovima, dao nalog vojvodama brodskom i visočkom, e ne bi više sobom sudili franjevcima, nego neka tužitelje otprave upravo k njemu;[6] stoga, kada je jedan aga tužio nekog fra Petra, prizovnu Mehmed paša k sebi obojicu.[7] To su megjutim niži znali i mimoići, jer već iste godine kadija ne htjede da prijavi nekoga Rizvan-bega, koji je obio vrata samostanska, a kašnje tobože priznao, da nema ništa protiva franjevcima;[8] pa se na tom i razmiti. Priznati nam je ipak, da su veziri i dalje pružali franjevcima dokaze svoje naklonosti, koliko je do njih bilo, pa makar to bilo i za novac. Mustafa paša god. 1611. zabrani smetati franjevce, kada preuzimaju župe, te ih oprosti od carine: danjka na puške.[9] Isto tako uze ih u obranu i sarajevski veliki sudac, pisavši Gjufiru, banjalučkom muselimu, da ne globi franjevaca, što pripovijedaju evangjelje; a uopće riješi ih dužnosti, plaćati pristojbe (resume).[10] I sama je visoka Porta dala nalog (1613.) Hasan paši, da kojekakvi samosilnici ne udaraju na franjevačke crkve i samostane. To je sve dokazom, da je samovolja bosanskih aga bila tada opća i nesnosna.[11]

Kraj svega toga trebalo je opet nešto popraviti na crkvi i samostanu, jer je gradivo bilo slabo, a gradnja na vrat na nos izgragjena. Ni samih peči ne smjedoše popraviti bez posebne do-

---

[1] Ondje VIII. 1233.
[2] Ondje 386, 7.
[3] Fojn. ljetopis.
[4] Ondje III. 388.
[5] 390, 1, 3.
[6] II. 121.
[7] II. 115, 120, 123.
[8] Ondje.
[9] Ondje II. 116, 124.
[10] III. 396.
[11] II. 125.

zvole.[1] Osim toga traženi su, usprkos svim zabranama, danjci, a napose na konje, zatim vojnica.[2] Pa i sami vezirev ćehaja (zamjenik) polazeć na vojsku 1615., uze od ova tri samostana 100 groša poputbine.[3]

Megjutim preminu (1615.) biskup fra Franjo Baličević u Fojnici i bi pokopan u crkvi megju oltarima Gospina Naviještenja i sv. Franje. Još za njegova života, možda radi njegove starosti, bio je posvećen za skradinskog biskupa fra Antun Požežanin; a čim onaj umrije, preuze ovaj upravu bosanske biskupije, te je i on najragje ovdje stanovao.[4]

Toga su doba Turci budnim okom pazili na svaki korak franjevaca, a osobito su nerado gledali njihove sastanke. Stoga nijesu mogli nijedne skupštine držati, a da nijesu prije od vezira, mulle i kadije na to dobiti pismene dozvole; pak je tih isprava u samostanskom arhivu velika množina. Na taj način još su većma bili skučeni i globljeni, buduć je trebalo lijepo podmititi one nezasitne pijavice. Uz to su htjeli, da budu izabrani oni, koje su sami poznavali, što se opet nije moglo uvijek uvažiti, a otale su isticale nove neprilike za dobru upravu reda.

Osobito je poput möre tištilo ovaj samostan u ovo vrijeme to, što je on postao pravom gostionicom, u kojoj se nije ništa plaćalo, već nemilo jelo i pilo na račun nebogih redovnika. Zatvoriti vrata ovim čestim i nezvanim gostima, ne bijaše više u vlasti franjevaca; ali da mognu breme kako tako snositi i troškove namirivati, isprose g. 1620. carski ferman, po kojem su dva njihova kmeta oslobogjena bila od svih vanrednih državnih tereta, dok budu franjevcima u tome pomagali, što opet Sulejman paša saopći fojničkome kadiji s nalogom, da i on štitite kmete od državnih tražbina.[5] U isto je doba (1619.) opet trebalo nešto popraviti na crkvi i samostanu; ali je trebalo i dugo moljakati i skupo plaćati takve dozvole, dok su na to sklonuli mogućnike.[6]

Ni inače nijesu puštani bili u miru. Pobirači državnih danjaka tražili su od ovomjestnih franjevaca svijeće, haljine i druge stvari; smetani su bili u proševini i kod služenja pučke mise;

---

[1] II. 124, 8, 9.
[2] II. 122, 153.
[3] II. 132.
[4] Fojnički ljetopis. Fermendžin: Acta Bosnae ecclasiastica p. 371, 3.
[5] Fojn. arhiv. br. XI.
[6] Ondje II. 159. 163, 4. VIII. 1227.

uzet im je i džulus (dozvola za javno bogoslužje) izjavivši megjutim, da franjevci nijesu bili dužni dati, i da se to ne će više tražiti.[1] U isto doba cigani sretoše u putu fra Juru, fra Stijepu, i fra Miju, te ih nemilo isprebijaju na pravdi Božjoj, kako to sami kadija priznaje.[2] Evo, kako je zao primjer bosanske vlastele zlo djelovao i na same cigane, ter i oni spustiše ruke na naše zlopatnike. Otale možemo samo zaključiti, šta su drugi nekažnjeno radili, polag one latinskoga satirika: „Quid domini faciunt, audent cum talia fures?"[3])

I zbilja, kao da su bile razriješene ruke svim zlikovcima u ovo doba, da mogu zlo činiti ovim bjednicima. Te iste gogodine (1620.) neki sejmen (oružnik) provali samostanski zid, unigje unutra i opali dvije puške u samostanu, zahtjevajući novaca;[4] dakle i oni, koji su bili dužni štititi svačiju sigurnost, usmjelili su se, da sami zlostavljaju mirne stanovnike ovoga mjesta, znajući da ne će za to biti kažnjeni, već možda još i ugoditi svojim gospodarima.

Nešto je gore prošao g. 1621. mehmur Mehmed, koji je oglobio franjevce: nu tužen veziru povrati sve pred kadijom i pomiri se, izjavivši, da ni njegov subaša (podčinjeni činovnik) ne može povesti za to parnice.[5] I neki je Ibrahim tužio g. 1622. franjevce veziru, a kad mu se oni opriješe, on povuče tužbu natrag; to se zna, podmitivši ili njega ili vezira.[6] Ove su iste godine i neki Ahmed-beg s nekoliko drugova izveli grozno nasilje nad franjevcima, pa zato mjesni muslimani pismeno zamolišе franjevce, da im oproste i ne tuže ih većoj vlasti.[7] Iz toga se može misliti, da niti je bilo neznatno nasilje, niti bi mogli izbjeći izglednoj kazni od strane vezira, kada bi on to doznao.

Da se stane na put ovolikom samosilju bosanskih muslimana i istih javnih činovnika, moradoše se bosanski franjevci uteći samom mletačkom poslaniku, koji dobavi (1623.) strog nalog na bosanskoga vezira, da se franjevci puste na miru, te da se

---

[1] II. [illegible], 145, 150, 1.

[2] II. 157.

[3] „Šta rade gospodari, kada to čine kradljivci".

[4] II. 164.

[5] II. 179.

[6] II. 172.

[7] II. 170.

od njih ne traže gozbe ni bakšiši (darovi) za to, što imaju crkve i samostane.[1]

Ni na ovu se sultanovu naredbu nijesu mnogo obazirali ni pojedinci ni sami turski činovnici, pak je Murtedah paša izdao (1624.) dva naloga, zabranjujući da smetaju franjevcima u propovijedanju i učenju puka; da ne traže napojnice, kada se njihove starješine nanovo izaberu; da se na njih ne obaraju krivice za počinjena ubojstva; da se ne iziskuje od njih jela, pića i drugih izmišljotina, i da se katolici ne uznemiruju kod službe Božje.[2]

Uz to su franjevci bili u neprilici i radi same odjeće. Ovako progonjeni bili su usilovani u putu nositi svjetovnjačku odjeću, jer su ih muslimani napadali govoreći: „Vi se po starinsku odijevate, kao i do osvojenja Bosne, a to je izdajstvo"; te onda udri i haljine s njih skidaj. A kada ovakim postupkom ustravljeni stadoše nositi svjetovnjačku odjeću poput ostalih seljaka, onda se je opet na njih vikalo: „Vi ste svećenici, što svoje odjeće ne nosite?"; ele su uvijek bili krivi i progonjeni, nosili se ovako ili onako. Već je proti tome 1617. prosvjedovao austrijski poslanik na temelju ugovora od godine 1615., pak je bio izdan ferman g. 1622., da se u tome pogledu stvari urede; nu i godine 1625. trebalo je dobaviti novi ferman, da franjevci mogu konja jašiti i po svjetovnjačku se odijevati;[3] pak poslije tog neko vrijeme kao da nijesu bili zato uznemirivani. Još ima u nas živih franjevaca, koji su se odijevali gunjem i oko glave nosili crne pamre, te uopće haljine imali od bugarskog sukna. Prolazeći kraj koje džamije ili uglednijeg begovskog odžaka, imenito u Skoplju, morali su pješice ići, dokgod bi bili na vidiku ovakih zgrada; jer bi inače bili zlostavljeni kao kakvi zlikovci.

A da se napuni čaša jada i čemera, još ih je ovog doba napao i grčko-iztočni arhijerej. Duvanjski kadija saopći (1615.) fojničkom i kreševskomu kadiji, da je neki Sava metropolit s još jednim drugom i dvanaest konjanika prošao kroz njegov kadiluk, napadajući na same turske žene i djevojke, da je objesio fra Ivana, a kršteni narod oplijenio.[4]

Nu svakako je najteže bilo tada franjevcima, što su za svako ubojstvo morali biti odgovorni i što su morali plaćati

---

[1] II. 180.
[2] II. 182, 3.
[3] II. 184.
[4] II. 185.

krvarinu. Mora se ovdje istaknuti, da se u prvašnje doba nije krivac ubojstva mlogo tražio, niti se je istraga činila, osobito, ako je kršćanin ubio muslimana. Kadija bi se zadovoljio, što bi naplatio propisanu svotu od općine, gdje je ubojstvo počinjeno, ili leš našast. Osobito je tada bilo unišlo u običaj, da se i ubojstvo i krvarina obori na hude franjevce, pak stoga 1626. Muharem paša, poznajući mirnoću franjevaca i nepravednost svojih činovnika, zabrani to ubuduće.[1] Poleg toga se je vladao i njegov našljednik Mehmed paša; pa kada god. 1628. nevidno zaglavi neki Mehmed, koji je okradao tugje mline, a u mlinu valjda bio i ubijen, ne dade, da se i to obori na franjevce.[2]

I u takim žalostnim okolnostima biskup fra Antun stolovao je u Fojnici, produljujući kod sv. Stolice svake tri godine dozvolu, da smije u Bosni vršiti biskupsku službu, jerbo redoviti bosanski biskup Ivan Telegdi nije smio ni noge prenijeti preko Save ovamo. Biskupu se je fra Antunu najbolje od svih drugih bosanskih samostana svigjao ovaj, pak zato i u listu od 31. svibnja 1624. upravljenu na papu Urbana VIII. moli, da se ne obire fojnički gvardijan, koji ne bi njemu bio po volji i dobio njegov placet, i to radi većega njegova mira. U odgovoru papinu, datum dne 30. srpnja r. g. stoji izrično, da po volji odabere sebi samostan, koji mu većma godi, te da tu slobodno i mirno prebiva.[3] Megjutim prvom polovicom g. 1625 preminuo je biskup fra Antun Požežanin u Fojnici i bio pokopan u crkvi sv. Duha, pred oltarom bezgriješnoga Začeća.[4] I sada se njegov biskupski pečat čuva u samostanskom muzeumu. Još se je iste godine počelo raditi o imenovanju drugoga biskupa, ter je sv. Stolica upitala fra Benigna Genovesca, glavnog povjerenika reda u Rimu za imonovanje i predlog, a ovaj preporuči fra Tomu Ivkovića, fra Nikolu Brajkovića, fra Jeronima Bogoslavića i fra Andriju Kamengragjanina. Sveta Stolica izabra Ivkovića, rodom Fojničanina, koji je tada imao 52 godine, a bio je vrstan propovjednik, definitur, kustod, kroz osam godina župnik u Banjaluci, gdje je sjedio vezir; tada je bio ujedno po drugi put bosanskim provincijalom, odlikujuć se dobrim življenjem i naukom, a uz to još kao bogoslov u Brešiji držao je javnu raspru iz teologije.

[1] II. 191.

[2] II. 193.

[3] Acta Bosnae 371-2.

[4] Fojn. ljetopis, ali stavlja u g. 1626., što je sigurno pogrješka.

I on je bio posvećen kao skradinski biskup, no da bosanski puk imadne pastirske utjehe i da mu ništa ne uzmanjka za pokrjepu u vjeri, bi mu povjerena bosanska biskupija, dok Ivan Telegdi bude posvećen i mogne sam upravljati. Ujedno mu bi povjerena uprava i drugih biskupija u redodržavi bosanskoj, koje nemaju redovitog biskupa, ali i ovo po volji sv. Stolice i dokle se njoj bude svidilo.[1]

Buduć je ovi isti Ivković pred nekoliko mjeseci bio izabran po drugi put za provincijala, trebalo je drugoga izabrati. a to je opet bilo skopčano s novom dozvolom od strane turske oblasti, da se može držati definitorska skupština, to oci redodržave zamoliše sv. Stolicu, da izbor obave što skromnije, prizvavši samo definitore i islužene provincijale, što im bi i dozvoljeno.[2]

Na ovaj način Fojnica bi usrećena biskupom, koji je u njoj i svjetlo Božje ugledao, te je s nekim ponosom u svoj naslov uvrstio njezino ime, nazivajuć se: „fra Tomo Fojničanin", a uz to rado boraveći u svome rodnome zavičaju i fojnički je samostan zvao svojim. On je odmah u početku svoje uprave sve sile uložio, da sve stvari svede u svoju kolotečinu. Ponajprije gledao je provesti gregorijski kolendar u opsegu svoje cijele biskupije, čemu su se opirale druge vjeroispovjesti u Bosni; zatim je nastojao mirno živiti s muslimanima i hrišćanima, nu osobito se je veselio, što se katolici iz dana u dan pomnažaju i što mu poslovi dobro idu. Za franjevce veli, da mlogo trpe od Turaka, nu više od Dubrovčana, valjda radi duhovne uprave u Biogradu. Neka izvješća poslao je god. 1628. sv. Stolici po fra Andriji Kamengragjaninu, koga on osobito preporuči sv. Stolici, kano čovjeka dostojna svake vjere.[3] Po svemu se vidi, da je osobitom ljubavju vršio svoju službu i k srcu bio uzeo dobrobit svoje hude domovine.

Malo je ipak i novi biskup uživao mira u ovoj zabiti, unatoč njegova nastojanja o miru. Često su i sada napadali na crkvu i samostan pojedini zlikovci, propušćani su bili ubojice, a progonjeni pravedni franjevci, tražene od njih komore (konji, da nose javne potrepštine) i svakojake druge stvari, a napokon i vezir polazeć 1629. god. na vojsku, potraži od njih pomoć.[4]

---

[1] Ibidem p. 374-5.
[2] Ibidem p. 376-7.
[3] Ibidem p. 377-9.
[4] Foj. arhiv 1. sp. II. 195-7, 203.

Uz to 1630. Ibrahim Alif upali kuću kmetovsku, koju je imao fojnički samostan u Neretvi, selu Buljini.[1]

Kraj ovih nepravda zabilježit nam je i nekoliko za franjevce povoljnih vezirskih riješenja. G. 1630. dozvoli im vezir da mogu uvoziti čohu (fino sukno); bi zabranjeno pobiračima danjaka išta od franjevaca uzimati i naregjeno sarajevskomu mulli, neka franjevce dobro paze i štite, a suzbijen fojnički spahija, koji je zahtjevao po 300 jaspri, što posjeduje planinu Kozô; napokon su g. 1633. bili ovlašteni, da mogu službu Božju i van crkve vršiti i svuda prositi.[2] Ove je iste godine pregledao sve samostane neki Mustaj beg i jeklamadžija vezirov, nu nijesu ništa našli, što bi bacilo sumnju na njihovo političko držanje, kako su to neki zlobnici bili prijavili.[3]

Nešto jasnije razabiremo tadanje odnošaje iz listova, koji su ovog doba (1630.) stizali u Rim. Sami biskup Ivković tuži se, da su uvijek izvrženi strahu, progonu i turskom tiranstvu, ali da rado podnose za ljubav Onoga, za koga se bore. Isti se tuži, da nema niodkle nikakve potpore, a dohodka po gotovu, te da je već do tada krizmao 34.870 osoba, više starih nego li mladih, jer prijašnji biskupi nijesu smjeli hodati.[4] Provincijal fra Andrija Kamengragjanin javlja listom od 2. lipnja, 1630., da je progonstvo osobito uzrokovao veliki tiran Abas paša, zakleti neprijatelj kršćana, pak da franjevci bivaju neprestano zatvoreni i globljeni, a samostani da su u dug do vrata ugrezli, ter da se neće nigda ni oporaviti.[5] O ovim istim zakloništima (samostanima) barski nadbiskup Petar Massarecchi, kao apošt. posjetitelj i očevidac svjedoči, kako su mlogi tako uregjeni, da se mogu isporediti s onima u Italiji, pa da je opazio veliku revnost i brigu od strane franjevaca, a veliku pobožnost od strane bosanskih katolika, koji su veledušno posagradili crkve i samostane, te rado doprinose na njihovo uzdržanje. Ako može ikoji samostan to na se protegnuti, moći će Fojnički, jer je u ono doba bio sjedište biskupa i provincijala. Uopće se i drugdje hvali katolički duh, kojim odišu ovi sužnji.

Megjutim gorko oplakuje novi provincijal fra Martin Brguljanin,

---

[1] II. 218.
[2] II. 199, 202, 204, 207, 209.
[3] II. 216, 219.
[4] Acta Bosnae p. 394, 7.
[5] Ibidem p. 397.

listom od 7. lipnja 1631. iz Fojnice, bezočnost klevetnika bosanske provincije, pa se čudi, što ovi ne obavjeste sv. Stolice ragje o dobrim djelima, koja čine bosanska braća, o mučenjima i naporima, koje danju i noću snose, krijuć se od Turaka poput zvjeradi po gustim šumama, a napustivši pet glavnijih samostana, jer nijesu mogli više napripravljati jela i pića svojim nemilim gostima. „Uvijek smo bijeni“, veli isti, „progonjeni, silovani, a nameti su bez broja. O dobri Bože, na što smo došli, da smo već prinukani svi, što nas je, svući redovničku odjeću, a opet nam nitko ne razumije.“[1]

Megju ono pet glavnih samostana možemo sigurno ubrojiti i fojnički, koji je bio sjedište crkvenim poglavarima u ovo doba.

Ove se nevolje pomnožiše smrću biskupa Ivkovića. Proljećem g. 1633. zaputi se u sjevero-zapadne krajeve Bosne, ali je neki nalog sv. Stolice iziskivao, da zajedno s makarskim biskupom fra Bartolom Kačićem i bosanskim definitorijem (starješinstvom) izvidi neku stvar, a za mjesto sastanka bi označena Fojnica, kao najshodniji (piu opportuno convento) samostan, i to o Duhovima. I Ivković se zaputi ovamo, ali došavši u Lučnu (kod Jajca), uslijed veoma zla vremena na putu teško oboli, te kad mu je iz dana u dan bolest išla na gore, primi sveto otajstvo umirućih i s velikim skrušenjem preminu dne 17. lipnja; rekavši na svrsi preporuke duše: Amen i Jesus!, soba (cella) se potrese i pusti dušu, na veliko sazidanje braće i puka. Bi mu na smrti fra Andrija Kamengragjanim, fojnički gvardijan, o. fra Lovro Bilavić, o. fra Matija Jakšić, o. fra Andrija Rumbočan, o. fra Luka Glavočević i o. fra Pavao Obojčanin, od kojih su dva bila definitori (vijećnici). Nu kada ga ponesoše ukopati u crkvu sv. Ivana Krstitelja i sv. Franje u Podmilačju, Turci navališe na sprovod i franjevce sramotno odvedoše u Jajce pred kadiju, koji stade iziskivati od njih blago, što je biskup tobože donio od Rim-pape; a oni da dulje ne leži biskupovo tijelo na putu neukopano, pozajme 160 talira i tako se oslobode. To se zna, da je i ovu svotu isplatio fojnički samostan, i još se je bojao, da na njega ne navale Turci, tražeći tobože sakriveno blago.[2]

---

[1] Acta Bosnae.

[2] Acta Bosnae p. 400-2. I fojn. ljetopis, koji megjutim smrt njegovu stavlja u svibanj g. 1634. i to u petak osmine spasovske; nu mi smo se držali službene prijave provincijala Brguljanina, kao vjerodostojnijeg izvora.

Ako se i nije ova bojazan obistinila, ipak su ovog vremena fojnički franjevci jamačno pretrpjeli mnogo nasilja. Mehmed sin Ahmet ćehaje i njegov Refik udarili su g. 1634. na njih i ranili vikara.

Najteže je svakako bilo po franjevce u Fojnici, da su ih sada (1635.) potvorili, kako su radili na zator islama: imenito, da su nanovo pokrstili poturčenika Galamu; zatim da su fra Stjepan i fra Ivan poturčeno momče Franju zatvorili u samostan i tamo ga od islama odvraćali, a napokon, da su neko muslimansko dijete krstili, premda se je kasnije dokazalo, da nema na njemu znaka od krsta.[1] Ove potvore tako silno uzbuniše domaće muslimane, pa i samog pašu, velikoga neprijatelja katolicima, da su bili odredili samostan sa zemljom sravniti, a same franjevce posmicati. Dugo se je trebovalo po turskim sudovima prepirati, nevinost dokazivati i novac trošiti; najpošlje doznavši, da sutješki gvardijan fra Marijan Maravić živi u velikom prijateljstvu s nekim Sinanovićem, muslimanom, koji je tada bio vrlo moguć i u velikoj milosti kod samoga sultana, uteku se njemu, a njima se pridruži i redodržavno starešinstvo, da bi on stvar izgladio i poravnao. Ovaj obeća, ali pod pogodbom, da njegova štićenika na budućoj skupštini izaberu za provincijala, što oni i velikim pečatom redodržave utvrde. Kada je on od njih odvratio oluju i nadošlo vrijeme g. 1637., da se drži redodržavna skupština, štićenik pokaže dotični spis svomu zaštitniku, a ovaj ne budi lijen s četom dogje u Kreševo, razapne uz samostan čadorove i stane silno prijetiti, ako mu prijatelja ne odaberu, što oni zbilja i učiniše, premda preko volje. I ovo izmirenje stajalo ih je 7000 talira, koje su od raznih muslimana pozajmili, založivši sâmi samostan, zatim crkveno ruho i posugje.[2]

U isto vrijeme i Kiril, carigradski patrijarha, podiže silnu raspru proti franjevcima i katolicima, što se ne će da podlože njegovoj duhovnoj vlasti i ne daju onih pristojbi, što mu pripadaju po običaju od grčko-istočnih šljedbenika. Mloga su braća tada dopala uzâ i tamnice, a sami fojnički samostan štetova 4000 talira. To je usilovalo fra Nikolu Brajkovića, bosanskoga provincijala, koji je prije za vrijeme potvore bio u Fojnici

[1] Fojn. arhiv t. sp. II. 210, 213, 215, 223, 225.
[2] Starine jugosl. akad. XII. p. 35—6. Acta Bosnae p. 424.

gvardijan, da je pobjegao u Rim, usilovan od ovlikih nevolja i tegoba.[1]

Moralo je tada do nokata dogoriti franjevcima, kada se jedan tako odličan otac na tako zdvojan korak odlučio. Pa kako i ne bi? Turci su svaki dan uvijek nove namete iziskivali, nove izlike izmišljavali, samo da ih do kože ogule. Baš ovog doba uveli su novi običaj, da pregledavaju samostane i da se uvjere nema li tu šta opasna po državu i da li nijesu što nova sagradili, a tom prilikom tražili su obilnu dnevnicu i mito, da za to povoljnije izvijeste svoje poglavare. Osim vezirskih ili mullinih činovnika i izaslanika, svaka je rgja zahtijevala, da u svaki kutić samostana i crkve svoj nos zabode, a kada bi to učinio, onda bi istom ucjenio franjevce, da se višeput ne bi znalo, od kud da se namakne traženi novac; stoga biše naši bijednici usilovani g. 1636. uteći se samomu sultanu, koji prâvo pregledanja samostanâ podijeli samo mulli, beglerbezima i kadijama, odredivši da za nepravedne pregledbe franjevci nikome ništa ne plaćaju. U isto vrijeme carski serasker (vrhovni vojni zapovjednik) dobavi drugi ferman, kojim se je zabranjivalo svim činovnicima uzimati od franjevaca danjak na zemlju ijedamput, a kamo li po dva puta u godini, osim toga da ne nasrću na samostane, ne šalju ovamo eškije (ajduke) i da ne globe, što se crkve zatvore, kad odu franjevci po proševini, a otvore, kada se vrate.[2]

Kraj svega je toga izbio neki Ibrahim iz Rakovice (1638.) dva franjevca iz Fojnice i ubio im 2 ovce. Drugi im je musliman oteo kotao i 8 tovara šljiva; a svi su im smetali stoku izgoniti na planinu, ter su tražili od njih badava zob, ječam, ovnove, maslo, med i komore, dakle sve što je toliko put bilo zabranjeno.[3]

Dok su se ovako žalosni dogogjaji zbivali, brinula se je sv. Stolica, da Bosna ne bude bar bez biskupa. Neki franjevci i katolici sabravši se u Olovu, preporuče fra Jeronima Lučića, inače Bogola ili Bogoslavića iz Varešave, redovnika veoma učena i zaslužna za sv. vjeru i svoj red; nu redodržavno starješinstvo nije ga preporučilo, ali nije se tomu izrično ni protivilo; pa zato kada ga sv. Stolica imenova 1634. dračkim biskupom i upraviteljem bosanske biskupije, starješinstvo kao uvriegjeno,

[1] Ibidem.

[2] Ondje II. 234, 5.

[3] II. 224, 232.

nije htjelo znati za njegovu posvedbu. Ovo opiranje, a zatim okolnost, što je bosanski biskup Ivan Tomko Marnjavić pred smrt dao ostavku u prilog svom nećaku fra Tomi Marnjaviću, inače Pilašu, rodom iz Fojnice, prinukaše sv. Stolicu, da je ovog 1637. god. imenovalo smederevskim biskupom i upraviteljem bosanske biskupije. Tako se u kratkom vremenu drugi sin Fojnice uspe na biskupsku stolicu; pak pošto je bio u rodu s Ivanom Tomkom Marnjavićem, (a ovaj je isticao svoje plemstvo te dokazivao, da su mu pradjedi, izmegju ostalih gradova, bili gospodari V o j n i c e), možemo misliti, da je i ovoga koljeno bilo staro i jedna od osobitih vlasteoskih porodica. Po tome Fojnica opet posta sjedište biskupa. Istina, on zabrani biskupu Lučiću sve biskupske čine i potraži natrag crkveno biskupsko ruho; ali mu doznači župu, od koje je mogao brati godišnjih 200 talira,[1] koja je po svoj prilici pripadala fojničkom samostanu, jer je ustupljena privolom fojničkoga gvardijana i o. Kamengragjanina.

Sada zavirimo u sami fojnički samostan, kamo je g. 1640. došao u službenom poslu o. Pavao Rovinjanin, sin svetojeronimske (zadarske) redodržave, kao povjerenik generala reda. Neka nam on priča, kakva ga je našao i šta je sve u njem opazio, jer će to veoma osvjetliti tadanje stanje, a mimogred ćemo koješta doznati i o životu bosanskih katolika. On je ovamo došao iz Rame, u pratnji sedmerice redovnika, valjda preko planine Zeca. Pripovijeda, da je fojnički samostan sagragjen u brdu, a prama brijegu su bili okrenuti mlogi prozori, pa je zato samostan bio taman i nekom tugom napunjavao svoje hude stanovnike. Vrata su bila odveć niska, kao mali prozor, pa se je trebalo dobro pogeti, da ugješ unutri, a to s toga, da nebi mogli Turci unutra ujahivati na konjma. Samostan je tada službeno zatvorila i zapečatila turska oblast; nu braća su mnoga tada u njem boravila, megju ostalima biskup fra Tomo, provincijal, o. fra Andrija Kamengragjanin, fra Marin Ibrišimović i fra Mato Benlić, kao gvardijan. Ova oba zadnja postaše kasnije biskupi. Imali su samostanci dvije kuhinje, dva podruma i dvije blagavaonice, od kojih su se jednima služili oni, a druge pokazivali Turcima. Oskudica i nevolja toliko su izbijali iz svakoga kuta, da se je čudio jednoč nekomu ocu, koji mu pripovjedi, da je bio u Italiji: zašto se je ovamo vratio; a on mu s nokta

[1] Starine jug. akademije XXII. 34.-6. Acta Bosnae eccl. p. 412, 420, 432. Fojn. ljetopis.

odgovori „Eh, prečasni oče, domovina!“ htijući reći, da ga je ovamo privlačila bijedna otadžbina, da se posveti njezinoj dobrobiti i da rado snosi bijede i muke, kojima je prepun bio život tadanjih franjevaca. Kazuje o. Rovinjanin nadalje, kako je u podrumu vidio ogromne bačve, koje su zauzimale po 40 i 50 tovara (50—60 hektolitara) vina, na kojima su bili obručevi gvozdeni 4 prsta široki, a po 2—3 prsta debeli, imajući ozdol otvor, da se može u njih ¡unići i očistiti. Samostan je ovaj, veli, glavni u Bosni, „kô što u nas Zadarski“. Spominje napokon, da im je crkva bogata srebrom i crkvenim ruhom, izmegju ostaloga, da ima 14 križeva, što manjih što većih. Našao je ovu redodržavu punu krjeposnih i učenih redovnika, kojima ne progje dan, a da ne raspravljaju štogod iz bogoslovja. U svakome je samostanu vidio više dječaka, koji se tu pripravljaju za red, učeći latinsku slovnicu, a kada se obuku i zavjete polože, onda idu u Italiju, da onamo svrše filozofijske i bogoslovne nauke.

O bosanskim je katolicima pun udivljenja i hvale. Iztiče, kako su veoma pobožni i kako franjevcima ljube ruke, kada ih gdje vide, te kako se jagme o križiće i medalje. Župnici naregjuju pučku misu u nedjelje njegdje oko središta župe, čekaju puk do podne, a kada se ovaj zgrne, onda podignu oltar nasred kakve livade ili ledine; a čim se svrši sv. misa, onda svi užinaju i razilaze se k svojim kućama. Čudio se je i zadružnom životu katolika, gdje više porodica pod jednom upravom živi, te kako neki od njih od zavjeta besplatno franjevcima služe; dodajući još da se u Bosni često i čudesa dogagjaju.

O muslimanima naš putopisac spominje, kako ih po više dolazi u samostan, tamo po svu noć jedu, piju i pjevaju, a ne odilaze, dok im se ne da safuna, svijeća i novca. Donajposlije primjećuju, da franjevci svoj narod i druge liječe.[1]

Ovim smo kratkim crtama iscrpili ovaj važni za nas putopis i doznali koješta, čega inače ne bi znali, a sada opet nastavimo svoje pripovijedanje.

Ove iste (1640.) godine u ime sarajevskoga mulle pregleda crkvu i manastir mjesni kadija i nagje, da je crkva duga 45¼ aršina, široka 15½, a po tom da nije ništa bilo pomaknuto, kako su to neki zlobnici bili prijavili. Ovoj pregledbi, dala je

---

[1] Starine jug. akad. XXIII. p. 3, 24.

valjda povod okolnost, što su toga ljeta dozvolom Hasan-pašinom popravili kuhinju.[1] Bilo je megjutim i drugih neprilika. Tako znamo, da su od franjevaca stali iziskivati kunetije kože ili novce za njih, a priječili im ići u Carigrad za potvrdu svojih povlastica,[2] da se ne bi onamo čulo, kako „uživaju“ pod osmanskim jarmom. Slijedeće godine 1641. biše im potvrgjeni svi fermani, ali to im ne pomože, da mirno živu, jer, budući u kući samostanskoga kmeta Petra na Selakovićima umro hajduk Bernard, sva krivica pade opet na franjevce, pak su dvije godine bili za to povlačeni kojekuda, dok nijesu i ovu potvoru novcem pretegnuli na tezulji tadašnje pravde.[3]

Megjutim g. 1643. bila nam je turska vlada nešto prijaznija, jer sultan dozvoli franjevcima, da se oblače u redovničko i svjetovnjačko odijelo, a paše (Hasan i Mahmud) oslobodiše ih od kazanije, vojnice i svih drugih danjaka.[4] Dapače su i domaći činovnici nešto blažije postupali; jer dozvoliše 1654. popraviti kuhinju, sat i sobe u samostanu, te pojatu na Rupnovcu.[5] Vezir zabrani tražiti od franjevaca novce za oružje, haljine i svijeće.[6]

Kao da je g. 1645. u sumnju dovedena i sama vjernost fojničkih franjevaca, jer su domaći muslimani pred kreševskim kadijom Derviš-efendijom izdali svjedodžbu, da su oni dobri i pošteni. — Sasvim tim navaljivali su na njih svake vrste terete, pa je ove i slijedeće godine (1646.) izdano više naredaba, neka ih jednoč u miru puste. Nu bilo je gluhu šaptati, jer je sami provincijal bio u putu dočekan, oglobljen i čitavu ga je uru progonio Smail-beg i Hasan Tabak; a taka su nasilja izvagjali i sami oružnici na pojedinim župnicima po selima.[7] Za ovim su se povodili i oni, koji bi dolazili u varoš na pazar, pak bi zlostavljali franjevce, što zatvaraju samostanska vrata.[8]

Na ovaj način bivale su bez ikakve vrijednosti sve povlastice, koje je javna vlast čas po čas izdavala, premda ogromnim novčanim svotama franjevaca kupljene, pak će po tome biti

[1] T. sp. II. 231, 6.
[2] Ondje II. 294. III. 332.
[3] II. 245, 283.
[4] II. 239, 266, 294.
[5] II. 262, 275, 7, 8, 281.
[6] II. 243.
[7] II. 240, 2, 3, 9, 253, 269, 288.
[8] II. 284.

jasna jedna bilješka Propagandina arhiva, da se je g. 1648. podiglo silno progonstvo proti franjevcima, i da su svi samostani osim onoga u Olovu, bili oglobjeni, a dijelom i razoreni, pa da je stoga biskup Maravić pobjegao čak Blatnom jezeru (lacus Balaton), stariji oci redodržave škrinuli u krajeve okolo Požege, mlagji se s katolicima posakrivali u gore, hranili se travom i korom od drveća.[1]

Ovome uznemirenju bili su uzrok mjesni činovnici, pak stoga g. 1650. dvojica kadija (kreševski i visočki) sastaviše zapisnik sa muslimanima i katolicima Fojnice i Visokoga, u kojem ovi izjaviše, da su franjevci svačiji dobročinitelji.[2] Ova izjava, kolikogod služi na čast nama, toliko je lijepa od strane inovjeraca, koji su se ipak znali savladati u svojoj vjerskoj zanešenosti, pak dati oduška svojim čovjekoljubivim osjećajima prama nama, kada bi nas od drugud snašla koja nemila potvora i prijetila nam ozbiljna pogibelj.

I sama je turska vlada morala uvažiti onaku izjavu i promijeniti nešto svoje držanje prama nama, jer ovog istoga ljeta izdade sultan Mehmed ferman, kojim podijeli mnoge milosti, a osobito, da se nema obavljati kadijski prepis, kada franjevac umre. I njegov vezir Mehmed-paša, uvažujući okolnost, da franjevci nijesu trgovci ni imućnici, već da živu od milostinje, riješi ih od danjaka za oružje, kape, svijeće i slično; a ujedno dozvoli, da smiju manastir i susjedni zid popraviti.[3] I sami Šeh ul Islam, vrhovni šerijatski sudac u Carigradu, izdade im fetvu, da mogu svjetovnjačko odijelo i velike kape nositi, konja jašiti i oružje pasati; što sve potvrdi i vezir.[4]

Sv. Stolica takogjer pokaza nam osobitu pažnju, naimenovavši fra Matiju Benlića, negda fojničkoga gvardijana, a sada (1651.) bosanskoga provincijala, biogradskim biskupom, na čemu usrdno zahvali Propagandi fra Andrija Jajčanin, provincijalni vikar, listom od 4. srpnja r. g. pisanim iz Olova. Još iste godine bi mu povjerena uprava smederevske biskupije i svih ostalih u doljnjoj Ugarskoj, koje su bile pod turskim gospodstvom.[5]

---

[1] Starine XXII. p. 39. Acta Bosnae p. 461.
[2] Fojn. arhiv t. sp. III. 296.
[3] II. 276, 286, 297, 299, III. 398.
[4] II. 300.
[5] Acta Bosnae eccl. p. 470—2. Djelov. franjev. II. 121.

Dok je novi biskup ovu službu preuzimao, Turci su po svome običaju svaku priliku tražili, da odštete ovaj samostan. Istoga ljeta vezir posla svoga mataradžiju (vodonoša), koji obagje naše kuće u Fojnici, Jajcu i Banjaluci, ne bi li što neuperna našao; ali morade izjaviti, da je sve u redu.

Franjevci su morali ovoga doba čestoput svi otići u kojekakvu poslu, osobito u proševinu, ter crkvu zatvoriti; a Turci bi tada štete nanosili, što im vezirev kajmekam zabrani.[1] Osim toga stali su isti zahtijevati, da se nanovo načini zloglasna musafirhana; a bi ubijen i jedan franjevac u samostanu.[2] Ovi uzgoni prisiliše fojničke franjevce, da su nesamo dali sve, što su imali, već da su se još zadužili Hadži Šabanu 300 talira, a Visočaninu Hadži Sulejmanu 4500 jaspri, koje im kašnje povratiše, kada su dobili dozvolu, da mogu i po selima kupiti milostinju[3].

Premda znamo od drugud, da su franjevci liječili Turke i katolike, nešto valjda po liječničkim propisima, koje su mogli naći u Italiji prigodom svojih putovanja, a nešto domaćim lijekovima: ovdje nam je iztaknuti, da su neki dapače u tom bili tako vješti (naukom ili vježbanjem), pak su bili smatrani pravim liječnicima. Tako ima u domaćem arhivu murasela (pozivnica) fojničkoga kadije, kojom se naregjuje (1652.) gvardijanu, da pošalje fratra-liječnika Fatimi kćeri Ibraimovoj.[4] Mi ćemo se odsele i češće susretati s takim nalozima i dozvolama, a to je nepobitni dokaz, da su naša braća i u tome pogledu nastojala ublažiti bijede trpećega ljudstva i nadoknaditi manjak toli nužnih izučenih strukovnjaka.

Megjutim su potraživaoci raznih danjaka, kao: jaklamadžije, bedeldžije i mataradžije neprestano iziskivali od franjevaca kao i od ostalih sultanovih podanika sve pristojbe i podavanja, ne obzirući se nimalo na toli jasne povlastice, zabrane i iznimke. I sada (1654—8.) su muslimani dolazeći na pazar u Fojnicu tražili noćište i hranu u samostanu, a da za to ništa ne plaćaju; a to je franjevce usilovalo, da se razbjegnu, ter je i sam gvardijan zamolio dozvolu da ostavi crkvu na neko vrijeme, nu da ju uzme u zaštitu fojnički muselim Omer-aga, što on i učini.[5] Posve se

---

[1] Fojn. arhiv. III. 301, 2, 5.

[2] III. 306, 7.

[3] III. 309, 311, 312.

[4] III. 310.

[5] III. 320, 2, 335. VIII. 1239.

drukčije ponese fojnički kadija Ali-efendija. On iznese vrlo zlobne i lažne potvore na franjevce, te se ovi obratiše na kadije u Kreševu i Visokom, a ovi ih sjajno opravdaše.[1]

Sada je (1659.) trebovalo misliti i na popravak crkve i samostana, koje je zgrade, buduć su od samoga drveta bile načinjene, zub vremena dobrano oštetio, pak zato potražiše franjevci dozvolu, da poprave kuhinju, sobe i kiljere; da pojatu naprave i ostalo, što je propalo.[2] Nu jedva što ruku na posao staviše, kada se usprotiviše neki muslimani tvrdeći, da se crkva u većem opsegu obnavlja, nego li je prije bila.[3] Ova im se izmišljotina bjelodano oprovrže, ali je sigurno i to lijepih novaca progutalo.

Nu kud i kamo više štetovaše naši mučenici radi imotskog samostana. Ondašnje franjevce 1659. potvoriše Turci, da su silno blago iskopali. Na tu vijest planu sav gnjev turske gospode, u tu stvar upletoše sve, koji se konopom pašu, tako, da su bosanski samostani t. j. Fojnica, Rama, Kreševo, Sutjeska i Olovo platili više od 116.000 jaspri, mnoga se sela razasula, a fra Filipu Runoviću udarili su 1000 štapova. Ovo se dogodi u rujnu iza kapitula, a čauši Sejudin paše najprije dogjoše u Fojnicu, kao u glavni samostan, i novac pobraše.[4]

Još se ovo nije ni zaboravilo, a evo ti potvore, da su franjevci jataci (dionici) hajdučki. Tu klevetu iznese (1660.) neki Arnaut Mehmed. Nakon dulje rasprave riješi ih od te bijede Šaban efendija, kreševski kadija,[5] na temelju svjedodžbe cijele varoške općine.

Izmučeni tolikim bijedama još je trebalo, da i kršćanski poglavice nasrnu na njih, pa i to se zbude. Maksim, pećki patrijarha, dogje g. 1661. najpre u Livno, kloneć se valjda za to sredine Bosne, što su tu stražu čuvali franjevački samostani, i počme tražiti crkvene pristojbe od katolika, gledajući ne bi li ih podvrgao svojoj crkvi. Franjevci se i katolici jednodušno opru i ovome pokušaju, ter usprkos svim ispravama, koliko od gospode (Turaka), toliko i još više od strane puka bi odbijen, izgubivši franjevci pri tomu mnogi novac. Godinu dana kasnije

---

[1] III. 328.
[2] III. 325, 4, 5, 6.
[3] III. 329.
[4] Sutješki arhiv i fojnički ljetopis.
[5] Fojn. arhiv III. 330.

(1662.) povrati se nanovo, sada dolazeći upravo iz Carigrada, te uvrativ se u Temišvar, gdje je tada boravio bosanski vezir i carski serdar (kapetan) Ali-paša, uze i od njih zapovijed. Ovaj put dogje u Banjaluku. Tu se zametnu očajna parnica, i skoči muško i žensko plakat i vikat, i opet se poteže na divan Ali-pašin, a jedni Banjalučani pogjoše u Temišvar s vladikom, a drugi u Carigrad. U Temišvaru biše Banjalučane i teško im glava osta. Kršćani izgubiše mnoge jaspre, ali im se Bog smilova i dobiše svoju slobodu. Ova parnica vodila se je u području fojničkoga samostana, pak je moguće, da je cijeli teret truda i troška pao na legja ovostrane braće; nu svakako je najveći dio zasluge pripadao zastupnicima ovoga samostana, koji je tada štetovao 120.000 jaspri.[1] Ovdašnju je braću još bila zadesila osvada, da su primili franjevce iz Dalmacije, nu dotičnu tužbu jedan vezirev dvoranin, a franjevački prijesni prijatelj, nekako potrpa, a oni su samo platili 4 talira listonoši i dali neke darove.[2]

Sve ove nevolje završi požar crkve i samostana. Dne 10. travnja 1664., licem na Veliki Četvrtak, obavivši braća sve obrede i sahraniv Presveto, saberu se u blagovaonici, da štogod založe; najednoč zapali se odžak (dimnjak) i odmah plane cijeli samostan i crkva, te kroz četvrt ure ostadoše same ruševine tako, da je sve postalo plijenom bijesnoga ognja, izbavivši samo Presveto i nešto oprečega iz sakristije. Tu se tada desio i biogradski biskup fra Mato Benlić, koji jedva spasi brevijar i škrinjicu, gdje su mu stajale biskupske isprave. On se i sva braća začas nagjoše na ledini, u samoj redovničkoj haljini, bez ruha i kruha, kao netom od majke rogjeni. S crkvom i samostanom izgoriše nebrojena stara pisma, bogata knjižnica i druge dragocjenosti, a tu štetu gorko osjeti cijela redodržava, dapače i samo kršćanstvo ovih strana, buduć je fojnički samostan bio glava redodržave i svima utočište, kako to isti biskup žalovito spominje.[3]

Pune dvije godine lutali su franjevci kojekuda, ne mogući ni misliti na uskrišenje crkve i samostana u Fojnici, pak su se tada po svoj prilici smjestili u selu Lučnoj kraj Jajca, gdje se još vide razvaline njihovih zgrada. Kroz to vrijeme kucali su na svačija vrata, počam od carskih do onog najvećeg siromaha;

[1] III. 337. i fojnički ljetopis.

[2] Propagandin arhiv.

[3] Acta Bosnae p. 511. Fojnički ljetopis.

jedne moleći za dozvolu, a druge za novčanu pomoć. I od ovako raspršenih traženi su razni danjci, prepisi i krvarine, potvarajuć ih, da s eškijom (ustašama) šuruju.[1] Napokon g. 1666. isprosiše ferman, po fermanu vezirsku bujrultiju, a po ovoj od nižih činovnika više dozvola, da mogu na starom mjestu i po staroj osnovi opet uzdići crkvu i samostan,[2] pozajmivši potrebiti novac od nekoga Zlotrgovčevića iz Skoplja i založivši mu bogato crkveno ruho, koje su od požara učuvali.[3] Osobitom našom srećom učuvani su samostanski računi od listopada 1666. do 1672., pak možemo pobliže razmatrati okolnosti one dobe u svakom pogledu, a poimence izgradnju crkve i samostana, te s kakvim su se tegobama imali rvati naši pogorelci. Evo izdatka:

Do svrhe studenog 1666. izdano u gradnju	15.878	jasprica
u slijedećim godinam izdato majstorima u sve	41.732	„
za sedru	8.208	„
za sječu šimlje	10.413	„
za prenos gradiva	9.609	„
za druge razne stvari	11.588	„
za daske	6.719	„
za posike i hrastove	2.465	„
za gvožgjiju	10.486	„
za razne nadnice	17.736	„
za šašovce	2.072	„
za kreč	4.736	„
Ukupno . . .	141.642	jasprica

Svota od 141.642 jasprica ne bi bila ogromna sama po sebi, ako se uzme na um, da je jedan mletački cekin tada iznosio nekih 480 jasprica; nu mora se znati, da su se svi radnici, koji su bili zaposleni oko dogradnje, hranili na franjevačkoj sofri, pak da je isto tolika, ako ne veća, svota trebala za njihovo uzdržavanje. Upravo su ogromne svote izdane za žito, marvu, vino, rakiju ovih istih godina. Uz to se je silno hitilo, a stoga opet slabo gradivo upotrebljeno, a još se slabije gradilo.

Nu tim su ogromnije svote pozobale osmanlijske oblasti i domaći muslimani, čas po čas zanovetajući i prigovarajući

[1] Fojn. arhiv III. 342.—41, 6, 8.
[2] III. 350—6, 360
[3] Blagajnički zapisnik u Fojnici.

gradnji, stavljajuć kojekakve mučnosti, izmišljajuć potvore i tražeć sve moguće izlike, samo da hude franjevce bolje operušaju.

Ukupni izdatak na pojedine turske činovnike bio je ovaj:

paši	52.054	jasprica
ćehaji (zamjeniku)	57.618	"
mulli	48.396	"
kadiji (sudac)	50.844	"
čaušima (stražar)	16.986	"
gaziji (pobjeditelj)	640	"
drugim Turcima	25.337	"
Turcima za jelo i piće . . .	18.414	"
za potvoru rad zvona . . .	7.921	"
U sve . . .	278.210	jasprica

Sravne li se svote izdane na gradnju (141.642), i ona data višim i nižim činovnicima te inim muslimanima (278.210 jasprica), onda mal da nije dvaput onu prevršila, ter iznosi okruglu svotu od 580 mletačkih cekina.

Ostalih računa ne ćemo navagjati; jer sami nam ovi dovoljno otkrivaju sva guljenja i otimačine od strane Turaka: a činjenica je, da su i jasprice s druge strane dobro bile čuvane, budući se je i u velikim svotama, da tako reknem, cincarilo i pogagjalo, pa bi bili naši sretni, kad bi mogli bar koju jaspru odbiti od okrugloga broja. — Drugi su muslimani iziskivali manje svote; ali je začudno, da su počamši od kadije do najmanjega gôle svi tražili novac na vino, a ovo da je poiskavanje naraslo na svotu od 18.000 jaspri, što je opet dokaz, da nijesu zazirali od pića, kako im to i koran zabranjuje.

Ova izgradnja, kao što spomenusmo već, otpočeta je novcem pozajmljenim od nekoga Zlotrgovčevića iz Skoplja i Koprivčića, a nastavljana je prinosima pojedinih župnika, koji su spadali u obitelj ovoga samostana te veledušno sebi od zalogaja otkidali, a ovamo čas po čas slali znatnije svote, samo da ne zapne obnova ovoga njihova zajedničkog zakloništa.[1] Za vječitu uspomenu onoga svetoga oduševljenja stavljamo zbrojenu svotu doprinosa sa svih župa; a to iznosi 333.109 jaspri.

[1] Ti župnici nešta su slali od svoje prištednje, a nešta su prosili od svojih vjernikâ.

Osim ovih župničkih prinosa dobiveno je sa strane:

Iz Biograda	6.388 jasprica
iz Olova	5.000 „
iz Sarajeva za mise	6.000 „
jedan krstjanin u gradju . .	8.000 „
iz Stopnilja (?)	9.000 „
jedan dobročinioc u gradju .	6.800 „
iz Biograda u pjevane mise .	2.400 „
U sve . . .	49.580 jasprica

Ostali manjak samostanski i gragjevinski podmiren je dijelom prihodom od fojničke župe i čitanjem sv. misa, dijelom iz proševine po Slavoniji i Banatu, te po župama modričkog, gradovrškog i našičkog samostana, dobrotom biskupa Benlića. Imenito dovezeno je mnogo žita iz Banata, a slanina iz Posavine, novci pako iz svih krajeva. Radnje je nadzirao sam provincijal o. fra Franjo Miletić i kraju ih sretno priveo. (Šib. arhiv.) Blagajnički zapisnik navagja, kako je spomenuti Zlotrgovčević u najvećem jeku ove dogradnje zatražio pozajmljeni novac, a kada mu franjevci ne mogoše tražbine podmiriti, turska oblast stavi lokot (kilit) na crkvena i samostanska vrata, a braću protjera otale, na što oni odoše u Lučnu kraj Jajca i tu ostaše, dok sav novac ne skucaše i ne podmiriše vjerovnika. Megjutim, kada je provincijal dne 16. lipnja 1670. sravnjivao prihode i izdatke, našao je, da je samostan još dužan bio 107.320 jaspri,[1] dakle blizu 224 mletačkih cekina. Svota svakako velika i za današnje doba, nu opet neznatna, kada se uzme na um oduševljenje i požrtvovnost braće, koja se nijesu dala ni čim prestrašiti, gdje se je radilo o opstanku ovoga samostana, iz kojeg su ona potekla, a nadajući se ovdje i vječni sanak usnuti.

Domaći ljetopisi nadalje pripovijedaju, da je crkva privremeno bila toliko obnovljena do 29. lipnja 1668., da su mogli toga dana Presveto na velikom oltaru pohraniti i opet u crkvi službu Božju obavljati. Nu kratko uživaše tu utjehu, jer već dne 15. studenoga dogjoše Turci i nanovo crkvu premjeriše, i premda ne nagjoše, da je i što u visinu ili širinu bilo primaknuto, sa svim tim oni ju zatvoriše i zapečatiše (27. studenog), a poslije tri dana opet otvoriše, bez sumnje, jer su franjevce zdrave

---

[1] Sravni dotične vijesti pohranjene u samostanskom arhivu u izvoru i u prepisu o. I. Vujičića.

prave i sada ogulili. Tomu su bili uzrokom dva stara kršćanska iskopajnika: Rizvan Ćatić iz Fojnice i Jahija Kafić iz Visokoga.[1]

Dok su se ovako fojnička braća trudila i sve sile naprezala, da nanovo podignu izgorjele zgrade, nijesu im Turci prestajali praviti neprilika. God. 1667. potvoriše ih, da skrivaju silno oružje, kojim će na Turčina zavojštiti; ali prije nego li je od Hasan-paše stigao nalog, da se pretraži ovaj samostan, (kojeg megjutim nije ni bilo), kreševski kadija s nekim Useinom povede istragu i osvjedoči se, da je to bila obična izmišljotina. A takih laži iznijelo se je toliko, da je najposlje i kadija, a zatim i vezir, oštro zaprijetio ovim potajnim klevetnicima i neprijateljima, ako budu i odsele uznemirivali javne oblasti.[2] I sada su jednako napadali Turci na samostan i tražili, da tu prenoće; šubaše (zastupnici) spahijske tražile su desetinu, pobirači danjaka iziskivali razne namete, a neki opet javljati, da je crkva veća načinjena.[3]

U to g. ,1669. banu opet u Bosnu vladika pećki Maksim, tražeć i od katolika svoje dohotke, zametnu veliku parbu s franjevcima i katolicima u Sarajevu; ali izgubivši sedam tovara jaspri, bi odbijen sa svojom tražbinom. I ovom prilikom izgubi sam fojnički samostan 120.000 jasprica, dakle 180 cekina.[4]

Premda je rečena gradnja već bila dovršena u g. 1668., ipak neke turske isprave iz ovoga doba istom ju dozvoljavaju; jer su dotični htjeli, da štogod i oni zasluže; što i opet razsvjetljuje tadanje stanje.[5]

Kada su sve radnje u crkvi bile gotove, dogje franjevcima želja, da ju još i posvete; pak budući u Bosni nije bilo tada biskupa, to zamoliše Propagandu, da na to ovlasti makarskoga biskupa fra Marijana Lišnjića. Ovaj doista i dogje i posveti ju dne 31. kolovoza 1669., stavivši u veliki oltar moći sv. Bonifacija, Aurelija i Sabine, mučenika; dne 7. rujna r. g. posveti oltar bezgriješnoga Začeća Marijina i stavi u njega moći sv. mučenika Merkurija, Felicita, Severa i nekih drugih; dana 10. rujna obavi

[1] Margetićev ljetopis; nu glede godine požara pogrješno je metnuta g. 1662, a pouzdanija nam se čini g. 1664., budući se temelji na izvješću Benlića kao očevidaca.

[2] Fojn. arhiv t. sp. III. 364, 399.

[3] III. 349, 368, 372, 400.

[4] Margetićev ljetopis.

[5] Fojn. arhiv III. 374, 402, 410.

posvetu povlaštenog žrtvenika Gospina Naviještenja, položivši tu kosti sv. Aulika, Almasija i Maura; a dana 11. rujna izvrši posvetu oltara sv. o. Franje Asiškog, obdarivši ga moćima sv. Severa, Sabine i Bonifacija.[1] Putni mu trošak plati samostan, davši 2.500 jaspri, kako se veli, iz ljubavi.[2] Za uspomenu ovoga znamenitoga crkvenoga čina bi uzidan kraj desnih crkvenih vrata na dvoru slijedeći natpis, koji se sad čuva u samostanskom muzeumu: „Consecratio hujus Ecclesiae S. Spiritus celebratur die 31. Augusti 1669., quam consecravit Illustrissimus et Reverendissimus Dnus F. Marianus Lisnich episcopus Macarschae speciali facultate Sacrae Congregationis de propaganda fide". Nešto kašnje urezane su riječi: „Renovata anno 1694.".

Sada se opet nastave obična uznemirivanja: Turci stanu iziskivati carinu na vino; fojnički subaša poče zahtijevati, da franjevci opet sagrade musafirhanu, a banjalučki muselim sa svojim činovnicima stavljao je zapreke franjevcima onoga kraja, da ne mogu vršiti svoje duhovne službe: t. j. priječio im je sv. misu govoriti i vjenčavati; a katolicima, da ne prisustvuju misi u Dragočaju, htijuć, da to obavljaju u Trnu, kamo oni nijesu mogli ići, jer je bio most na Vrbasu razoren. Tri su fermana izdana na sarajevskoga mullu, da stane na put ovome neposlušniku, i to u ljetu 1675., 1677. i 1680., i više pašinskih bujruntija u god. 1671. i 1672.[3] nu on je i dalje nekažnjeno globio i progonio.

Po tome je posve naravno bilo, da su braća jedva mogla naplaćati globâ i poiskivanja, ter je gvardijan fra Matija Fojničanin morao dana 29. studenoga 1678. pozajmiti od Hametbega Haščibegića iz Sarajeva 10.000 jaspri, obvezav se plaćat petnaest postotaka godišnjih kamata.[4]

Na ovoga istoga fra Matiju svaljuju krivnju svi domaći ljetopisci, što je zaveden džulus, to jest: redovito uplaćivanje od 1300 groša veziru, a isto toliko mulli, uz neke stalne darove u živežu, za slobodno vršenje službe Božje. Ovo se dogodilo ovako: spomenuti fra Matija bivši negdje župnikom, naredio bi nedjeljom misu, a kada bi se narod na urečenome mjestu

---

[1] Fojnički ljetopis.
[2] Računi izdataka g. 1669.
[3] Fojn. arhiv, fermani 28, 30, 31 III. 403, 409, 411, 414, 450.
[4] Fojn. arhiv.

skupio, on bi ga poveo u zabitniji kraj i tamo sv. misu govorio. To upane Turcima u oči i potvore ga, da on tamo radi i moli za izgibiju Turaka, ter stvar dogje pred mullu i vezira, a ovi ne videći nikakve opasnosti po njihovu vladu u tome činu, a da i tužiteljem udovolje, sebi pako u kesu natjeraju, odrede, da franjevci svake godine ovaj danjak uplaćuju, a oni da će im izdavati službene dozvole, kako mogu slobodno vršiti svoje bogoslužje.



Ahdnama Fati Mehmeda II.

U tu svrhu propisan je stalni obred, a taj glasi: Tri gvardijana (sutješki, fojnički i kreševski) igju pred vezira u redovničkoj haljini, s visokim i oblim kožnatim kapama na glavi, kao što su nosile delije. Naprijed stupa fojnički gvardijan noseći Fati Mehmeda list Ahdnamu i važnije fermane u kožnatom toku, a za njim druga dva noseći svaki po voštenu svijeću od pô oke ili bar od litre, a za njima sluge nose jednog odrta ovna sa pozlaćenim jabukama na rogovima, glavu sladora

(šećera) od dvije oke, a na pladnju dvanaest hljebova i toliko safuna. Vezir pregledavši fermane, uzme džulus i darove, pokrije gvardijane binjišima i davši im na to bujruntiju otpusti ih. Od ovih 1300 groša zapadalo je veziru: 800 groša

ćehaji	200	„
teftišleme	200	„
Are babuna	80	„
divan efendiji	20	„

Od vezira bi otišli ćehaji, pa uručivši mu njegov dio novca, osam hljebova i osam safuna, a čauslar-agi 25 groša, dajuć lokmanima i drugim poslužnicima nešto u novcu. Uz iste je obrede predavan džulus i novomu mulli, i to koliko bi god puta došli ili dobili potvrdu u službi. Spočetka su ovaj trošak dijelili samostani na tri jednaka dijela, nu malo kasnije fojnički preuzeo je 600 groša, dakle blizu polovicu svega,[1] a to je odsele bio najteži teret, koji će ubijati svaki procvat i polet kako cijele redodržave, tako napose ovoga samostana. To je trajalo sve do dolaska Omer paše (1850).

Najviše vlasti u Bosni, naprtivši franjevcima tako težak danjak proti svakome pravu i uzprkos svim sultanskim povlasticama, znale su ih kadkad uzet i u zaštitu, ma bilo ona i skupo plaćena. Tako riješiše (1680.) jednoga franjevca potvore, da je dočekao nekog čovjeka na putu te mu oteo mijeh vina i masla. Neke oprostiše od progona radi tobože našasta blaga u zemlji, te radi jednog djeteta pod zidom mrtva našasta; napokon proglasiše ih pravima na potvori, da su dogragjujući crkvu i samostan malo primakli mimo propisane im mjere, te da nijesu kucali zvonom niti su općinskog puta u ogradu uzeli.[2] Tomu su pridolazile i druge bijede; Hamid baša izvede nekakvo nasilje proti samomu gvardijanu; baše su stale mećati ucjenu na samostanske starješine, kada bi se braća iz proševine povraćala, te su silom obijali kućna vrata.[3] A to ih sve u toliki dug uvali, da su bili prisiljeni g. 1682. zatvoriti samostan i musafirhanu.[4] Ovdale su pošli u sela i druge župe, a svagdje im se branilo misu govoriti i putovati, dok se ne bi dalo novaca ili inih darova, neki se tevtiš (pregledač) Mustafa-beg usudi

[1] Fojnički arhiv.
[2] T. sp. III. 428, 30, 31, 441, 35, 440, 461.
[3] Ondje 352, 463.
[4] III. 465.

staviti na crkve u Fojnici, Sutjeskoj i Visokom svoj pečat, da tako zatvorene ostanu. A da se onaki operu, izmisliše, da franjevci evangjelje uče po muslimanskim ulicama i kupe svijet po brdima.[1]

Kao da su se g. 1686. fojnički franjevci onoga duga odužili, jer je onoga ljeta gvardijan fra Stjepan, koga kadija naziva „čudom svoga naroda", povratio dužnih 53.678 jaspri, koje je dugovao nekome Redžepu, koji je umro u Budimu, davši ih njegovoj ženi Fatimi, na ruke njezina oca Smahil efendije.

Već slijedeće godine biše braća primorana boljom daskom prekriti crkvu, jer je prvašnja bila propala,[2] a to je opet iziskivalo ogromne troškove.

Ove iste godine (1687.) iseliše se franjevci iz Rame i odoše u Cetinu, smjestivši se konačno u Sinju, kamo odnesoše i čudotvornu Bogorodičinu sliku.[3] Mi nećemo ovdje ponavljati na tanko ovoga znamenitoga dogogjaja, upućujuć štioce na „Uspomene o Rami,"[3]; ali ne možemo prešutiti pošljedice ovoga čina za ovaj samostan. Ponajprije se bijeg Ramske braće upisa i na teret ovdašnjih im drugova, pak odmah ovi biše potvoreni, da se je Ramski gvardijan potajno povratio i svoje jednovjerce nagovarao na bježaniju, pak da je i u Fojnicu dolazio u tome poslu. Vezir Usein paša povjerova ovoj objedi, ter posla mubašira (povjerenik) Osman-agu do kadije Belul efendije, da oba stvar izvide. Katolici se složno izjave, da je to sve prijesna laž, a za gvardijana biše dobri muslimani: Mustafaga, Ahmedćatić efendija, Alija Čelebija Livnjanin, Smahil efendija, Mehmed-beg Kurtagić i svi ostali.[4] Riješivši se te potvore, napade ih neki Kasum spahija radi duga Ramskih franjevaca, te uze iste godine od fojničkoga gvardijana 30 oka bakra, nekoliko ovaca, zatim nešto sira i masla; što nam je znak, da već nijesu imali ni probijene pare u samostanu.[5] Ovim se ipak nije mogao rečeni dug utrnuti, već se je to i više godina potezalo po sudovima. U naknadu ovoga troška redodržava ustupi Ramu i njezine župe fojničkomu samostanu, a na taj se način poveća djelokrug ovdašnje braće Ramom, Skopljem, Duvnom i Livnom, koje ćemo

---

[1] III. 479, 481, 2, 485, i 256.
[2] III. 492, 498, 500.
[3] Vladić: Uspomene o Rami. Zagreb 1882.
[4] Turski spisi VIII. 1247.
[5] III. 510.

odsele uzimat u obzir, kada se bude govorilo o zgodama i nezgodama samostanskoga područja.

Megjutim je rat megju Turskom i Austrijom bio u najvećem jeku. I radi toga se sva krivnja obarala na hude franjevce i katolike, te su svaki dan gledali, kada će ih povesti na vješala.[1] God. 1690. u proljeće pomori oganj (typhus) mlogi svijet, mraz pade na žita i nasta grozni glad. Narod je bio prinužden, da jede lješkovu rehu, koru od drveća, vinovu lozu, paščad i mačke. Franjevci davaše ubogima, ali čim bi se najeli, to bi i umrli. Siromaš isprodava kuće, pokućtvo, zemlje, sugje i haljine. Tom prilikom ljetopisac fra Stjepan Margetić kupi od Šabazovića i Mezetovića livadu Drin, koja se prije ni po koje novce nije mogla kupiti. A da bude čaša nevolja prepunjena, nasta i kuga, koja uz rat i glad opustoši ovu pokrajinu.

Pa i u tako jadnim okolnostima morali su se domaći franjevci nagoditi s Kasumom spahijom radi ramskoga duga dati mu 1700 'groša, a počem je i god. 1761. jedan mletački dukat iznosio 4 turskih groša, možemo sigurno računati, da je ukupna svota duga tada iznosila preko 500 cekina, osim sutbenih i parbenih troškova, — svakako ogromna svota, koju su jedva podmirili. Osim toga je i neki mubašir, koji je bio došao da pregleda franjevačke gragjevine, uzeo silu novaca od gvardijana. Srećom ga pritužiše kadiji, a ovaj ga natjera, da sve to povrati kao nepravedno uzeti novac.[2]

Kako su u hitnji i crkva i samostan tu nedavno popravljani i prekrivani, svuda se je opazilo, da sve propada i prijeti potpunim rasulom; stoga se je dne 27. siječnja 1693. držalo samostansko vijeće, kojemu je predsjedao o. Marko Dobretić, a u prisutnosti vijećnika: fra Augustina Jajčanina, fra Andrije i fra Ambrože Kotoraka, fra Nikole Kozarčanina, fra Tome Majdančije i fra Bernardina Dobretića, na kojoj uzimavši u obzir „kako je izagnjio krov na crkvi i na svoj kući, staviše pomlju, želju i svu svoju moć, da se siječe materijal, koji je za potrebu kući, ako bude božija volja, a od gospode dopuštenje.“ Kao da nijesu za to dugo moljakali, jer sami vezir Mehmed paša i sarajevski mulla izdadoše izvješće, da je našim mučenicima

[1] Djelov. franj. II. str. 162-3.
[2] IV. 518, 520.

velika i neugodna nužda da na novo pokriju svoje kukavne zgrade i da ništa ne stoji na putu carskoj milosti.[1]

U to isto vrijeme stiže opet pećki patrijarh s novim opravama, tražeći, da franjevci potpanu pod njegovu vjersku vlast, a katolici da mu redovito plaćaju pristojbe, kao i oni njegova obreda. Ogorčeno se je vodila s obe strane ova parnica u Sarajevu; katoličku su stranku zastupali: fra Ivan Kamengragjanin, namjestnik biskupov, i Franjo Stjepanović. Ali kada se nije mogla stvar ovdje dokončati, obe stanke prizvaše u Carigrad, kamo se zaputi fra Stjepan Margetić, fojnički gvardijan, s njime Filip Brnjaković, najznamenitiji plemić i trgovac u Bosni. Polazeći gvardijan morade zatvoriti samostan i ključ ostaviti kod kmeta u Selakovićima, dok se s puta ne povrati, a dotle je isposlovao zabranu, da drugi u samostan ne dolaze. Ovom je prilikom isti namjeravao isprositi, na temelju službenih dokaza, i sultanovu dozvolu za obnovu samostana, što mu je za rukom i pošlo, kao što se vidi iz, gornjega natpisa.

I kada se je vratio kući, te samostan otvorio, muslimani su kao slijepi ovamo napađali. Nekakvi bi lokmadžije dolazili i štošta zahtjevali. Neki su tražili dijela u onom, što bi franjevci naprosili, tražili bi odjela i pila, sami pako kadije tovarili su na ove mirne ljude sve moguće danjke. Neki emin Mustafa uzeo je novce za maslo, što mu vezir i njegov ćehaja ozbiljno predbaci,[2] nu da li je to vratio, ne zna se.

Dok su tako slabo stajale naše stvari, sine nam nada bolje budućnosti. Nakon nekoliko sjajnih pobjeda održanih nad turskom silom provali (1697.) princ Eugen Savojski sa lakim konjaništvom i pješadijom u Bosnu, ter časkom spade do Sarajeva, zapali ga i na brzu se ruku vrati natrag, a za njim povrvi gotovo sve, što mu je bilo na putu, imenito iz Visokog, Zenice, Žepča, Maglaja i Dervente. Za ovim se povedoše najnapučenije župe kraj Save i Une, pa tako nestade župničkih stanova, koji su pripadali ovomu samostanu, imenito onih u: Kozarcu, Ljubiji, Dragutinji, Lijevču i Vodičevu. S narodom su se iselili i njihovi župnici, jer su i oni potpomagali kršćanske čete, osobito fra Andrija Vojnović, župnik u Vodičevu (kraj Volara), pak je bio kao takav predložen za nagradu samom cesarskom dvoru.[3] Ovaj

[1] Ondje br. 522.
[2] Ondje br. 523, 7, 8 i 530.
[3] Srv. Djelov. franj. II. 160.

samostan i veći dio njegova područja bijaše udaljen od puta, kojim su prolazile cesarske čete, a buduć u tim predjelima muslimani bili u većem broju, nijesu ni mogli katolici slijediti svoje braće preko Save, da nasele Slavoniju, iz koje su Turci bili otprtljali. A to je donekle bila i sreća po kršćanstvo, jer inače bi Bosna opustila, a katolička crkva ne bi zadržala ugledna položaja, kako ga danas i uz sve statističke okolnosti zauzima.

* * *

Kao što smo vidili, tekom ovoga stoljeća fojnički je samostan dopro do velike znamenitosti i ugleda u cijeloj redodržavi. Već pri koncu XVI. vijeka ovdje je stolovao biskup fra Franjo Baličević, premda rogjen u Ričicama, selu župe sutješke; a poslije njega su stanovali biskupi Matković, Ivković i Mrnjavčić, dapače su ova dva zadnja bila rodom iz Fojnice. — Pa kako biskupi, tako su većim dijelom i provincijali ovdje boravili, a uz njih mnogi ugledni muževi, pak je i mogao fra Pavao Rovinjanin u svome putopisu isporediti ovaj samostan s onim sv. Frane u Zadru, i nazvati ga glavnim samostanom ove redodržave.

I okolnost, da su ovdje sačuvani najznamenitiji fermani, na broju preko stotine, zatim koja tisuća turskih službenih spisa, svjedoči, da je ovdje bila redodržavna pismohrana, te je upravo nenaknadiva šteta, što je požar od god. 1664. uništio samostan i s njime bogatu knjižnicu. S njim je sažgano bilo i časno tijelo o. fra Angjela Zvjezdovića, koje se je dotle cjelokupno održalo.

Ako je ovo mjesto bilo važno za bosansku redodržavu, i dapače za kršćanstvo u Bosni, kako to ističe biskup Benlić u spomenutom otvorenom listu: onda možemo zaključiti, kako je ovaj samostan, kraj svih svojih neudobnosti, bio mio onima, koji su u njem obukli redovničko odijelo i želili tu završiti svoj mukotrpni život; napose kako je bio častan za sve stanovništvo katoličke vjere rasuto po župama s lijeve obale Bosne, sudeći po veledušju, kojim je u pomoć priticalo svaki put, kada je trebalo oslobodit samostan duga i globa, te popraviti krov i zidove.

Prema njegovu glasu i ugledu u njemu je cvala i redovnička stega u svoj svojoj čistoći i strogosti. To nam svjedoče službeni posjetitelji, imenito god. 1630. barski nadbiskup Petar Massarechi, god. 1640. fra Pavao iz Rovinja, a god. 1708. fra

Ivan de Vietri, posjetivši prvi kao povjerenik sv. Stolice, a druga dva kao povjerenici vrhovne uprave reda. Imenito zadnji ističe,[1] kako franjevci u Fojnici lijepo mole i pjevaju u crkvi, da svakoga zanose na ljubav prama Bogu, dotle, da ih i sami muslimani veoma cijene, zovući ih k svojim bolesnicima. Zajednički život, a po tom i zavjet siromaštva, pravilno se je vršio, ter su pojedina braća dobivala stvari u naravi, kao: sukno, čizme, firale, habite, rubeninu i ostalo. Župnici su ovamo slali cijelu svoju prištednju do zadnje jasprice, a to svakom prigodom i u svako doba. Njihovi su prinosi bili gotovo jedini izvor samostanskog dohotka, iznimivši misne namjene i nešto milostinje, koju bi u crkvi sabirali, kao što nam svjedoče samostanski zapisnici prihoda i razhoda, do danas učuvani. Po tom bi rekli, da nijesu obragjivali zemljišta, osim nekih vrtova.

Tim većma obragjivali su crkvenu književnost. Dva sveska pisanih „homilija", koje posjeduje u rukopisu samostanska knjižnica, a potječu iz prve polovice XVII. vijeka, dokazom su duševnoga rada članova ove redovničke općine. To još potvrgjuju vrlo brojni rukopisi, što se i sada čuvaju u knjižnici. Pri koncu ovoga stoljeća istače se i na tom polju poznati nam o. Margetić, koji je tiskao svoja djela slijedećeg vijeka, ali su jamačno bila pisana nešto prije, dok se nije i sam dao na teže poslove. I fojnički ljetopis, kao i oni Margitićev, plod su baš ove dobe, gojeći „bosančicu" kao svoju najmiliju baštinu. Baveć se ovako knjigom u samostanu, a donekle i na župi, imali su nemal svi u svojim ćelijama dobrovoljne učenike, koje su učili čitati i pisati, pak su i mogli širiti nabožne knjige u puk; a stoga ih je trebalo čas po čas i pretiskavati, jer su ih svuda tražili i svuda bila rasprostranjena naobrazba.

Kako se vidi iz samostanskih zapisnika, hrana im je bila vrlo jednostavna: pšenica, ovčije meso, pirinč i riba. Papar bijaše jedina primjesa, od pića pako trošilo se vino i nešto malo rakije; dočim za kahvu, slador i duhan nijesu ni znali. Za kolače su kupovali šafran, koje bi zvali paprenjacima, a pravili bi se od meda i brašna.

Crkva je bila bogata srebrarijom: posjetitelji su se divili mjesnim kaležima, križevima, svjetiljkama, kadionicama i svijećnjacima, kao i danas. Ove su dragocijenosti više puta bili pri-

[1] Batinić: Nekoliko priloga k crkv. povj. Starine, jug. akad. XVIII.

morani založiti vjerovnicima, pa su mnoge tako i prešle u druge ruke. I druge katoličke općine pomagale su ovu crkvu, kao: Sarajevo, Biograd i Olovo.

Voda potrebita za ovaj samostan dovedena je bila na drvene i zemljane čunjke ispod Grada. Ovog vijeka često su vogjene parnice radi smetanja vode, i svaki je put dokazano neosporivo pravo na istu vodu, kao god. 1669. u studenom, štetovavši pri tome 6.920 jaspri, a daljnjih 19.295 potroši se, dok je nanovo dovedena.

I život katolika bosanskih uopće, a fojničkih napose, bijaše uzoran, hvaleć uticaj mjesnih franjevaca. Spomenuti nam posjetitelj fra Ivan de Vietri pripovijeda, kako se nije tada megju njima mogla čuti psovka niti bludni grijesi, dapače nije bilo kod njih ni ljubakanja (ašikovanja), niti igara i pjesama, već se njihovo pjevanje sastojalo iz nabožnih ili povjesnih popjevaka (ove valjda uz gusle). Vanrednu su čast iskazivali svećenicima, pak je on želio, da katolici u Italiji onoliko štuju moći svetih, koliko oni cijene misno ruho, i kad bi onoliko častili svoje biskupe, koliko ovi vodu, kojom svećenici pri sv. misi prste peru. Redovito su pred misnicima ustali i stali, a negda i kleknuli, da prime blagoslov. Njihov život uopće isporegjuje sa životom prvih kršćana. Postove preko cijele godine, zatim korizmu, petke i subote postili su o kruhu, zelju i sočivu, ne upotrebljujuć osim soli nikakve druge začine.

Župnici su bili vrlo zaposleni; živjeli od dobrovoljne milostinje, koju su rado dijelili s onima u samostanu. A ovi su bili na oči živi mrtvaci stojeć u tijesnim i mračnim ćelijama. Našao je megju njima mnoge hrome i osakaćene od pretrpljenih turskih udaraca, mnoge posute ranama, a neke davno na postelju oborene od kojekakva zlostavljanja; a sve to okrunjuje izjavom: „Nema pedlja zemlje u ovim pokrajinama, koji nije nakvašen krvlju i suzama nebogih franjevaca". Ovakih je mučenika zacijelo našao i u Fojnici, gdje je zatekao 18 svećenika, većinom iznemoglih. Ovo svoje izvješće zaključuje riječima: „Ispovijedam istinu, da sam u ovom kratkom spisu uskratio mnogu pohvalu, koju dugujem onim redovnicima, da me tko ne obijedi sa pristranosti. Velim samo, da jedini Bog i onaj, koji je bio u onim krajevima, može pojmiti znoj, što se cijedi s čela redovnicima sv. Franje".

IV.

God. 1700.—1799.

Sadržaj: **Arač. Dugovi. Muhamedov list. Kuga. Pokrivanje zgrada. Potvore. Biskup Dragičević. Kuga i druge nevolje. Križ na groblju. Izdaci. Klevete. Bašaluk. Biskupova smrt. Biskup Dobretić. Prvi Vladičin pohod. O. Stjepan Trogrančić. Hadži Smailović. Popravak krova. Razne nesreće.**

Iza dugih i velikih ratova, što ih je vodila Turska na sve strane u minulom stoljeću, osjeti se novčano iznemoglom, a da se oporavi, nametnu svoj raji novi danjak, zvan arač, koji su morali plaćati svi muškarci, počam od 15 do 60 godina života, a ovaj je rastao prama tečaju srebra i zlata. Prvi se arač poče kupit u Hercegovini god. 1701.[1] Ali je već iste godine imao fojnički gvardijan raspru s aračlijama u području svoga samostana, te na temelju svojih najvažnijih isprava dokaza, da su oni prosti od ovog nameta.[2] Usprkos megjutim svim povlastima, nebrojenim pašinskim i kadijskim izjavama, arač se je već u drugom desetku 18. vijeka počeo redovito uplaćivati, i to spočetka po 2 dukata u zlatu na glavu, da se napune ispražnjene turske blagajne. Uzalud su se franjevci tomu opirali, sila i samovolja skršiše svaki otpor, pak su se morali i sami biskupi tomu podvrći. Uz džulus, kojim su otkupljivali slobodu službe Božje na dvoru, gdje nemaju crkava, arač je bio najteži danjak, što je odsele tištio naše samostane; jer osim što je bilo teško namaknuti novac za tolike redovnike, sluge i djecu, još je samostan bio izvržen čestom pretraživanju i uvijek u sumnji, da je koja osoba sakrivena, da su godine krivo navedene, da nije sve isplaćeno i tomu slična zanovetanja. Ne da se lako opisati, koliko su troškova uzrokovali i muke zadali prizivi na višu oblast i raspre sa aračlijama.

[1] V. Margetićev ljetopis u Livnu-Gorici.
[2] T. spisi 351.

Osim arača i vlastitih dugova, imali su fojnički franjevci i drugih tražbina. Kasum spahija tražio je tada još 700 groša za dug Ramske braće, koja su prebjegla u Sinj, i to kao od jamaca. Parnica se je vodila kod paše, a njegov ćehaja uputi god. 1703. vjerovnika na konta Kulinića u Dalmaciji, preporučujuć istomu, da prizovne Ramske i Fojničke franjevce, te da naplati dug bilo od dužnika, bilo od njihovih jamaca,[1] ali kamate na rečene novce u iznosu od 180.000 jaspri plaćane su spomenutom spahiji i god. 1724., dok se nije dug potpuno isplatio, a za to bosanska redodržava svečano izjavi, da pridružuje sve ramske župe ovome samostanu.

I ovih godina (1703—8.) popravljan je bio samostan, a domaći muslimani tužiše, da su prozori okrenuti prema njihovim kućama te njima na smetnji, što sarajevski mulla nakon osobnog izvigjenja posve oprovrgnu.

Ove dogradnje i razni danjci, imenito džulusi, što su godimice iznosili 200, 500, a nekada i 1000 talira na pojedinog, uvališe u dug sva tri samostana, pak biše prisiljeni pozajmiti novce od nekih muslimana uz mjesečne kamate od 10%; a jer nijesu mogli ni kamata podmirivati, početkom godine 1712. mnoga braća dopadoše tamnice i ostaše tu sve do mjeseca srpnja, dakle po godine, dugujući još i tada 5.000 talira. U toj se stisci fra Petar Pastirević, onodobni provincijal, uteče osobno samomu cesaru Karlu VI. za potporu, a ovaj mu doznači 400 rajnskih forinti kao milostinju, samo da ne bi ostavili bosanskih katolika, a samostane izvrgli turskome bjesnilu.[2] Malo se megjutim pomoglo ovim cesarskim milodarom, jer su još god. 1715. i 1718. ležali ogromni dugovi na fojničkom samostanu. Na teret ovoga pade god. 1719. i ono 800 talira, koje štetova fra Ludovik Ivačić, župnik u Jajcu, braneć osobnu slobodu djevojke Lucije Barevac, koju bi silom poturčili, da se nije on osobno zauzeo kod vezira, pretrpivši zatvor od 72 dana. Uz njega štetovaše i Travnički katolici, posrćući po sudovima i miteći uplivnije Turke.[3]

Napokon i sami veziri, kao sultanovi namjesnici, počeše uzimati u obranu franjevce. Tako god. 1720. sami vezir proglasi franjevce oslobogjene od svih danjaka, upirući se na Muhamedov list, izdan kaludjerima gore Sinaja, čiji se službeni prepis čuva i

[1] Fojn. arhiv.
[2] Djelov. franjev. III. 24.
[3] Ondje str. 34.

danas u Fojnici, a povlastice je u njem sadržane protegao i na bosanske franjevce, kao kršćanske monahe: pak je stoga uz ahdnamu nošen uvijek na ogled i ovaj spis, kojemu bi vezir i mulla osobitu počast iskazivali, oboje cjelivajuć i na glavu stavljajuć. — Iste godine zabrani isti paša crkve i samostane pregledavati, te uopće nepravdu im činiti.[1] God. 1722. Abdullah-paša strogo zaprijeti onima, koji su franjevcima nasilja činili, a njegov nasljednik Ahmet-paša riješi ih dužnosti, da plaćaju za piće i pokretne stvari.[2]

Ipak je trebalo za koješta plaćati kod kuće. Samostanski računi iz konca g. 1723. i tečajem 1724. do rujna svjedoče, da se je izdalo:

Subaši za desetinu	18.300	jasprica
Čaušlar ćehaji	4.800	„
Mehmed efendija	4.000	„
Imam hodži na pir	80	„
Veziru džulusa i jela . . .	78.600	„
Subašama za vino i desetinu	11.200	„
Hadži Mehmedu	1.560	„
Poreza u džemat	1.000	„
Za arač Alagi	12.000	„
Asanbaši	8	„
Mulli za gozbu	530	„
Ukupno . . .	132.088	jasprica

Osim toga davano je kadiji mjesečno kao plaća 200 jaspri, a to je sve kroz 9 mjeseci iznosilo preko 200 dukata. Sreća, da su tada bile uz ovi samostan mnoge župe, koje su preko svojih požrtvovnih župnika izdašno pomagale, da ne bi ovo sve njihovo uzdanje klonulo pod teretom tolikih podavanja.

Za punih deset godina (1720.—1730.), jednako su veziri i mulle oslobagjali samostan od kojekakvih nasilja i zanovetanja, ali su njihovi činovnici uvijek nešto preko zakona potraživali i nepravde činili njihovim štićenicima.[3] Imenito teško in pade krvarina, koja se zgodi u varošu Fojnici, jer platiše 76.800 jaspri, za jelo pak pašino 16.000, što na njih porezaše domaći muslimani.[4] Kraj svega toga ipak je kadija Abubećir izjavio nevinim

[1] T. sp. 571. i 3.
[2] T. sp. 575. i 8.
[3] T. op. 581. 2. 5. 7. i 8.
[4] Fojn. arhiv.

gvardijana fra Petra, tužena, da je neku poturčenicu opet u vjeru primio i preko Save primetnuo.[1]

Sada (god. 1731.) nasta još veća nevolja, jer poče u Sarajevu i Jajcu moriti kuga, a slijedeće se godine otrova cijela Bosna i mnogi narod pomrije. Fojničani se utekoše Bogu i svetim njegovim i ne pomri od kuge nego mala i velika 57 kršćanske čeljadi, a turske 1200. U manastiru se razboli fra Stjepan Begović, vikar, i on reče, kad vigje, da su se fratri pristrašili: „Ja ću umrijeti, ali u manastiru osim mene ne će niko". I tako bi, jer on preminu, zakopan izvan manastira, na 24. srpnja primio sv. sakramente i bi pokopan pred crkvom, pod velikom zobom.[2] Na župama pomriješe od kuge samo ova tri: fra Jero iz Kotora u Jeleču kraj Varcara, fra Petar Lošvanin u Travniku i fra Ludovik Miletić u Duvnu, služeći okužene.

I u ovoj nevolji moradoše franjevci pomisliti na prekrivanje crkve i samostana. Kroz kratko vrijeme bijaše im strunuo cijelj krov. Dugo su obijali pragove turskih oblasti, dok im g. 1734. stiže ferman iz Carigrada po sinu Abdulah paše, a po molbi i zagovoru fra Dominika Kastelli, rodom iz Zadra, nu i potrošiše mnogo novaca, dok to dobaviše. Ovaj put upotrebiše lučevu dasku, majstore zavedoše 18. listopada, a dne 5. siječnja 1735. dovršiše posao.[3] I ova im je dozvola data pod pogodbom, da se ništa ne proširi i ne poveća, prijeteći inače, da će se sve do temelja razoriti. O tome se osvjedoči Mehmed čohadar, došav na mjesto.[4]

Nadogje u to vrijeme jedna nova nezgoda. Dne 23. svibnja 1736. poturči se Antun Lovrić, Bolo, iz Fojnice i Stevo iz Sutjeske, stadoše progoniti franjevce i katolike dotle, da se više dana nijedno kršćansko čeljade ne smjede na dvor pomoliti. Praćeni ruljom besposlenjaka, s bubnjima i sviralama hodali su po kršćanskim ulicama, psujuć i grdeć, lupajuć u kuće, razbijajuć prozore i vičući: Hoćeš se poturčiti? Uz to su dodijavali i samostanu, hodajuć oko njega.[5]

Slijedeće godine (1737.) bijaše i drugih nemira. Neki Memišbaša zaiska od franjevaca večeru, a kada mu je sluga do-

[1] IV. br. 593.
[2] Lašvaninov ljetopis.
[3] Ondje.
[4] T. sp. IV. 611.13.
[5] Lašvanin.

nese, on ga teško rani. — Osim toga fojnički kadija tuži mjesnoga gvardijana višemu sudu, da je krupno grdio i psovao nekoga muslimana.[1] Naravno, da je sve trebalo novcem umiriti. — Napokon fojnički muslimani dadoše molbu na vezira, da mogu i odsele na franjevce porezovati komore (konje, koji nose vojničke tovare), jer da su oni s njima bili u svim danjcima. Na to im ne dogje dozvola, nu sasvim tim od toga ih ne poštediše.

Megjutim ih ocrniše kod mulle, da u samostanu kriju mlogo oružje i njemačke škriljake, te da misle podići u narodu bunu i svoje naoružati. Dne 14. srpnja, 1737. navrati se ovamo i sarajevski mulla, vraćajuć se iz Travnika, dogje u samostan sa cijelom družinom, pregleda sve sobe u oba sprata, hodao je i po crkvi, ali srećom ne nagje ništa, u čemu bi ih okrivio, pa im i ne uze ništa. Ovdale pogje i u Kreševo, ali na putu mu stiže glas, da su „Nimci" udarili na Ostrvicu, stoga skrenu u Sarajevo, da oprema vojsku iz mulaluka. Na čelo vojske stupi Alipaša Ećimović, ode pod Banjaluku, tu razbi generala Hildburghausena i slavodobitan se povrati. Prva mu briga sada bijaše potegnuti na odgovornost franjevce za ovi napadaj austrijskih četa. U tu svrhu bi poslan Mehmedpašić iz Korče, da dovede sva tri gvardijana i sve što se konopom paše; ali oni davši mu mlogo jaspri oslobodiše braću, a sami s čaušima odoše u Busovaču, gdje sretoše pašu i odoše za njim u Sarajevo. Tu ih odmah baciše u tamnicu. a mlogi stadoše govoriti: „Nitko ne diže Nimaca protiva nama, nego fratri." Megjutim Bog i neki prijatelji ne dadoše, da se raskopaju samostani i crkve, ko što bijahu neki naumili. Premda se nije mogla ni ova potvora dokazati, ipak uze paša mloge novce od sva tri samostana, a gvardijani pretrpiše višekrat smrtni strah, bojeći se, da ih ne posijeku.[2] Gvardijanom je u Fojnici bio tada fra Ivan Gabrić.

Jedva se nekako iskopaše franjevci iz ove bijede, kada jedne noći u studenom 1738. osvanu zaklano momče Arnauče, podvornik Eminov. Na to dogjoše pašini čauši i smjesta vrgoše u tamnicu istoga gvardijana, a s njime sve prvake kršćanske, i hdjedoše ih staviti na muke, ali obnoć skoči sve malo i veliko, stadoše vikati i plakati ispred hana (gostionice), a žene s djecom vatru naložiše i cijelu noć probdiše. Ušljed ove uzbune zabrani

[1] IV. 614. 622.

[2] Lašvaninov i Benićev ljetopis, kao i bilješke Kristićevića u arhivu.

kadija da ih muče, ali zato dadoše više jaspri. Sada izaslanik potraži od muslimana, katolika i gvardijana ubojicu, a kada oni odgovoriše, da ne znaju, tko je ubio, onda zatraži 5 kesa jaspri, ali smiri se sve na dvije. I Emin je htjeo da otalen štogod dobije, pak reče, da mu je tom prilikom uginulo 10 kesa jaspri, t. j. 5 hiljada groša. Tečajem raspre spusti na 8, zatim na 5, a najposlije na jednu kesu (500 groša). Kada mu u sudnicu donesoše škrinju, pita ga kadija: Gdi ti je ključ od nje? On odgovori: Ostao je kod momka, koji je zaklan. Onda mu mubašir (izaslanik) izmi glavu: A kako kod dice ostavljaš toliko blago? Al kad obiše (bravu), nema u njoj ni jaspre, nego tevteri (zapisnici) i dvije nele (?) ter i on sam priznade, da nije ništa bilo. Megjuto čauš dade dovesti iz sindžira (lanca) Ivana Mandičina i Čoču sina Nikole Agatića, koje su držali u sindžiru kao da znadijahu za ti poso i udariše prvomu više od 300 štapa, a drugomu oko 200, kojeg videć da ne umije ni plakati, pustiše govoreći: budala je! Izajde za njih varoš (kršćanski dio), a za varoš i za gvardiana vas džemat (muslimanski dio) i dadoše čaušu 1000 groša, a Eminu 200. Pustiv djecu odoše čauši, kojih bijaše jedanest. A prvo svega toga odvede Duran ciganin, momak Eminov, Mandu Mijata Voljkovića ženu. Mijat poče iskati ženu od Emina i na njega ode k paši u Travnik, paša ga oglobi, i zato za osvetu, po svu priliku, Eminov posô bi zaklati momče, a ciganin i Manda oglasiše se u Splitu.[1] Ovom doslovnom izvješću domaćega ljetopisca Lašvanina fra Nikole mi ništa ne dodajemo.

Ovih godina (1738—49.) stali su opet niži činovnici smetati franjevce pri nabavi vina, pak je trebalo mnogo vezirskih naredaba izvaditi, da se puste u miru.[2] A imao je samostan i drugih okapanja: samostanski sluge izbiše Mehmedbašu, Eminova momka i Mustafu, a neki Matoš isprebija salmom (gvozdeno jaje) jednoga muslimana, kojem se ime ne spominje. Za prvi slučaj riješeni su franjevci svake sukrivnje, a u drugom i trećem slučaju opozvali su sami tužitelji svoju optužbu i oprostili sve uvrede.[3] Dakako da su i to postigli uz znatne novčane žrtve.

Iza ovih neugodnih vijesti dolazi i jedna utješljiva. Licem na Petrovo g. 1741. posveti u Zadru nadbiskup Vinko Zmajević za Diumskog biskupa i namjesnika apoštolskog u Bosni i Her-

---

[1] Lasvanin

[2] T. sp. IV. 624. 27. 37.

[3] IV. 631. 34. 36.

cegovini fra Pavu Dragičevića, rodom iz Tješila, sela tik Fojnice. I on se je, poput mlogih svojih predšasnika, nastanio u ovom samostanu, a time obnovio Fojnici njezin stari ugled. Već slijedeće godine otpoče on pastirski pohod Fojnicom, pak ode preko Skoplja i Jajca u krajinu (Tursku Hrvatsku); a daljnih dviju godina dovršio je svoj pohod po cijeloj Bosni i Hercegovini. Koji su imali prilike zaviriti u njegove biskupske zapisnike, tvrdili su, da je on svaku i najmanju zgodu na tome putovanju zabilježio, dapače još je bio u zapisnik uvrstio i sva katolička mjesta, sela i gradove, označio sve obitelji, s brojem male i velike čeljadi; dakle podao nam potpuni popis katoličkog pučanstva one dobe. Taki smo popis župe fojničke i mi već saopćili; pak je nenaknadiva šteta, da je biskupski stan u Brestovskom sa cijelom pismohranom pao žrtvom podmetnuta požara dne 31. srpnja, 1878., u doba, kada su austrougarske čete prelazile Savu, da nam donesu slobodu i prosvjetu.

Iz ovih se bilježaka vidi, kako je to bio vanredno naobražen, revan i okretan muž, jedan od najzaslužnijih biskupa za procvat sv. vjere i crkvenoga života u Bosni, pošto je mlagje godine proveo u Dalmaciji kao učitelj i lijepih uspomena tamo ostavio, osobito u samostanu Visovcu.

U ovo je doba Fojnica bila izašla na glas s nekoga fra Petra, koji se je uspješno bavio liječenjem, jer je valjda za to bio i usposobljen na kojem talijanskom sveučilištu; inače ne bi se po crkvenim propisim smio time toliko baviti. Često su puta kadije, a negda i sami bosanski paše izdavali dozvole i naredbe, da liječe muslimane imenito: Havu, Atigju, Travničanina, Skopljaka, Begića, ženu muselima banjalučkoga, Zavida Vitežanina, ženu Saliha Hadžića, Šabana i Ibrahima Šahinovića.[1]

Godine 1742. stade opet moriti kuga u Fojnici i po cijelom središtu Bosne.

U ostalom mirno progje ovo ljeto, bez osobitih poteskoća. Nu zato bijaše slijedeća godina (1743.) veoma žalosna. Već 27. siječnja stiže izaslanik Gjumruk Mehmed paše, pa pregleda crkvu i samostan, te obišavši i najmanji kutić izjavi, da nema ništa prigovoriti. I sutra dan opet svagdje zaviri, ali ni ovaj put ništa protuzakonita ne nagje. Sada je trebalo, da to kadija pismeno potvrdi, ali jer on ne hdjede, otputi se 5 franjevaca s nekoliko

---

[1] Ondje 597.—618.

katolika k paši u Travnik, a dvojica ostaše zatvorena u Fojnici. Dok su oni čekali, da ih paša pusti preda se, dotle Tufekčić dovede i ona dva i s njima kreševskog vikara fra Ivu Ivića, donesavši od kadije dobar izvještaj. Nu počem oni ne htješe pokazati kadijskog i l a m a (odluka) pašinomu haznedaru (blagajniku) da ga ne bi po čemu sakrio, a ovaj opet držao, da oni ni ovaj put nemaju dobre popratnice, ode k paši, pak i ove franjevce strpa u tamnicu.

Na vijest, da je 7 franjevaca naselilo travnički zindan (tamnicu), slete se obljižnja braća, a za njima cijeli katolički narod pred pašin dvor. Kada to paša ugleda, posla svog silihdara (čuvar oružja) i čohadara (suknar) k njima, a oni im predadu svoju tužbu. Čim otpoče pašinska sjednica, dovedu četvoricu franjevaca pred pašu, a oni uzmu u ruke najbolje svoje isprave i kadijin i l a m, te uruče sjednici. Kada se ovaj pročita, izaslanik pokuči i prvašnji istoga kadije Alićatića, veoma po njih nepovoljan. Sad paša plane od jeda i reče: Vodite ta četiri i zatvorite, a ja ću poslati iznova, da se sve izvidi, te ako se nagje i jedna čivija (drveni čavao) nova preko fermana, neka se sve obori! U ovo povjerenstvo bi imenovan kao glavar travnički kadija, a kao članovi: Bašaga, Bešlaga i onaj prvi izaslanik, te sobom ponesoše tovar lanaca, da povežu sve franjevce i one muslimane, koji i jednu dobru riječ za njih progovore. Sobom povedu i prvih 5 franjevaca, te došavši u Fojnicu, sutradan dogju u samostan i cio dan sve pretražiše. Pred ovo povjerenstvo stupi i biskup Dragičević sa svojim tajnikom fra Matom Lašvaninom, noseci oprave, s kojima su bili ovlašteni crkvu i samostan prekriti.

Izaslanici pregledavši svaki zakutak, dapače i dvorište, okrenuše u doskočicu i rekoše: „Jă kamo vam popis soba i prigradaka, njihova širina i visina; a tako i od crkve?“ Oni odgovore: „Mi ne moremo biti bez soba i prigradaka, a to se u ferman ni ne meće; nego samo da nije zid od manastrira širi ili viši; a evo opet ferman, po kojem smijemo unutra, gdje stojimo, učinit što je od potrebe; a evo i džemata (mjesne Turke) upitajte.“ Oni megjutim nikoga ništa ne upitaše, osim dvojicu imama, koji nešto u prilog fratrima rekoše. Kad bi pred samu noć, povedoše sve franjevce u zatvor, pa i biskupa, a ti bijahu: fra Pavao Lozić, gvardijan fojnički, fra Andrija Catić, sutješki, fra Ivo Ivić, vikar kreševski, fra · Mato Lašvanin, fra

Nikola Lašvanin, fra Mato Kmetović, fra Bono Ramljak i fra Antun Ćurić, ter svi ostaše 5 dana u tamnici, dok odoše turski ulaci (glasnici) u Travnik i donesoše pašinu naredbu, da se puste na slobodu.[1] Lijepo dodaje naš ljetopisac: „Ali crn obraz jasprama"! Na taj se samo način sva tri samostana smiriše, dobivši od paše i travničkoga kadije izjave, kako su franjevci posve nevini. Šta se je tom prilikom novca potrošilo, ne zna se; a šta se je straha i muke pretrpilo, to zna sami Bog, koji je to onim mučenicima davno platio.

A da bude punija čaša kušnje, sredinom ljeta bukne kuga i u samostanu, od koje pomriješe 4 svećenika, 1 klerik, 1 lajik i sedmero djece. Od ovih se jedino klerik ukopa u crkvi, svećenik pred crkvom, lajik u vrtu pod oskorušom, koja i sada opstoji, djece troje pred crkvom, troje više samostana, a jedno u Selakovićima, a u varošu umrije 67 čeljadi.

I godina 1744. bijaše kobna po sva tri samostana. Opet je došo za vezira Ali paša Ećimović. Njegov namjesnik, zvornički paša, zovne u Sarajevo gvardijane, da odmah uplate džulus. Ovi pribojavajuć se, da im se ne će to uračunati u redovito davanje, ne htjedoše u prvi mah dati, dok vezir sam ne dogje; a on vrže u zatvor o. fra Pavu Lozića, fojničkoga gvardijana, fra Antuna Neilemovića, sarajevskog župnika i fra Miju Aljinovića, sutješkog vikara. Megjutim stiže i drugi vezirov zamjenik kao kajmakan, pa ih ni ovaj ne htjede pustiti iz zatvora, dok ne uze 1.000 groša, davši im veliku bujrultiju i obećavši, da im vezir ne će uzet ni probijene pare, te ih pušća nakon 10 dana gorka tamnovanja. Isti kajmakan odredi pregledača, da pregleda nanovo samostane, a dok ga od toga odvratiše, odoše i opet mloge jaspre.[2]

Jedva to nekako umiriše, kad evo Viliča Teskeredžiča, financijalnog zakupnika, koji poče zahtijevati dozvolu, da pregleda samostanske podrume i uzme carinu na vino. Gvardijani se i njemu odupriješe, ne davši mu nikakva mita; ali zato podmitiše štokoga kod vezira. Sa svim tim vezirski namjestnik učini po volji Viliću i posla u sva tri samostana svoga pouzdanika, koji zaviri u svaki kutić i ne našavši ništa, ne uze sebi ni pare, već još usilova fojničkoga kadiju, da izda vrlo dobru svjedodžbu

---

[1] Lašvanin.

[2] Ondje.

o njegovu izvidu. Da su tako jeftino u ovoj stvari prošli, prepisivali su franjevci osobitoj zaštiti Božjoj, kojoj su oni i vjernici bili izručili ove zgrade, čineći javne ophode kroz više dana.[1] I slijedeće godine bili su napastovani za uvozninu na vino; ali su na temelju starih povlastica bili odbijeni svi tužitelji.

Ovoga se ljeta (1745.) pobuni cijela Hercegovina, Neretva, Rama i Skoplje rad novih nameta, a u toj su narodnoj uzbuni pravljene velike smetnje i franjevcima, pak je morao sam vezir napasnike na red pozivati i progonjene u zaštitu uzimati, a to je opet postigao krvavo stečeni novac, kako to svjedoči okružnica gvardijana o. Gabrića, izdana na sve područne župnike, u kojoj javljajući smrt neke braće, dodaje: „U isto vrime priporučujemo ovu svetu kuću, koju znate i vidite, da je sa svih strana osirotila i veoma opotribila na ti način, da, ako je bratja redovnici i dobročinioci ne pomognu, odoliti neće moći.[2]“

Ni slijedeća godina ne progje bez teške kušnje. U vrijeme je kuge ukopan nedomak Rupnovca, gdje se je tada nalazilo kršćansko groblje, o. fra Mijo Kumić i nad grobom usagjen kameniti križ po vjerskom običaju. Domaći muslimani tužiše, da im je to na smetnju, jer da im se od toga konji plaše, kada tuda projahuju. Na to vezir posla svoga muselima (izaslanik) za izviditelja, i on zovnu na mešćemu (sudski ured) fojničkoga gvardijana o. fra Antuna Vučevića i vikara o. fra Nikolu Pavlovića, pročita im vezirski nalog i obadva strpa u zatvor. To bijaše izjutra, a iza podne povedavši ih sa sobom, izagje na Rupnovac, a za njim kadija Krivić i mnoštvo muslimana i kršćana. Kada vidiše naši, da kadija i od muslimana Luščić i Tero o zlu misle, počeše plakati govoreći: „Gdi ćemo se daklen kopati, kad nam ne date po našemu zakonu u našemu groblju?“ Na to se pomami kadija, poče vikati i zatvarati franjevce i kršćane, praveć taki ilam. Kad se vidiše ostali u nevolji, skoči malo i veliko i mnogi odoše k paši u Travnik. Od franjevaca ode fra Mato Lašvanin, tajnik biskupov. Megjutim prije njih stiže paši kadijski ilam; a kad oni izagjoše pred pašu, isti prosu silnu srdžbu govoreći: „Sve je laž, što ste pisali u arzohalu (tužbi); to je zloba, koju nosite protiva kadiji, zato ću poslati ljude, kojim vjerujem, i ako bude križ nanovo usagjen, gvardijanu ću doskočiti, jer mi piše kadija, da je nanovu; ako li ne bude kako kadija piše, doskočiću

[1] L. sp. 646. 7, 651. 660.
[2] Fojn. arhiv.

njemu." I posla travanjskoga kadiju Isaka i svoga čohadara na poštanskim konjma, koji su uvijek letili najbržim hodom. Dogjoše po noći u Fojnicu, ali ne nagjoše kadije, buduć se na vrijeme uklonio; a jer ga je izvijestio njegov pouzdanik, što se je radilo i govorilo na vezirskom divanu, te kako su u zatvor došli fra Mato Lašvanin, o. fra Lovro Ojdanić i još 5 katolika, vrati se i on, te dogjoše pregledati križ. Za njima dogjoše svi fojnički prednjaci, megju njima i nekoliko fratarskih prijatelja, koji ne smjedoše ništa u pomoć njima reći. Tu izagje na raspru o. fra Nikola Lašvanin, tada kuštod, a protiva njemu počeše govoriti muslimani, da zemlja, gdje je križ usagjen, nije fratarska, da ondje nigda nije bilo križa; ali ga ni u tome ni u drugome ne mogoše kriva naći, jer se nagje, da je zemlja i groblje staro crkveno i da je križ od starine malo više bio i da nije na putu, kako su oni govorili. Travnički kadija sve popisa, kako je čuo i vidio. Na to dogje odgovor od paše, da dovedu k njemu gvardijana, meštra i kuhača. Gvardijan se bijaše taj isti dan vratio iz Sarajeva, gdje je bio u zatvoru, vikar pako bijaše u Travniku, da bi oslobodio zatvorene franjevce. I tako odvedoše gvardijana, o. fra Filipa Teševca, meštra i fra Franu Rajčevića, lajika. A da se je još koji oglasio u samostanu, sve bi odveli, jer su tako načinili fojničani. Kako ih dovedoše, odmah zatvoriše gdje i one prvašnje i tu staše prva dva po 10, dva druga po 11, a gvardijan 8 dana, jer izagje smirivat i novce tražiti. A dok su tu stajali težak strah podnesoše, ne samo oni, nego i ostali, jer se je radilo o tome, da paša kojemu od fratara glavu skine. I ovom prilikom ode teško blago.

Iste godine početkom rujna dogje pašin izaslanik u Fojnicu i zatvori odmah fojničkoga gvardijana o. fra Antuna Vučevića i kreševskog o. fra Franu Tomića, te ode prvome 500 groša. Do malo zovnuše opet sva tri gvardijana u Travnik i uzeše im džulus (sam paša 1000 groša). Njegov zamjenik primjeti ipak: „Znamo, da ste šćetovali i bilo vam je dosta troška, ali dajte to sada, premda prije vremena, jer paša ima potrebu otpraviti kapidžiju (Portina izaslanika), koji mu je donio potvrdu, a više ne dajite nikomu ništa; ja ću vas odsele paziti ko sinove." I zbilja vezir ne uze slijedeće godine džulusa, nego samo čast (gozbu).

Megjutim ode i ovaj vezir prvih dana siječnja 1747. u Carigrad, a dogje opet Ali paša Ećimović i njegov prijašnji kajmekan, koji je i do sada dosta zla nama učinio, te uze džulusa

od tri samostana 1000 groša samo paši, osim tevtišleme (pregledbe) i reče, da će ih lijepo pazit i preporučit svome gospodaru, pa da se ne brinu za džulus ni do godine. U to dne 13. travnja stiže i paša, koga su franjevci po običaju svečano dočekali i pridali mu običnu čast, na kojoj on zahvali, izdavši im lijepu bujrultiju i ne uzevši džulusa, kako je kajmekan i obećao. Ali već u kolovozu mučke potraži novi džulus, ali ne dade, da se daje ikomu od njegove pratnje, kako je bio običaj.

Kroz to je vrijeme paša sve sile uložio, da skrši premoć baša i bosanskih prvaka, koji su se opirali uvedenju novih nameta, pak su jamačno i franjevački župnici mnogo pretrpili; nu najgore je stradao o. fra Pavao Lozić, kapelan u Duvnu. Njega je tužio katolik Harnjak, da je svoju sinovku predao u Dalmaciju, jer ju je ovaj silom bio oteo i htjeo za sina vjenčati, ali ona se nekako izmače i prebjegne preko granice. O. Lozića svezana dovede na Kupres pašin Delibaša i baci a tamnicu, a dok se oslobodi, ode mu blizu 300 groša, a bratu mu pak 70.[1]

Margetićev ljetopis spominje, da je 6. svinja g. 1749. u Fojnici umro Muhamed Čelebić, prozvan Begom, čovjek zao i klevetnik, koji je bio uzrokom, da se je oborio križ na Rupnovcu. te da su s njega mnogo šćetovali ne samo franjevci i kršćani, već i sami domaći muslimani. „On se,“ kaže, „razbolio od čudne bolesti, na ti način, da je živ izagnjio, nit mu se mogla naći likarija; najposli iskao oprošćenje od fratara. Još je govorio: „Evo ne mogu nikako umriti, jerbo me u zô čas nagovori Krivić kadija, da činim i podignem tužbu na fratre za oni križ na Rupnovcu.“ I rekoše, da ga je triput zemlja izmetala i nije se čudit, jer je bio čovik od sviju opačina gori.

Megjutim umalo, da nije i opet na Veliki Četvrtak vatra sve uništila. One su iste noći neki rudari išli u svoj rudokop, kada opaziše, da se je zapalila pojata kraj crkve i samostana, nanovo pokrivena, u kojoj je spavao sluga i jedno samostansko dijete. Oni prilete, njih probude i nekako vatru pogase. U pojati je bilo dosti konja, jer su mnogi redovnici bili došli na posvetu ulja, a po tom je tu i biskup bio, kao i ono prvi put.

Mjesec dana kasnije stiže muselim novoga paše i ne uze džulusa niti tevtišleme, već lijepo primi trojicu gvardijana i uze čast, rekavši: „Ako ste drugim muselimom davali džulus pašinski,

[1] Margetićev ljetopis u Livnu; prepis o. Antuna Ćurića u arhivu.

ja ne ću ništa, a kada dogje vezir s njime vidite, kako bolje znate, ele ne ću, da je zulum ikomu i od koga."[1]

Ovog su se doba bili osilili bosanski janjičari, ter pod imenom baša stali su izvagjati svakojaka nasilja nad kršćanima obiju vjeroispovijesti, a da im sud nije mogao ništa naškoditi. Fojnički ljetopisi bilježe više nemilih dogagjaja, od kojih ćemo mi samo neke spomenuti. Oko 20. kolovoza, g. 1750. pogjoše: fra Filip Teševac, fra Nikola Glavočević, samostanski vikar, zatim fra Domin lajik i dječak Tadija, da pregledaju samostanske usjeve i livade u fojničkom polju. Došavši pod Šavnik navale na njih Salibaša Šumežović, Jusuf Tekelić i Muho Mačković i stanu ih nemilice tući, a napadnuti okrenu zvat u pomoć i branit se, te jedva izmaknu i pobjegnu. Otale ode fra Nikola na Bare k vršiocima, a ona druga trojica vrate se kući. Napadači doletivši u varoš zapomažu, da su ih fratri prave zdrave isprebijali, a na njihov jauk podiže se preko 50 muslima i podbivši oružje polete u potjeru, očitom namjerom, da tobožnje krivce na nože raznesu. Našavši na Barama samo fra Nikolu, htjednu ga na mjestu ubiti, da nije opet Šumežović rekao, kako ga nije ovaj tukao, već branio. Povedu ga ipak u zatvor, prijeteć mu neprestano, da će njega i dva druga na komade sasjeći. Pred mrak puste ga na slobodu, ali da dogje sami gvardijan i s njime se nagodi za novac. Ovaj zbilja dogje i stane nudit Eminu i Salibaši po 20 groša, ali oni ne htješe o tom ni čuti, već franjevce osvade kod mulle, a ovaj povjeri cijelu stvar kadiji, koji drža gvardijana u zatvoru 7 dana i uze tešku globu.

Početkom slijedeće godine (1751.) dogje ovaj samostan u još veću nepriliku. Polovicom siječnja putovali su iz Travnika u Fojnicu o. fra Ivan Gabrić, travnički župnik, fra Filip Teševac, učitelj ovdašnjih novaka i sluga Marijan. Kod jezera izmegju Viteza i Busovače sretoše Hadži Osmana Cigića, rodom iz Sarajeva, koji opazivši o. Teševca mlada i prikladna poleti za njim, da na njem izvrši protunaravni blud. Nije bilo hasne moliti ga ni preklinjat ga, a ni bježati, jer je slijepo srtao. Napokon postidnomu redovniku ne preosta drugo, do silom silu suzbiti, buduć je već bio i od drugova udaljen, pak potegavši pušku opali i na mjestu Cigića mrtva ostavi. Sada se dadu sva trojica u bijeg, i premda su stranputicom išli, zapaze ih neki Turci,

[1] Ondje.

pa kada nagju i Cigića mrtva, prijave to u Sarajevo i na fratre svale krivicu. Čuvši za to brat mu Hadži Sulejman Cigić razdraži sarajevske baše, moleći ih, da pogju s njime i raskopaju fojnički samostan. Ali nijesu mirovali ni franjevci. Ne uzdajući se mnogo ni u tursku pravdu, ni u svoju nevinost, dadnu bratu mu 620 groša, da im on ne bude tužitelj. Paša ipak posla svog izaslanika, koji odmah sveza gvardijana Gabrića i Teševca, te ih odvede u Travnik. Nu buduć su sa sobom donijeli i kadijski ilam, kako se ne nalazi u sutbenim spisima, da su igda ikoga franjevci ubili, biše brzo pušćeni na slobodu, davši paši 1500 groša, ćehaji 250 i tòliko mubaširu, a bašama i štokomu ne može se ni broj znati.[1]

Ovaj ih je nemili dogagjaj u crno zavio, a da nužni trošak namaknu, dozvolila su im kreševska braća, da i po njihovim selima sabiru dobrotvorne milodare, te su skupili u tu svrhu 815 groša, ili u jasprama računajući 193.600. Buduć je ova rasprava pozobala 3000 groša, (750 mletačkih dukata), nu pošto je nešto preko 200 sabrano u narodu: to su franjevci namakli od svoje strane 550 dukata, svota svakako velika za svoje okolnosti. Kako se je nemilo trošilo za ove uzgone, doznajemo iz jednega turski pisanog listića: neki je naime Mujaga dobro o fratrima govorio, pa jedan od vezirskih aga javlja fojničkom gvardijanu i traži za samu vijest za uzdarje jednu domaću sablju,[2] a po tome se vidi, da je za svaku malenkost svaki mogao tražiti sebi plaću i uzdarje.

Zanimivo je za nas u ovo isto doba, da su znali franjevci biti u milosti kod prve domaće gospode. Evo jednog lista bosančicom pisana: „Od mene Ahmed bega Firdusa, kapetana i muselima Livanjskoga, momu prijatelju gvardijanu fojničkomu, a za tim evo kako dogje ovde fra Lo (v) ro Šimić iz Jajca i s njim za druga fra Ivan, a ovdi je bio fra Stipan Kovačević moj kmet, koi je od starine još moj stari, kako kail nisam da ga dižete niti ga ja dajem nipošto odavle pušćati, nego eto vam taj, koga ste amo poslali, toga vrzite misto Kovačevića, di ste ga bili namišlili vrći, toga metnite i učinite kako vam pišem, zašto nije potribe, da se svagjamo i mrazimo na komšiluku; drugo ništa i da smo zdravo i mi i vi. Lutja na 26. na 1751. Pisao ja Ahmet beg Firdus kapetan i muselim livanjski u Livnu. Posli

[1] Fojn. ljetopis.

[2] T. sp. 681.

tog reče mi isti Šimić fra Lovro, da nemore bit neotišav tamoka vami, i nevidivši svami posatvo, zato ovi ostaje, dok Kovačević nedogje otuda i dok ga ne pošaljete amo i neukinete vašega zakona"[1]. O. Kovačevič megjutim nije se vratio, već se iza toga nalazi župnikom na raznim župama po Krajini.

Megjutim su franjevce razne nevolje trle, koliko od strane bosanskih janjičara (baša), toliko od strane viših i nižih činovnika. Još je jednako ovaj samostan bio svratište i gostionica svih skitalica i zlikovaca; emini su i kadije iziskivali čas po čas kojekakve globe; uzimali su im arače po dvaput u godini; svi su nameti na njih tovareni; carina se tražila i na grożgje i na vino; a za svaku izmišljotinu bivali po sudu natezani hudi redovnici dotle, da je g. 1753. sami vezir sebi pridržao sve parnice, koje se budu ticale franjevaca.[2] Pa i on htjede štogod zguliti s ovih bijednika, te kada doznade, da oni liječe Turke i nad njima mole, potegnu g. 1754. fojničkoga gvardijana, fra Bonu Benića pred svoj sud, te premda ovaj pokaza svu silu pašinskih i kadijskih dozvola, dapače i naredaba, ne hdjede vezir na njih ni pogledati, već mu uze 320 groša, t. j. 80 dukata globe, prisilivši ga, da jamči za svu svoju braću, kako neće više niko take usluge muslimanima činiti.[3] Ovo o. Benić javi svojom okružnicom od 21. listopada t. g., koja je glasila: „Evo neki dan izlazi na sva tri manastira Pašin mubašir i štetovasmo im 320 groša i svi se poćefilismo (ujamčismo) i ja bih za sve vas ćefil, da veće neće od nas nitko ni nad kakvim Turčinom oli Turkinjom Boga molili, oli kakve likarije davati im, oli vodu blagosoviti, oli zapisati, i tako s njima nemati nikakvie poslova, ako će i muraselu doniet; jerbo paša nipošto toga ne da nama da činimo; indi bratjo, gledajte dobro, da koi unapridak toga nečini nipošto, jer bismo na muku udarili veliku; i ako tko dojde nam od Turaka za taki posao, kažite: gospodaru, (sic!) to više mi činit nesmiemo, jerbo je paša j a s a k (zabranu) učinio, da dževapa učinit nemoremo, koi bi pristupio. I oo. pp. kad iznesosmo murasele i bujruntie na mešćemu, kojizim smo Boga molili, nehtiše ni pogledat na njia, već aman: daj jaspri i teško se tim smirismo".[4] Vidi se iz cijelog ovog lista, kako nije franjevcima

[1] Domaći arkiv.
[2] T. sp. 6389.
[3] Domaći arkiv.
[4] Ondje.

bilo ni otkle prave zaštite ni sažaljenja i da su svakog muslimana zvali svojim gospodarom, a oni svakome pod nogama. — U isto se doba pojavi u Fojnici i ciganski aračlija, tražeći od naroda i franjevaca 300 groša. Jedva ovog odbiše, kada se g. 1755. nasuka neki Mehmedbaša, tražeći novaca i prijeteći, da će poubijati sve fratre i samoga kadiju, pa je morao vezir narediti, da se ovaki zlikovci pohvataju i k njemu pošalju.

I dvije su godine kasnije (1757.) dodijavali samostanu kojakakvi nasilnici pod bašinskim imenom, te je i opet vezir morao izdati nalog, da ne diraju u franjevce. — Od velikih učili su se i mali, da prave neprilike mjesnim franjevcima, imenito: muslimanski bi čobani (pastiri) utjerivali marvu za vrijeme kositbe i žetve u samostanske livade i njive, a da ih ne bi smjeli franjevci istjerati.[1]

Kako su svi činovnici nemilice gulili ovaj samostan, vidi se iz jednog ulomka samostanskih računa iz g. 1759., i to u sama 4 mjeseca. Dano je naime:

eminovim momcima	120	jaspri,
arača	18.900	„
pašine večere	7.080	„
pašina žita	3.800	„
za komore	960	„
ćehaji	2.490	„
Ukupno . .	33.350	jaspri.

A da nije ovdje sve, doznajemo iz službenih namira. Tako baš ove godine ćehaja daje potvrdu, da je predan obični džulus, a mufetiš (povjerenik) vezirev izdao je priznanicu, da su mu tri samostana dala 880 groša, dakle 220 dukata u zlatu, za njegov trud (?).[2] Nešto se više nalazi iz g. 1760., i to počamši od svibnja. Dano je dakle Turcima:

za menzilhanu[3]	6.020	jaspri,
eminovim i ćehajinim momcima	180	„
desetine eminu	9.840	„
džulusa	164.700	„
za arzoale	120	„
aračliji drugi arač	20.880	„

[1] T. sp. 689, 692, 694, 699, 701.

[2] T. sp. 707. 8.

[3] Menzilhana = poštansko svratište.

pašinih groša i menzil zaire (jelo za konak)	8.400	jaspri
eminu, serdaru i momcima . .	31.020	„
kadijinu momku	120	„
dano džulusa više	800	„
u porez žita pašina	2.985	„
za kavgu čaršijsku, što su se pobili Sarajlije i Visočani	4.800	„
globe kajmekanu, Ibrahim ćehaji i kapijašima . . .	44.800	„
dvojici baša bakšiša	130	„
Ukupno . .	267.275	jaspri.

Ovo je iznosilo tada blizu 280 dukata. Uzmemo li pako u obzir, da ni tu nijesu sadržani računi od 1. siječnja do svibnja, i od srpnja do konca listopada, a po tom 7 mjeseci, onda možemo misliti, da bi ova svota posve drugačija bila, kada bi bilo ispunjeno onih 7 mjeseci. I ovako okrnjene bilješke svjedoče, da su franjevci za svašta bili globljeni i svima danjcima bili opterećeni kraj svih fermana i povlastica, koje su pri rukama imali.

Ovoga doba dogje iz Carigrada novi mulla, te ga na ime fojničkoga samostana ode vikar pozdraviti i darove mu prikazati. Prije nego li je ovaj mogao pred mullu izaći, fojnički muslimani optuže svoje franjevce, pak stoga čim ču mulla, da je on iz Fojnice, izgrdi ga na pasja kola: što im zvona zvone, što u crkvi pjevaju i glasno mole, da se čuje na javni drum, u čeršiju i čak u džamiju. Kada ga se je sit nagrdio, baci jadnika u tamnicu i drža punih 15 dana. Oslobodivši se ove, pade u drugu veću nepriliku. Iza nekoliko dana ovaj isti vikar htjede istjerati iz njive „Bare“ turska goveda, koja su bila u žito ulegla, na što muslimanska djeca odlete u varoš i tuže ga, da im je psovao vjeru i zakon. Na tu potvoru plane srdžbom sve, što se je ćabi okrećalo; tuženoga uhvate, dovedu pred kadiju i stanu zahtjevati, da mu se jezik odreže ili glava odsiječe. Nagje se ipak nekoliko umjerenih ljudi, koji su vidili, da je to sve kleveta, pak posredovaše, da presudu do sutra odgode. a ob noć zaključe, da se toli grozno ne kazni, već samo da ga istabaju, dok mu meso s nogu ne otpane. I ova okrutna osuda izvrši se sutra dan na javnom trgu, na očigled velikog mloštva muslimana i katolika, pri čem su muslimani vikali: „Neka pas

krepa", a katolici hudi, osobito pako žene, kose su gulile i plakale, moleći u nemilosrdnika milosrgje. Ovako isprebijana i osakaćena bace opet u tamnicu; kada pako dogje i gvardijan sa nekoliko braće, da mole za njega, i ove pobaca u zatvor. Preostavši redovnici u samostanu odluče i ovaj put prizvati na vezira, te nekolicina odleti trkom u Travnik i zamole vezira, da im on sudi. Vezir doznavši, da su i to na pravdi pretrpili, naredi, neka se svi puste na slobodu, a ubuduće, da se sve tužbe proti franjevcima i franjevaca proti muslimanima iznose pred njega.[1]

Iza toga Pavlovački imam (dušobrižnik muslimanski) zaišće od gvardijana, da posiječe jedan od onih orijaških brijestova, štono su okruživali samostan i crkvu, te ih zaklanjali od svačijeg pogleda i davali im čaroban izgled, pribavljajuć njihovim stanovnicima nužni mir i tišinu. Ovo je on tražio u svrhu, da od toga načini ogromnu majdansku kladu, gdje bi se kovalo gvožgje. Gvardijanu bi ta tražbina veoma neugodna, žaleći izgubiti jedno tako potrebno drvo i bojeći se, da to ne prigje u običaj, pa da se ne opustoši oni divni gaj: uljudno odvrati, da mu nije moguće dozvoliti. Imam kao prvak u varoši nagje se time uvrijegjen, jer je znao, da bi tako deblo jedva drugdje našao, a još mučnije u Pavlovac dovukao, pak učinivši vijeće s drugim muslimanima, odluči se franjevcima ljuto osvetiti. U tu svrhu optuže ih kod vezira, da su koješta u samostanu novog iznačinjali, šetališta nad varoš izveli, da gledaju u turske kuće, a da su na Selakovićim i crkvu sagradili. Vezir željan ovakih osvada, posla 5 pašalija, koji odmah fratre povezaše i u Travnik otjeraše, gdje biše zatvoreni i držani dotle, dok ne dadoše 6.000 groša, dakle oko 1.500 dukata. Malo zatim isti pridadoše ovu tužbu i sarajevskome mulli, koji poslavši svoje ljude i osvjedočivši se o njihovoj zlobi, pismeno riješi franjevce od daljega progona.[2]

Megjutim, oni su jednako tražili zator ovoga samostana i seobu franjevaca. U toj su nakani neki kušali okužiti kršćanski dio varoša i samostan, ubacujući u njih okužene predmete i mažući kućna vrata kužnim gnjojem; a kada im i to nije pomoglo, ode njih nekoliko k veziru i bace mu ključe od sve tri

[1] Domaći ljetopis od o. Kristićevića i izvješće biskupa Dragičevića u Prop. arkivu.

[2] Ondje.

džamije, jadikujuć, da ne mogu od franjevaca ovdje dulje živiti, jer su načinili preko 70 soba, pojatu za 1.000 konja, kuće za oružane ljude i tako postali nesnosni, da se ne smiju ni oni ni njihove žene na dvor pomoliti, nit mogu s mirom kod kuće kljanjati, dapače se boje, da će jedne noći svi bit na kamaru sasječeni, a njihova dobra doći u kršćanske ruke, buduć su im i tako mloga dobra nepravedno i nasilno oteta. Čuvši vezir ove gorke jadikovke svoje braće, posla svoga pouzdanika na mjesto, da vidi, što je u stvari; a ovaj premda se je uvjerio, da je to sve bila očita laž, ipak primi njihovu tužbu, franjevce sve pozatvara u mjestu, a onda povezane kao kakve zlikovce, otjera sa sobom u Travnik, gdje ih okuje u lance i zatvori megju okuženike. Puna dva mjeseca trajala je ova parba i zatvor, nit se mogoše otale izbaviti, dok ne dadoše vezirevu blagajniku priznanicu na 5 kesa (2.500 groša) duga; a toliko su dali i svojim braniteljima, dok je paša izdao odluku, da su pravedni.

Ovim tako ogromnim gubicima bila su ne samo iscrpljena sva novčana sredsva, kojim su se franjevci dosada nekako braniti od turskoga progona, nego su se još uvalili u tolike dugove, da nijesu znali, kako bi namirivali same kamate. U to je vrijeme već krov na samostanu i crkvi bio tako propao, da se nije moglo u njima za kišovite dobe stajati, pak su počeli potrebitu šimlu još god. 1759. dobavljati, kako to samostanski računi svjedoče, na popravke ni misliti nijesu smjeli bez izrične vezireve dozvole. I ova je nekako isprošena g. 1761., a za crkvu 1762. Popravci su pako istom slijedeće godine poduzeti i dovršeni, davši iskaz o drvenom gradivu, što je opet uzrok bio novom trošku i mitu, koji se ne da brojkama označiti. Ova je megjutim dogradnja dala povoda domaćim muslimanima, da nanovo optuže franjevce, kako su prekoračili granice dozvole, te je morao sami sarajevski mulla obavjestiti vezira, da je sve laž i potvora, u čemu su franjevci osvagjeni. Pribrojimo još svemu tomu godišnje džuluse, koji su redovito iznosili 1.000 groša za sva tri samostana, zatim uračunamo li ovamo dvoje arače na mnogobrojnu obitelj, a napokom da su ik i za siromašnije ili odsutne u varošu oni davali,[1] onda moremo misliti, kako je samostan ugreznuo u dugove, kako su trebovali na sebi

---

[1] T. sp. 717, 26, 36, 46, 54.

štediti i od zalogaja otkidati, da se tomu i priuba udovolji. To najbolje osvjetljuje okružnica gvardijana o. fra Lovre Šimića od 21. travnja 1764. na sve župnike fojničkoga samostana. Javljajući im, da će se držati redodržavna skupština u Kreševu dne 6. svibnja, moli: „Ako imate štogod lemozine libere (milostinje za uzdržanje svećenika) i misa, da mi pošaljete po ovomu, koji vam prikaže ovu moju knjigu, ne bi li kakogod zakrpio i moje i vaše poštenje barem ove krvave godine. Moja draga bratjo, nije potribe, da prid vami klečim i suze prolivam, koje su mi jurve oči nalile od muke. Kupio sam ove godine krvavom cinom svekoliko do luga na ognjišću, a Turci neviruju, nego na veliko pitaju, i valja svaki dan brojiti, a neima se odkuda; zato kako reko, nek sam vam priporučen."[1]

Pa ni te globe nijesu bile jedina nevolja one dobe. Bilo je tu i drugih: tako branili su im ogragjivati njive i livade, hotimice su im ugonili marvu u gotovu ljetinu, zbacivali ih s konja, kad bi ih sreli na putu, dapače i usred rijeke, napokon petljali se u ženidbe katolika.[2] I proti ovim nepravdama franjevci su se pritužívali mulli i veziru, a ovi redovito izdavali oštre opomene; nu domaći se muslimani nijesu ni do sada mlogo na to obazirali, a osobito ne ovog vremena, kada je bašaluk u potpunu cvatu bio, pak su mogli pod bašinskim imenom nekažnjeno počinjati svakojaka nasilja, imenito kada bi ih vlada na oružje digla, kao što se to dogodi ljeta 1769 Age, barjaktari i baše poput gladnih vukova napadali su na hudu raju, grabeći sve, čega bi se dočepali. Franjevcima ne bijaše moguće ni kuda maknuti; jer su im otimali konje i skidali odjeću i obuću, pak stoga nijesu mogli ni džulusa veziru sobom predati, već to učiniše preko nekoliko svjetovnjaka.[3]

Što su činili pojedinci, to su već prije vidili od svojih pretpostavljenih. Tako dne 7. veljače 1770. uze fojnički kadija od mjesnoga gvardijana 30 groša, samo da ga kadija ne tuži mulli i ne pregleda mu crkve. — Muslimani u to pronesoše glas, da su nekakovi popovi iz Moreje u Grčkoj hodali po Livnu i Hercegovini, svuda buneći narod protiva Turcima i da su se sklonili u naša tri samostana. Vezir tome povjerova i posla oštre pašalije u Fojnicu, kamo dozvaše i kreševskoga gvardijana.

---

[1] Domaći arkiv.
[2] T. sp. 744. 56, 60, 91.
[3] Djelov. franj. III. 129.

Premda nijesu mogli naći kod njih nikakvih sumnjivih osoba, a ovaj su put i sami muslimani bili za njih jamci, poglavica pašalijâ reče: „Vallah! vidim tu ste pravi, ali ipak ili mi dajte 5 kesa, ili ću vas odvesti svezane u Travnik." Gvardijan mu odmah ponudi 500 groša, da ih dalje ne muči, ali on ne htjede o tom ni čuti, već obojicu baci u tamnicu, a kada oni prizvaše na vezira, potjera ih svezane u Travnik. Došavši u Busovaču nagode se s njime za 1.200 groša i dobiju pismenu izjavu, kako ih je prave našao.

Rečena laž bila je raztrubljena po svoj Bosni, te su mlogi župnici i katolici dopali zatvora; ciglih 5 župa, kojih bilješke ne spominju, dadoše više od 3000 talira globe. Vjernici ovako orobljenih župa ušljed toga su tako osiromašili, da oni, koji su dotle imali po 4 vola, ostali su sa 2, a koji su imali 2, bacili su plug na tavan. A bilo bi i gore, da se nijesu neki muslimani smilovali i za njih svjedočili, da su nedužni.[1]

Ni slijedeća godina (1770.) ništa nije bila sretnija po franjevce i katolike, dapače bila se je prevršila tada svaka mjera progonstva, te je mogao biskup Bogdanović pisati u Rim: „Predstoji očito uništenje ove uboge crkve Kristove."

Megjutim je fojnički samostan imao oplakati smrt jednog od najslavnijih svojih članova. Dne 14. veljače 1773. zaklopi zauvijek oči biskup fra Marijan Dragičević. Bolujuć dulje vremena na nogama bio je dao ostavku na upravi; nu kada mu nastupnik god. 1772. umrije, morade nanovo preuzeti upravu vikarijata do izbora i posvedbe novog apostolskog vikara, premda prikovan za postelju. O njemu je mogao napisati sutješki ljetopisac o. Bono Benić, kao očevidac, ove znamenite riječi: „Ovi dobri prelat (crkveni dostojanstvenik) koliko je bio otugjen od svita i koliko je znao prostit onima, koji su ga kada uvrijedili, i koliko je ponizno hodio i rado se po siromašku odijevao, koliko li bio tih, Bože, ti znaš. Ovi mlogiem stvarma duhovniem upravi plemenito u ovomu vilaetu (pokrajini) i bi milosrdan prama ubogim. On je suzbio nasrtaj biskupa Makarskoga na Hercegovinu i Spljetskoga na Livno i Kupres." O njemu veli zapisnik pokojne braće, da je bio od naravi obdaren mlogim darovima, a od Boga sa više krjeposti, u crkvenom i

[1] Djelov. franj. III. 132.

gragjanskom pravu dosta učen, ter da je za svog dugog biskupovanja mloge velike grješnike svojim blagim postupkom i gorljivošću na pravi put izveo. Još kraće i jezgrovitije izrazi se o njemu u časti mu našljednik i višegodišnji drug, biskup Dobretić, napisavši: „Živio je kao blaženik, a umro kao svetac — bez duga i imovine."[1] Pokopan je u crkvi pred oltarom Gospinim, a nad grob mu stavljena ploča s latinski natpisom, koja se sada čuva u samostanskome muzeju.

Uspomena na ovoga biskupa još živi u zaštitnicima kraljestva bosanskoga, to jest: sv. Iliji i sv. Jurju, koje je on sa svećenstvom i narodom obrao, te sv. Stolici na potvrdu predložio. Osobito ga se i danas spominje rodno mu selo Tješilo, buduć još čuva njegovo misno ruho i posugje, koje je on za života nabavio.

Njegovom smrću nije prestala biti Fojnica sjedištem biskupa, buduć već dne 12. travnja r. g. stiže naimenovanje o. fra Marku Dobretiću, isluženom lektoru bogoslovja i provincijalu, mužu veoma pobožnu i učenu. Veselje, koja zavlada po cijeloj redodržavi na tu vijest, svjedokom je, da nije mogao biti bolji izbor. Radi posvedbe zaputi se u susjednu Dalmaciju i posveti ga u Trogiru za eretrijskog biskupa dne 6. lipnja Franjo Luka Garanjin, spljetski nadbiskup. Na povratku ga sjajno dočekaše malobraćani u Sinju, otkle je izdao prvu okružnicu na svećenstvo i puk svoga vikarijata. Došavši u Livno otpoče pastirski pohod, te nastavi preko Duvna i Hercegovine. Kada stiže u Posušje, osmalinske oblasti obijediše franjevce, da se okupljaju i o izdaji snuju, ter sami kreševski samostan štetova radi toga 100 dukata. On megjutim proslijedi svoj pohod, pak je već u veljači slijedeće godine mogao javiti sv. Stolici, da je obašao cijeli svoj vikarijat uzduš i poprijeko, te krizmao 11.175 čeljadi; a počem tada nije ni bilo u Bosni i Hercegovini više od 66.895 katolika, to je svaki 6. katolik dobio sv. potvrdu, i svi su mogli viditi svoga natpastira. Nu kada je došao u Travnik, diže se od Turaka na njega graja, da kuje nove zakone i narod okreće na rusku stranu, pa zato potraže ili hiljadu dukata ili njegovu glavu. Sada on ne mogne prebjeći u samostan, već se vrne u planinu, u rodno svoje mjesto Dobretiće, i ne pomoli se na bio dan, dok se nije vezir promjenio.[2]

Megjutim su franjevci u Fojnici sagradili veliku pojatu u

[1] Beneća ljetopis. Batinić, Djelov. franj. III. 137.
[2] Domaći arkiv.

Docu kraj Rupa, unutra ju i sdvora pokaldrmali, nanovo doveli vodu pred „gornju štalu“, popodili gornji sprat u samostanu i pošišetili odličnije sobe. Osim toga poljepšaše i koješta okolo samostana, imenito nanovo se načini gornje šetalo, pritresoše zidovi i svi putevi biše posuti pržinom, a to sve za gvardijanstva (1772—5.) o. fra Antuna Lepana, htijući valjda učinit i biskupima ugodnijim ovaj zabitni samostan.

Ipak je u isto doba trebalo misliti i na ogromne danjke, globe i mita. To se najbolje vidi iz okružnice gvardijana fra Petra Rajića od 26. studenog 1775., gdje piše župnicim: „Bratjo poljubljena, nemojte se zaboraviti ove sv. kuće. Znam, da nastojite bolje od mene, ali ne znate, kako sada stoji. Pomislite, da sam u 9 miseci dao 3 džulusa, 6 večera, izvan groša i tolikih šteta, koje smo imali, i izvan kućnoga harča (troška), koji je neizkazan na niki način govoreći. Dakle, bratjo, pomozite ili sada ili ikad, jer kako se govori, čini mi se, da ću do misec dana dat i četvrti“. — U samostonskom se arkivu nalazi baš iz one godine popis arača, koji je iznosio 88 dukata ove godine, osim trostruka džulusa i drugih nameta.[1] Samostanska pak obitelj brojila je 41 osobu, koje je trebalo hraniti i odijevati, a jedini prihodi bile su župe, dakle dobrovoljni prinosi, o kojima su i župnici životarili. Možemo misliti, da su katolici rado i od usta otkidali, samo da im ostanu uzgor ova jedina zakloništa njihovih duhovnih vogja i pastira.

Od drugud znamo, da su jednako sipale potvore i objede na hude franjevce. Tako biše potvoreni g. 1777. u nekoj teškoj stvari, ali pašin ćehaja iza duge i pomnjive istrage nije pri njima našao ni osjena od kakve krivice, ter im je izdao lijepu svjedodžbu i naredbu, da nitko u njih ne dira; to isto učini i vezir slijedeće godine, naglasivši, da je to sve zloba i potvora od strane naših protivnika.[2]

Ovomu svemu pridogje i borba s grčko-istočnim vladikom. Došavši god. 1777. biskup Dobretić u Mostar, tuži ga mjesni vladika, da krši carsku zabranu i preuzima njegovu vlast nad katolicima. Turci saslušaju obojicu, i tužitelja odbiju, ali uzmu 543 groša od fojničkoga gvardijana, kojemu dade u pomoć sutješki samostan 200 groša[3].

---

[1] Domaći arkiv.
[2] T. sp. V. 817. 824.
[3] Domaći arkiv.

Iste godine neka muslimanska djevojka iz Skoplja pobježe s jednim Dalmatincem na mletačko zemljište. Mustaj paša Skopljak, svali i ovu krivnju na franjevce, ter poruči Voljičkom župniku, fra Petru Škulji, koji je tada služio cijelo Skoplje, da mirno sjedi kod kuće, da bi ga lakše uhitio i objesio; a ovaj ne nadajuć se otate nikakvu dobru, pobjegne u Posavinu, za što paša optuži sva tri gvardijana, zahtjevajuć, da se odmah objese. Srećom i ovo miti na 16 dana njihova zatvora i 900 groša globe. Curu megjutim mletačke oblasti vrate natrag, a Turci pogube četvericu katolika i jednu ženu, a okolnim seljacima uzmu 800 groša. Isti su megjutim muslimani poslije priznavali, da su katolici pravi pogubljeni, te pripovijedali, kako su se mirno vladali na stratišću i lijepo se Bogu molili.[1] Osim toga su u god. 1778. dali za ciglih 12 mjeseci četiri džulusa.

I slijedećih su godina imali franjevci odbijati navale hercegovačkih vladika; a uvijek je trebavalo takove raspre svršavati mitom. Jedva g. 1784. izagje dobar carski ferman, kojim su izrično odbijeni od uprave latinske raje, a usput im potvrgjene i druge povlastice.[2]

Ali ove godine preminu dne 8. siječnja i biskup fra Marko Dobretić, u 77. godini zaslužna i mukotrpna života. O njemu napisa sutješki ljetopisac: „Ovi biskup dosta dobrih stvari naredi po župama i lijepo vlada svojim pukom za korist spasenja duša. Ovi prelat vrlo ponizne aljine jest nosio i tuniku redovničku uviek i u vižiti jest nosio na goloj koži. I u teštamentu (oporuci) od ono malo plaće, što mu je godimice sv. skup (Propaganda) slao, jest ostavio za dušu u svaki manastir po 23 cekina mletačka, da mu se rekne toliko misa.... Ostavio ubogim dosta lemozine, s provincijom liepo i u miru živio, sv. apoštolski stol pošteno i naučno obaviščivao, red i provinciju ljubio".[3] O. fra Mato Kristićević o njemu veli, da je bio slavni biskup i veoma gorijiv, pun ljubavi prama Bogu i za spas dušâ[4]. Nad njegovom grobnicom u crkvi bio je postavljen slijedeći natpis, koji se sada nalazi u samostanskom muzeju: Marcus Dobreta Episcopus Eretrianensis et Vicarius Apo-

---

[1] Djelov. franj. III. 143.—5.
[2] Ondje.
[3] Benićev ljetopis.
[4] Fojn. arkiv.

stolicus hic jacet, quem extulit virtus et mors depressit die 9. Jan. 1784.

Ovih su godina slabo šta zabilježili i domaći ljetopisci, budué je g. 1782. buknula „velika kuga", pak se svak sobom zabavio. Samo znamo, da su se franjevci najviše trsili, da skinu sa sebe arače, koji su im krv isisavali. Napokon im pogje za rukom dobaviti sultanov ferman, kojim biše oslobogjeni od ovog danjka; ali je trebovalo za svaki njihov stan napraviti vjerodostojan prepis i poslat ga na svakog župnika, da se mogu njime poslužiti. Ali i to je uzrokovalo mlogo truda i troška, jer je trebovalo po fermanu izvaditi vezirevu bujrultiju, po ovoj mullinu ućum muraselu, a po ovoj kadijinu. Vezir Adullah paša Tefterdarević, rodom iz Sarajeva, zbilja uvaži rečeni ferman, nu ne tako sarajevski mulla i bosanske kadije, već, kako zgodno primjeti ljetopisac, „gledeć u ćitab, premećuć tespije i gladeć brade: fratre pomalo i priko fermana šćipaju."[1]

Ušljed nekih nutarnjih trvenja u redodržavi, sv. Stolica uze stvar u svoje ruke, te naimenova dne 14. kolovoza 1785. apostolskim posjetiteljem fra Stjepana Trogrančića-Civu, rodom Fojničanina, da on opet red uvede. U tu svrhu uze ovaj dvojicu odličnijih otaca, da mu pomognu obaviti posjet. On je sobom pohodio samostane, držao izborne skupštine i stavio kojekakve uretbe u njima, koje je sv. Stolica odobrila i njega pohvalila, davši mu naslov generalnoga definitora. Time je pako bila odlikovana ova redovnička općina.

Tečajem ove godine uzeta su četiri džulusa, a da se i ne spominju obične globe i tereti.

Kraj svih fermana stade ih 1787. uznemirivati Hadži Smail aračlija. Ovaj došavši u Visoko zovnu sutješkoga gvardijana fra Marka Tablu, pak svezavši ga, potjera ga pješe bez čizama do Bukova, a ondje ga baci na konja do u Fojnicu. Tu s kadijinom muraselom dobavi i fojničkoga gvardijana, pa i njega svezana u habitu svede na Rupnovac, a odanle na konju dogna u Kreševo. S ovim svojim sužnjima u ponoći bânu u tamošnji samostan, čineći strašnu silu i zorbu, dok mu ne dadoše 1200 groša.[2]

Slijedeće godine (1788.) plane rat megju Turskom i Austrijom na hrvatskoj granici, pa i zato su morali katolici i franjevci

---

[1] Sutj. i fojn. ljetopisi.

[2] Domaći ljetopis.

na sve strane trpiti mloge štete, jerbo je globio svaki ćoso, koji je samo htjeo. Stoga ovih godina nije bilo ni promjene, već su ovi kojekuda bježali i svake se sumnje pribojavali. Istom god. 1790. upotrebe priliku, kada se o Duhovima u Fojnicu sabire silni narod svih domaćih vjeroispovjesti, pak se usput i oni sakupe, kao kradom, da obave glavnu skupštinu i provedu izbore novoga starešinstva, a da nijesu mogli Turci ni pomisliti, šta kane učiniti.

Megjutim je i god. 1789. spomenuti Smail aračlija natjerao franjevce na ogromne štete radi tobože neplaćena arača; a ni drugi činovnici nijesu mirovali.[1]

Iz samostanskih ćemo računa navesti pojedine štete i globe, a prema ovom popisu možemo zaključiti, šta su franjevci drugih godina, prije i poslije ovoga, davali pusta novca bez ikakva razloga i uzroka:

Dato je u siječnju Muhamet begu malićijan sahibiji na zemlju desetine	60 gr.	
Istomu i Ferhatbegu od starih globa	2 „	120 j.
U veljači od kusura groša, večera i konak kapidžijina i našemu eminu Ferhatu	13 „	180 „
Dato nesrićne i opake globe, koja bi poradi o. p. m. fra Josipa Tomića iz Kreševa, ode u aznu (blagajnu)	350 „	
Vojvodi, da mi zôra ne čini u apstu	4½ „	
Begu Gjugumoviću	14 „	
Asanagi Kolaniji, našemu kapićehaji	20 „	
Karasaliji Skopljaku	10 „	
Murdaru, divitaru i divanefendiji	15 „	
Ćesera (gubitka), što bi na zajmljenih jaspri	4 „	30 „
Za illam i arz fojnički	81 „	20 „
Harča (troška) na nas i konje za misec dana	32 „	21 „
U ožujku: za komore od peksimeta (kruh dvopek), koji se nosi iz Dubrovnika	28 „	120 „
Džiniću iz Kreševa, da neide kadiji	3 „	
Miholjskog poreza	30 „	
Menzilanski jaspri	92 „	120 „
U svibnju globe i harča, koga učinismo sva tri gvardijana u Travniku za 50 dana, u vrime		

[1] Ondje.

dâve (tužbe) Adži Smailove iz Kreševa, izim arača za Bećir paše. Dakle što uze kapija, što dadosmo Karasaliju kadiji, eminu fojničkom, momku Kolanijinu, Miralempaši, Adži Popari, jednom poturčeniku, koji mlogo od Adži Tomića govori i za utišat stvar, da nezajde na gore. Na nas, momke, konje, sahije (listonoše), jasakčije (stražari) itd. ode u sve 1245 groša; ovo razbiv na troje, svakoga zapade . . .	415	gr.		
Turci oteše naše vino od Tankovića 43 oke	2	"	96	j.
U lipnju džulusa u Sarajevu Arstan Mehmed paši	673	"	180	"
Što se pomirismo s Ismailom iz Kreševa i uzesmo temesuć	67	"		
Što prikupi desetinu od Gjire i Indića .	92	"		
Večere Arstan pašine u džematu . . .	34	"	120	"
Harča, što noći Mustajpašin sin u hanu .	6	"		
Za 17 arača	49	"	24	"
Jurjevski groša	30	"		
Jabuke (dar) kajmakanu Asanagi Kolaniji	55	"		
U listopadu: za zob, sino i konak Bušatlin	48	"		
Kusur od groša muharemski	10	"		
U studenom: jabuke kajmakanove Asanagi, džulusa Arslan paši	11	"	160	"
U prosincu džulusa u Travnikn Miralem veziru Jemanliću	600	"		
Večere Arsian pašine i kapidžine, kad se vratiše iz Travnika	8	"	120	"
Feratbegu u ime illama i arza Adžije Tomića	20	"		
Za musevedu (potvoru) kadiji, što Aličini sinovi iznesoše, da su ih kod štale psovali .	32	"		
Ove godine u sve:	2976	gr.	126	j.

A počem od drugud znamo, da su 4 groša iznosila jedan dukat u zlatu, to je ukupni iznos od same ove godine sačinjavao ogromnu svotu od 744 zlatna dukata, svota svakako pregolema i za današnje okolnosti, koju je trebalo smoći oli iz boka oli iz oka.[1] To je pako svima, osobito gvardijanima, ogorčavalo dane i noći.

[1] Domaći arkiv.

Ni slijedeće godine nijesu jeftinije prolazile, te kao što primjećuje kreševski ljetopisac: „nije gotovo bilo dana, kad nisu fratri što kadiji, što eminu, što ćosama davali." A na drugome mjestu isti zapisa: „Svaki balija (seljak muslimske vjere) bio gotov vezir, paša, zabit, kadija, mulla, vojnik, svečev sin."

Megjutim je pridošla i stara obična neprilika. Krov na crkvi i samostanu dotle je propao, da su se sami zidovi na šest mjesta počeli osipati, prijeteć potpunim rasulom. Uzalud su franjevci molili vezira, da im izda dozvolu; on im je svakiput krko odgovarao: „Nesamo da ne dam, već kad bi bilo na moju i druga bi dva sa zemljom sravnio." U toj stisci obrati se ukupno redodržavno starešinstvo na Propagandu u Rim, te orisavši jadno stanje ovih zgrada, zamoli da bi se sama sv. Stolica za ferman pobrinula, a oni da bi poslali jednog redovnika u Beč, drugoga u Carigrad, da stvar obrazloži i pospješi, premda nijesu znali, otkud bi im putne troškove priskrbili. Iza dvije godine uzaludna očekivanja, poslaše u Carigrad o. fra Matu Ivekića, vješta turskome jeziku i postupku, koji duge 2 godine provede obijajući pragove Portinih ureda i poslaničkih palača, dok je izvadio ferman, kojim se bosanski franjevci rješavaju državnih danjaka i proglašuju slobodnim svoje zgrade popraviti, istaknuvši, da su oni pod zaštitom evropskih velevlasti. Nu buduć nije u toj sultanovoj povelji izričito spomenut fojnički samostan, ne htjede vezir ni čuti o kakvim popravcima ili prekrivanju, a na taj način cijeli trošak i trud odoše uzalud. Napokon odvaži se samostanski vikar fra Ivan Mirčeta, rodom Dalmatinac iz Gomilica u Kaštelima, te potrošivši 1000 groša isprosi od vezira povoljno izvješće, a na temelju ovoga dobavi novi ferman, da se popravi nesamo krov, već i zid crkveni, pod običnim uslovom: da ništa ne bude ni šire, ni više, ni dulje, nego li je do sada. U tu svrhu najprije vezir, onda mulla i mjesni kadija svaki za se premjerio obe zgrade u visinu i širinu, dok su dozvolili, da se preduzmu nužni popravci. Napokon trebalo je na ruku uzeti i domaće muslimane, davši im prikladne darove, a onaj dan, kada su namjeravali obarati stari krov, pozovu ih na gozbu. U opredijeljeno vrijeme dogju svi pozvanici osim kadije, koji poruči, da se nitko nije usudio oboriti prve daske, dok on to ne učini, a on opet da neće doći, dok mu se lijepo ne plati. Očevidac nam živo opisa ovaj prizor: „Jela su, veli, bila sva gotova, sofra metnuta, a da nije falilo ni slana ni masna. Turci posjedali, pak samo čekaju,

da se unesu jestbine; ali kadije što nije da nije. Poruke su tkale doli gori, čas tamo, čas amo, ali kadija zadro na veliko. Napokon se gvardijan s kadijom nagodi za 1000 groša, a on slavodobitno izagje, opori jednu dasku, primi ugovoreni novac, opra ruke i sjede za gotovu tolu, ne stideć se ni najmanje, da je ovako na razbojničku ucijenio svoje častioce.

Ovo se dogodi dne 31. svibnja god. 1798., a cijeli se posao dovrši dne 30. listopada iste godine. Iz spomenice Mirčetine, koju on uzida viš glavnih crkvenih vrata, doznajemo, da su izmjenjeni do temelja svi crkveni zidovi osim lijeve strane, u crkvi izgragjeno pjevalište, načinjeni oltari, a crkva kradomice podignuta u visinu za 2 aršina. Sedra se je 5 tjedna kopala na Banji kod potoka i dato barjaktaru Čiščiću 310 groša, kao vlasniku zemljišta. Utrošillo se je 20.000 komada šimle, 200 tovara kreča, 35 volova, 700 komada sitne stoke i 6.000 groša, ne računajuć ovamo žito, sir, maslo, vino, rakiju i druge stvari. Pri tom bilo je, 20 majstora od Sarajeva, 10 od Livna, 10 od Jajca i drugih iz različitih mjesta, svega 90, a nekad i po stotinu.

Ovoga ljeta se pojavi i kuga u varošu, te se bijahu svi poplašili; jesen bila kišovita, a uz to bilo smutnje po svijetu. Upravu i nadzor vodio je o. Mirčeta, gvardijanom bio fra Franjo Vučević. Spomenica osobito hvali varošane i varoške, jer su svi pomagali i posluživali. Poslije svega su dogotovljena glavna crkvena vrata, a sadrene stupove i pragove donesoše fojničani u 4 sata noći, dočim su im žene putem svijetlile. Donesavši ih pred crkvu svi od milinja zaplakaše, a bilo je tu oko 400 duša. Za cijele radnje nit se tko ubi, nit razboli.[1] Sada opet naklopiše carski službenici, da to sve premjere, pregledaju i posvjedoče, kako je po fermanu izvedeno, a nanovo je trebalo plaćati pristojbe i putne troškove, dijeliti darove i mititi na sve strane, pak su daleko više iznosile ove svote, nego li je potrošeno na gragju i graditelje. Za vječitu uspomenu bila je uzidana nad vratima lijepo izragjena spomen-ploča, koja je sada pohranjena u samostanskom muzeju. Na njoj je ovaj natpis:

Sultan Selim III. indulsit.
Fres Min. Obs. populusque Ecclam Contumque
S. Spus Fojnizae A. D. 1798 repararunt.

---

[1] Fojn. ljetopis.

U isto su se doba zbivale i druge neprilike, koje su mlogu suzu istisnule onim hudim patnicima. God. 1796. dogje jedan svećenik u selo Orahovo, da u kući nekoga Andrije sv. misu govori, a Mehmed Muhidović navede mubašira, koji rastjera puk i franjevca. Andrija, ne budući lijen, isprebija nasilnika, ali za to štetova 750 groša, samostan pako 250.

Neka poturčenica Atigja tuži fojničke franjevce veziru, da su joj sakrili sestru Fatimu, koja je služila u kući Dervišbega Teskeredžića u Travniku, imenito nekog fra Marijana i fra Angjela, te su ovi dosti muke vidili, dok se opravdali. — Još teže osvadi fojničke franjevce Alibaša Zrno, handžija u Klokotima. Ovaj se naime bijaše oženio katolikinjom, koju je silom poturčio i vjenčao, a ova opet, uhvativši zgodnu priliku, pobježe, da joj se je zauvijek trag zameo. I ova je krivica imala pasti na stare grješnike, i on bäne pred samostan, tražeći svoj harem. Uzalud su se franjevci pravdali i dokazivali, da niti znadu niti su mogli znati za bijeg njegove bule. Alibaša ostane pri svojoj i tuži ih najpre jednom, pak drugom veziru. Parba svaki put ispade dobro po franjevce, ali uvijek i štetovaše mlogi novac. On je često parbu podgrijavao i dvije godine stajao u Fojnici, da ih može lakše uznemirivati, u čem su ga poučavali stari fratarski protivnici. Dosjeti se napokon neki gvardijan i jedno ga jutro potraži u džematu, pa mu reče, da je svu noć o njemu sanjao i s njime se pobratio. Čuvši to Alibaša raskrili ruke i njega ižljubi, na što zabaci raspru i mirno se vrati kući, da više nigda stvari ne ponovi. Suvremeni samostanski računi svjedoče, da je u toj samoj uzgoni potrošeno 8.000 groša, dakle oko 2.000 dukata[1]. Dodamo li tomu, da je radi klerika Pecikovića štetovao samostan 4.041 groš i 150 jaspri, onda smo približno sve iscrpili, što je samo pusta novca potrošeno u ovo žalosno doba, a sve braneći sebe, katolike i ovo jedino utočišće progonjenih.

Kako su mlogi siromašni katolici bili u službi bogatijih muslimana, a neki kršćani kao pribjeglice stali nadolaziti ovamo, počeli su otimati katoličke djevojke sebi za žene. Kada ih župnici nijesu htjeli vjenčavat, osobito nepoznate osobe, oni su se utekli svojim gospodarima i tužili svoje pastire. Nije bilo župe, da se nijesu muslimani u to miješali, provodeći silna nasilja nad ovim bijednim patnicima.

* * *

---

[1] Krstićević. Enchiridion p. 51—3. Domaći arkiv.

Povjesni dogagjaji ovoga (XVIII.) vijeka, premda trkimice izloženi, odaju nam i nutarnje odnošaje koliko ovoga samostana, toliko i samih katolika, koji su uvijek držali uprt pogled u ovu tvrdu hrid, da ne bi utonuli u valove očajnosti te se iznevjerili Krstu.

Ponajprije opažamo, da je bio veoma cijenjen redovnički život kod braće i puka, pa stoga je i bio samostan prepun redovnicima. Nije bila nikakva rijetkost, da bi u onoj špilji stanovalo po 20—25 svećenika i klerika, a po 5—7 braće lajika, osim pripravnika; pak su stoga polovicom ovoga stoljeća morali smanjiti za cijelu redodržavu broj novaka na cigla četiri, i to tako, da redom dogju iz jednog samostana dva dječaka u red, a iz druga dva godimice po jedan; a ove je opet imalo probrati posebno povjerenstvo, sastavljeno od najstarijih samostanskih vijećnika, koji bi morali prisustvovati ispitima, te onda najbolje gjake predložiti provincijalu za novicijat. Svaki je samostan imao takomu odabraniku providiti habit, plašt, dvije tunike, dvoje dimije, pokrivku i prostirku, a novaštvo bi ondje ovršili, gdje bi o. provincijal odredio. Naravno, da bi drugi svi bili otpušteni kući, da tamo pomažu kod svojih župnika pri službi Božjoj i kao pučki učitelji, u koliko im bude moguće. I primanje je dječaka u samostan povjereno bilo samostanskom vijeću, a zabranjeno bilo pojedinoj braći takove po miloj volji u samostane slati, ne dobivši za to privole. Osim toga je zabranjeno bilo upotrebljavat u služinske poslove ove pripravnike, a po gotovu klerike, da se mogu bolje posvetiti knjizi i nauci.[1] Po svemu se vidi, da je i narod veoma rado svoju djecu slao u redovnike, i to smatrao najvećom blagodati.

Ušljed vanrednih okolnosti u Bosni, gdje je trebalo na svakome koraku napojnice davati i neke osobne potrebice podmirivati, u ovome se je stoljeću stao zajednički život raslabljivati i pojedini redovnici u to ime dobivali od samostana godimice po 2, a zatim i po 3 dukata. Ova, ma i neznatna potpora, imala je stajati u rukama gvardijana, pod prijetnjom zadržana grijeha. Pokušalo se je bilo g. 1762., da se i ove prištednje ukinu i pomiješaju s općom imovinom, ali se je brzo povratilo na staro. Kako su one prištedne bile neznatne, dokazom je, da ni najveća privatna imovina nije prolazila 6 dukata — toliko su svi bili

---

[1] Redodrž. arkiv.

ljubitelji uboštva. Gvardijani su i sada nabavljali iz općine svima obuću, kabanice, čizme, čorape, čakšire, dolame i velike ćurke, a kada bi koji polazio na župu, osobito prvu put, dobio bi potpunu opremu. Zajednička odjeća stajala je u posebnoj sobi, zvana komunita.[1] Ipak su se mlogi pojedinci strogo držali sv. pravila, čemu su nam dokazom sami biskupi, koji se ističu kao uzori dobra redovnika, jer su umirali „bez gotovine", uboški se noseći i vunenom se košuljom služeć „po goloj koži". Po gotovu toga je bilo kod drugih prostih redovnika. I okolnost, da su muslimani dovodili svoje bolesnike do franjevaca ili ove do svojih patnika, svjedokom je, da su i kod inovjeraca smatrani bili kao ljudi veoma krjeposni i pobožni.

Divno je i danas pogledati u domaće zapisnike prihoda, i viditi kako su župnici slali u samostan cijelu svoju prištednju, da se namire nebrojene štete i tražbine, te kako su oni to iz najudaljenijih župa i u tolikoj svoti dostavljali, da se mi snebivamo. Slavonska župa Čuntić, a napose fra Petar Pastirević, veoma ugledni redovnik, potpomagali su ovaj samostan, da ne ugrezne u dugove. Našao bi se i po koji vanredni dobrotvor, ali su im prešućena imena, valjda na njihovu želju i zahtjev, da im bude obilatija plaća u nebu. I puk je radosno svoje prinose darivao u tako plemenite svrhe, da se njihovi svećenici lakše riješe zatvora i svakojaka progonstva.

Ovoga vijeka malo je knjiga u samostanu napisano, ali su tim više bile stare pretiskivane, osobito one Margetića, koje su doprle i u čobanske kolibe i u varoške potleušice, nijeteći u srcim onih vatrenih katolika žar nehinjene pobožnosti i strogoga ćudoregja. Koliko su bili bosanski katolici oduševljeni za svoju sv. vjeru, neka svjedoče ovi dogagjaji: Oko god. 1719. frà Ludovik Ivačić, župnik Jajački, vjenča Luciju Barevac za nekoga katolika. Buduć je ista slovila kao vanredna ljepotica, htjednu ju muslimani preoteti, pak pozovu župnika i djevojku na sud pred kadiju, pak onog odmah pritvore, a ovu predadu muslimankama, da je prevjere. Nu kada se ona tomu oprije, stanu ju zlostavljati, pa ne mogavši ni tako ništa postići, nakon 4 dana odvedu ju u Travnik, a župnika i šestericu katolika okuju u gvožgje. Iza 72 dana svakojakih patnja biše pušteni na slobodu, uzevši im 830 talira. Kašnje pribježe fra Ludovik Ivačić

[1] Sr. posebni zapisnik od 1752.—1782. u samost. arkivu.

u Mletke i tu objelodani ovaj nemili dogagjaj, iz kojeg i mi ovo crpismo. Drugi slučaj zbio se u Fojnici god. 1743. pred očima biskupa Dragičevića. Neki se Hasan Skender namjeri na drven križ sa raspelom, te ga iz mržnje baci u zahod, pa zovne nekoliko katolika i Martina Čolića, da mu očiste zahod. Čim ovi počeše obavljati posao, saberu se Hasanova i susjedna muslimanska djeca, da uzmu na rug kršćane, kada se namjere na križ. Prvi ga opazi Martin i zgroziv se stade ga čistiti, a kada se oni mališi počeše tomu smijati, reče im odvažno: „Smijite se, smijite! jeste veliko junaštvo učinili, što ste mog i svog Stvoritelja ovako pogrdili". U to doleti i Hasan, pak poviče: „Što se čudiš, što li se ljutiš? Sad treba da stoji tu" Na to poleti k' Martinu, da ga obori i otme mu križ, a ovaj desiv se brži, poljubi križ i pobježe s njime kući. Malo sati iza toga Hasan se razboli i stade se valjati po onom istom zahodu, te se pregršćem zasipat izmetinama. Ukućani ga uvuku u kuću i zatvore, a on stane žderati svoju nečist. Mučivši se tako tri dana najpošlje ispusti dušu, pokazujući i mrtav znakove Božje osvete, jer je pocrnio i tako otešćao, da je svakome bilo za čudo. Ovaj križ biskup uze sebi, a Martinu dade drugi daleko dragocjeniji.[1] Ovakovih dogagjaja mogli bi silu navesti, osobito glede otmice žena i djevojaka; ali i ovo dovoljno osvjetljuje njihovu stalnost u vjeri.

Što se napose tiče Fojnice, moramo primjetiti glede crkve, da joj je i sada bilo dosta kukavno lice s vana, ali je unutra bila po mogućnosti ukrašena. Po cijeloj su crkvi bile grobnice, u koje su uz redovnike pokopavani i neki svjetovnjaci. Samo koji bi umrli od kuge, sahranjivani su izvan crkve.

Najvećim su sjajem slavili Duhove, jer su od davnina crkva i samostan stavljeni pod zaštitu Duha Svetoga. Samo je mjesto izabralo sv. Antuna opata sa svog obranitelja proti bolesti ognja (tiphus), koji je dotle često harao u varoši. Kako je pako i kuga mlogoput ovda harala, uticali bi se sv. Roku i sv. Sebastijanu, pak su g. 1784. dali od zavjeta naslikati na platnu Gospu i ove Božje ugodnike u gornjem dijelu, a u donjem jednog franjevca i više osoba muških i ženskih, kako se mole ovim svecima, sa natpisom latinskim: „Votum vovit Domino". Ova velika slika, koja je sada pohranjena u samos. museju, ima osobitu vri-

[1] Fojnički ljetop.

jednost povjesnu, jer su na njoj slikane osobe u onovremenoj bosanskoj *narodnoj* nošnji, koja je sada u ovome kraju posve izumrla.

Do nedavno su slavili dan sv. Roka svečanom sv. misom i propovijegju; a uzto su opet kovači svetkovali blagdan presv. Imena Isusova; drvodjelci sv. Josipa. A kako je bila uvijek mnogobrojna redovnička obitelj, to su sv. časovi svečano moljeni, a čestoput i pjevani, buduć su bile česte i crkvene i franjevačkog reda svetkovine, kojima bi prisustvovali i mjesni katolici, te se takim prilikama ispovijedali i pričešćivali. Baš iz ove dobe imamo dosta pjevnikâ, dokaz, da se tu uvijek nalazilo ljubitelja crkvenoga pijeva, izučenih ponajviše u Italiji.

Samostan je ostao i tečajem ovoga stoljeća najvažnijom točkom bosanske redodržave radi svog arkiva, radi stolovanja dvojice apoštolskih vikara i mnogih provincijala, te boravka najuplivnijih redovnika, koji se istakoše ne samo redovničkim životom, već,i učenošću i okretnošću u ono tužno doba.

Hrana ove samostanske obitelji za cijeloga ovoga stoljeća, kako se vidi iz zapisnika rashoda, bila je vrlo jednostavna: pšenica, meso ovčje i kozje, rijetko pak govedije i krmetije, zatim su sir, maslo, jaja i riba bile glavne sastojine njihova obroka, a od vanjskih proizvoda jedino ulje i pirinč (riža). Malo su trošili kave i sladora. Vino su dobavljali iz Neretve, sitnu marvu, kao i sir i maslo dobivali su sa župa: Skoplje, Rama, Kupres, Duvno i Livno; a što im ne bi doteklo, kupovali su iz župničkih prinosa, dobrovoljne milostinje u crkvi, misnih pristojba i prodanih koža. Odveć su bili neznatni kućni troškovi, napram globama i mitima, iznimivši jedino vino, ribu i ulje. Stedili su dakle veoma od sebe, da izmognu više žrtvovati za otkup vjerske slobode.

Franjevci su pred vezira i mullu izlazili u potpunoj redovničkoj odjeći, ali na putu, u župničkim stanovima bili su kao kakvi kršćanski trgovčići ili odličniji seljaci. Odijelo im je bilo: gunj, ječerma i koparan, čohane čaksire i pas, na glavi kapa i pamra, sve mrke boje, kao i u ostale raje; a na nogama jemenije ili čižme. Župnički su stanovi obično bili na begovskom zemljištu, te su njihove kuće uvijek bile otvorene njihovim zemlje-gospodarima, kojima bi u znak vlasništva o Uskrsu davali po koju stotinu jaja, a čestoput noćište, jelo i pilo, kada bi im se svidilo; ali bi kod istih našli zaštitu, koliko za se, toliko i za kmete.

Mlogi su se siromašniji muslimani prozvali bašama i pod tim bi nazivom počinjali kojekakva nasilja, tražili i od franjevaca „napojnicu“, činili im štete, zbacivali ih s konja, te i po koji udarac zadali, a da se ne bi smjelo za to nigdje potužiti; riječju: *bašaluk* je bio doba pravog bezvlagja (anarhije), a time i svakojake sile i nepravde. Pod ovakom neuregjenom i samovoljnom upravom prešli su franjevci i katolici u XIX. vijek.

V.

(God. 1800.—1913.)

Sadržaj: Tužba. Orgulje. Župni stan u Skoplju. Miletić biskup. Poturčenice. Razne štete. Kuga. Globe. Zgrade. Nemiri u puku. Smrt Miletića. Nova crkv. uprava. Biskup Šunjić. Novi samostan. Krčevine. Škola. Okupacija. Dioba župâ. Nova crkva. Obnova samostana.

I na pragu devetnaestog stoljeća susretamo se s istim nevoljama, koje su dovle pratile ovo ubogo franjevačko zaklonište.

Jer je god 1800. bio poslan u Dubrovnik radi svojih zločina nepodnošljivi klerik fra Franjo Pecikozić, njegova sestra Angja i druga rotbina tužiše fojničkoga gvardijana, da im je brata, odnosno rogjaka, nepravedno osudio i u Kaure otpravio. Premda je isti vezir to dozvolio i oružničku mu pratnju dodijelio, ipak primi tužbu, i dok je riješio gvardijana ove objede, uze mu 3750 groša, što je svakako iznosilo oko 1000 talira.

Kako su tadanja mlogo braća bila glazbeno naobražena, sama pako samostanska crkva i za najvećih crkvenih svečanosti bila kô gluha, to god. 1801. nabaviše orgulje, da se tako poveća sjaj službe Božje. Sama vijest o toj novosti uzbuni domaće muslimane, i oni tužiše veziru franjevce, da su nabavili nekakvo previše bučno glazbalo, koje će narušavati njihovu kućnu tišinu i smetat ih u molenju. I sada je trebalo duboko segnuti u vlastiti žep, dok su umirili vezira i dobili pismenu zabranu, da ne smiju muslimani dolaziti odsele u crkvu, nit gledati tog čudila. Ova uzgona i druga omanja zanovetanja izbiše im iz kese ništa manje od 7.516 groša,[1] dočim je cijeli samostanski potrošak ove godine iznosio 5.230 groša, dakle za poldrugo više kvarovali s kojekakvih globa i nasilja, nego li je bio potrošak na tolike svećenike, klerike, djecu i sluge kroz punu godinu dana.

I godine 1802. snagje naše patenike nova nesreća. Sve do pod konac prošloga stoljeća župa Skoplje nije imala stalnoga

[1] Samost. računi (exitus) 1801.

župničkog stana, kao što i većina drugih, te su se župnici prebijali sad uz ovu, sad onu katoličku porodicu, kako bi ih kad ponudili. Ne moguć to dalje podnositi o. fra Ivo Mirčeta, župnik, oko god. 1796. umoli obitelj Juričevića iz Voljica, koja je imala nešto svoga zemljišta, da mu toliko proda kraj svoje kuće, koliko mu je potrebito za župnički stan i pojatu, premda je rečenô selo stajalo postrance i s neruke župi. Upitano samostansko vijeće odobri predlog, ali mu preporuči, da se sporazumi s poglavarom one okolice Sulejman pašom i Gornjo-vakufskim kadijom Adžabulićem. On to i uradi, a ovi mu savjetuju, da za sada načini samo pojatu, a iza koje godine, da to preokrene u pravu kuću, inače će muslimani dignuti graju, da to ne smije biti, jer tog župnici nijesu nigda u tome gnijezdu bosanskoga plemstva imali. Župnik ih posluša i na to dobije spahijsku i muftijinu dozvolu. Poslije 6 godina promjeni se župnik, ali i kadija, te dogje neki Muhidinović, te kako je bio željan tugje muke, raspitą svoga predšasnika, gdje bi se dalo što skučiti, a ovaj mu savjetova da pritegne župnika, jer da je pojatu pretvorio u kuću. I zbilja ovaj odmah prizovnu novoga župnika fra Matu Kristićevića i upita ga, čijom je dozvolom kuću načinio; a kada mu on pokaza službene spise o tome, odvrati kadija, da toga nije smio učiniti bez naročite vezireve dozvole. Smjesta napravi tužbu na vezira i potraži od župnika 1000 groša, da je ne pošalje. Našavši se ovaj u neprilici, zamoli kratku odgodu, ter odleti i potuži se Sulejman paši, koji mu reče: „Ne daj, može to i na manjem proći, ne boj se". Jer se nije mogao s kadijom za novce nagoditi, ode tužba k veziru, a od ovog dogje nalog, da se kuća spali. Da ovrši ovu naredbu, dogje kadija k nekoliko zaptija i potraži 3.500 groša ili da će kuću zapalit. Megjutim i Sulejman paša poručio župniku, da ništa ne daje u to ime, a da se ništa ne boji, pak župnik uskrati mito; ali izaslanici usred bijela dana potpališe kuću, pojatu i ambar (žitnicu), te kroz jedan sat ne osta tu drugo nego tri garišta. Pripovijeda narod, kako se je župnik za požara mirno molio i šetao po ledini. Zna se još mjestimice, gdje su stajale rečene zgrade u seocu Kuti, gdje i sada živu Juričevići u više kuća.

Cuvši za to fojnički gvardijan podnese tužbu veziru, navedavši, da je ova kuća po njegovu nalogu tu načinjena. Ova ga je megjutim izjava skupo stala, jer mu za to uzeše 1960 groša globe. Ovu je nesretnu zgodu opširno opisao rečeni o.

Krističević, pak dodaje, da je kadija Adžabulić još isti dan pao na postelju i poslije 10 dana umro. Sulejman paša postao je kasnije i bosanskim vezirom, ali najposlje bio prognan u Brailu, gdje je žalosno život završio; što sve on drži za kaznu Božju.[1]



Fra Augustin Miletić, biskup.

Sada su se opet skopaljski župnici morali potucati od jednog do drugog brata katolika, prenašajući sa sobom crkveno ruho, župske matice i svoje odijelo. Možemo sami iz ovog zaključiti,

[1] Sr. Kristićevića: Enchiridion p. 53—61.

kako su bile veoma čedne njihove potrebe, a s njima neznatna udobnost u ovakim nepovoljnim okolnostima.

Iza ovih neugodnih vijesti nadogje jedna i utješliva. Buduć je biskup fra Grgo Ilijić iznemogao, potraži sebi pomoćnika, te rimska Propaganda nakon zrela razmišljanja odabra fra. Augustina Miletića, lektora bogoslovije u Padovi, a papa ga Pijo VII. imenova 1. ožujka 1803. biskupom Daulijskim i pomoćnikom apoštolskog vikara u Bosni i Hercegovini, sa pravom našljedstva. Ovaj je glas obradovao sve, braću mu i katolike, a osobito mjesto Fojnicu, jer je bio dijete ove varoši i pripadnik ovoga samostana, kamo stiže koncem srpnja 1804., i tu osnova svoj stalni boravak, dijeleći s braćom sve tuge i nevolje, pa i zadnji novčić, što ga je kao pomoćni biskup primao od Propagande. Već na prvom biskupskom pohodu uvidi žalosno stanje svoga stada, pak je i mogao pisati u Rim: „Ako nam se Bog brzo ne smiluje, samo će se spominjati, da su ovdje negda bili katolici". Franjevci su svuda, a napose u Fojnici bili toliko osiromašili, da nijesu mogli više uzimati djecu i obučavati ih za svećenike, a time zastade svaki pomladak i bosanska provincija stade naglo opadati, da se sama uništi. Novi biskup napregnu sve sile, da se mladež okupi u samostane; sam pako dade redovničkomu starešinstvu naputke, kako da uredi svoje školske zavode, rasteredivši dječake od nekih teških služba u samostanu.

Megjutim nijesu prestajale kojekakve potvore i nasilja, a po tom ni globe, koje su bile veoma česte i raznovrsne. Teško bi to bilo sve pobrojiti, jer bi time ovaj članak silno narastao, pa zato prelazimo na znatnije dogagjaje. Tako u rujnu god. 1806. morade gvardijan otići u Bademovac na Drini k veziru, koji se je tu s vojskom nalazio, ter ga umoli, da obustavi pregledanje samostana, potrošivši tom prilikom 1615 groša, ujedno je isposlovao naredbu u prilog svim trima samostanima, kako se nemaju uzimat u obzir tužbe, dok sam tužitelj na sud ne dogje. — U listopadu r. g. radi crkvenog svoda i kora štetova isti gvardijan 150 groša, u studenom pako uze mulla 300 groša. Osim toga radi neke poturčenice Laživanove god. 1807. morade dati globe 1.731 groša, da drugi globa i ne spominjemo. Radi ove iste odmetnice štetovao je samostan i god. 1808. u ožujku, za vrijeme Kajmekana Mustajpašića 811 groša.[1]

---

[1] Sr. samost. račune.

Megjutim ovog ljeta (1809.) bilo je i drugih objeda. Tako je Alibaša Kučuk, mesar, tužio gvardijana, da su mu samosanska štenad sa Selakovića napala na ovce, koje su pasle na brdu Križ i razgulila ponajboljega ovna. Jer mu nije htjeo gvardijan odmah dat za izmišljenu štetu 10 groša, kako je tražio, on ga prituži vezirskome pašaliji, koji se je tada u Fojnici desio, a ovaj to javi veziru, koji dade pismeni nalog, da se baci u tamnicu i dotle drži, dok ne plati globu od 300 groša i 10 groša za ovna. I zbilja 8 dana odleža u zatvoru gvardijan, pak davši, što se traži, bi pušten na slobodu.[1]

U isto doba nepravedno oglobi ovaj samostan Mustajpašić za 362 groša poradi župničkih stanova u livanjskom polju; a u rujnu isti štetova ništa manje od 1.023 groša i 20 para i to „što u Travniku, što u Fojnici kadiji i što komu drugomu, takogjer za harč (trošak u svratištim) poradi arzoala (tužbe), koji kadijim sevepom (nastojanjem) na Manastir daše naši neprijatelji porad Rupnovca, puta i t. d." A po vrhu uze fojnički emin 50 groša globe.

Prije nego prigjemo na važnije dogagjaje ovoga stoljeća, navest ćemo troškove, koje su morali snositi franjevci prama turskim činovnicima, ako su htjeli uživati koliko toliko mira, i to iz god. 1810. i 1811., kako se nalaze popisani u knjizi izdataka. Evo ih dakle:

God. 1810. dade se džulusa	600	groša
Za kafu Sunajpaši, Čoadžiću i tefter efendiji . .	17	„
Troška gvardijanova u Travniku	11	„
U kafu na barjam	11	„
Za iskupit krivi arzoal	3	„
Za porez grgurevski	90	„
Eminu desetinu i večeru	118	„
Kadiji za ilam	50	„
Za menzilhanu	273	„
Za mullinu večeru	10	„
U kafu Tutnju, Šamiću i momcima serdarovim i kadijinim	5	„
Za arače momaka i djece	86	„
Za ćumur veziru i mubaširu	9	„
Za vezirev ćumur	5	„

[1] Krističević, Enchiridion p. 51. 53

Za bubanj i talambas	1	groša
Za ustavit arzoal	2	"
Kadiji za temesuć	60	"
Kajmakanu džulusa	41	"
Za komore i zairu veziru	48	"
Globe u Travniku	964	"
Džulusa opet	600	"
Momcima Mustajpašića i Miralemovim	2	"
Za kafu uz barjam	11	"
Numanagiću komora i zaira veziru	48	"
Ukupno	3065	groša

Godine 1811. dato je:

Za krvarinu u Lugovim	165	groša
Mubaširu vezirevu	236	"
Groša jurjevskih	65	"
Eminu	118	"
Za bujruntiju radi kršćanskog djeteta	10	"
Mulli u Sarajevu	14	"
Za krvarinu	38	"
Menzilhane	320	"
Opet bujruntija	10	"
Za divanteskeru	89	"
Za Pogorelicu	262	"
Globe kadiji	121	"
Momcima kadijinim	9	"
Kadiji rad ilama	40	"
Pašina večera 3,9	60	"
Lašcu da ne ide tužit	2	"
Za komore	62	"
Za Sulejmanpašinu večeru	100	"
Za dozvolu popločati manastir	66	"
Za mullin trošak	31	"
Za globu kadiji	100	"
Kadiji	12	"
Globe razne	2555	"
U barjam dara	11	"
Ukupno	4496	groša

Uzmemo li u obzir, da se je tada veliki vô mogao kupiti za 25 groža, a godišnja pristojba svećenicama iznosila 50 groša,

osim hrane: onda istom možemo zaključiti, kako su ovaj samostan silno tištila ova podavanja. Svaki je činovnik gledao, da štogod sebi prisvoji, ne pazeć ni na pravednost ni na siromaštvo redovnika. Za čudo, da nijesu franjevci napustili ovoga mjesta i svojih jednovjeraca uz ovaka nasilja i nepravde!

Godine 1813. umrije u Sutjeskoj biskup fra Grgo Ilijić, a čast apoštolskoga vikara prigje na pomoćnog biskupa fra Augustina Miletića, koji je stalno boravio u Fojnici, a time opet posta ovaj samostan stolicom redovitog natpastira, te su ovamo katolici Bosne i Hercegovine svrnuli pogled, ovdale očekujući riješenje svih svojih crkvenih poslova.

U isto doba pojavi se u Bosni i kuga, a odmah za njom glad i rat. Već slijedećeg ljeta stade kuga silno harati u Travniku, Jajcu, Kotoru i Krajini; a jerbo se ljudi veoma prepadoše, napustiše sela i varoše, te umakoše u šume i pustoši, propade im cijela ljetina, dočim Skoplje, Duvno i Livno bi poštegjeno od pomora, pa i od gladi. Slijedećih se dviju godina (1815. i 1816.) kuga proširi po cijeloj Bosni, a ustopice i glad stade povećavati nevolje i bijede domaćeg stanovništva. U samoj travničkoj župi pomrije 4.000 katolika. Grozno bijaše gledati, kako žene sad bježe u goru s djecom, da spase život, a do čas usilovane gladom vraćaju se u sela i varoše, ne bi li što našle, čim bi glad utišale, ter iznemogle od glada i kuge po putu padale i umirale. Kuće, zemljišta, ljepša odjeća, nakiti, posugje i sve što je bilo vrijedna, prodavalo se je u bescijenje, samo da ne umru od glada. Mloge imućne porodice sada spadoše na prosjački štap, samo da ostanu žive. Gotovo polovica katoličkih stanovnika pade žrtvom glada i kuge. Biskup Miletić, fojnički samostan i župnici dijelili su lijevom i desnom, kupovali im žito i na svaku ruku pomagali, kao što nam to priča domaći ljetopisac, ali nijesu imali odakle toliko pomoći, koliko su željeli i nastojali. Tomu je nadošao i srpski ustanak, pa ako i nijesu katolici osobno ratovali, ipak su bili izvrženi teškim nametima, nasiljima i svakojakim nepravdama.[1] Ovaj se je samostan u to doba morao zatvoriti, a nekoliko se svećenika, potrebitih za duhovnu službu, nastani u kmetovskoj kući na Selakovićim, te su oblazili kužnike ove prostrane župe. Iz varoša kao da se je sve bilo iselilo i sklonilo u prodolje Trošnik, gje su bili osnovali i posebno

[1] Krističević, op. cit.

groblje, pak je do nedavno živio svećenik fra Ivo Krilić, († 1902.), koji se je tu rodio i krstio.

Dok je (god. 1814—1817.) kuga u Fojnici harala, umrlo je preko 750 katolika. I u toj su općoj nevolji osmanlijski činovnici upotrebljavati svaku prigodu, da franjevce oglobe i oštete. Tako god. 1815. čuvši Alipaša Derendelija, da je fojnički samostan mimo propisane mjere prinačinjan, odredi svoga peškirdžibašu (ubrusara), da ode u Fojnicu i razvali manastir iz temelja. Ovo na vrijeme doznaše franjevci, ter davši njegovu kajmekanu 659 groša globe i jabuke, vezir opozva naredbu i stvar se uredi.

Kasnije, t. j. god. 1817. bi prijavljeno veziru, da ima u Fojnici neka katolikinja veoma sklona muhamedanskoj vjeri, te da već i ramazan posti, ali da joj se gvardijan smeta poturčit, nego ju silom u crkvu goni. Kadijskom izjavom osvjedoči se, da je to bila pusta izmišljotina, nu morade se i ovdje gvardijan novcem iskupiti.[1] Uz to su bili redovito isplaćivani džulusi, arači, komore, menzilhane, vezirevi konaci i večere, te svi mogući nameti, koje je mogla izmisliti osmanlijska popašnost.

Tako je tekla godina za godinom, dok se god. 1825. ne pokazaše znaci, da se ruši crkva i samostan, te da nije više moguće u njima stanovati. Na redodržavnoj skupštini dne 24. travnja 1826. bi to iznešeno i zaključeno, da se odmah otpočne s popravkom, a cijeli posao bi povjeren obzirnomu redovniku fra Stijepi Markoviću. Ovaj dogovorivši se s ostalom braćom odredi, da se ovaj put usječe najtrajnija drvena japija od smrča u planini Rakova Laz kraj Konjica, gdje su nedavno i kreševska braća drvenu gragju sjekla; ali sada zaključiše, da šimla bude vanredne debljine, kako bi mogla dugo prkositi promjenama vremena. Sječa daske bi povjerena Herama (Hercegovcima), od kojih jedan iste godine svrata, otisnuvši se niza stijene.

Pune su četiri godine braća optrkivala osmanlijske urede i mogućnike radi dozvole, napokon im pogje za rukom skloniti vezira Ali-pašu Moraliju, da izda uredovnu izjavu, kako ništa ne smeta, da se dozvoli popravak svih triju samostana, istaknuvši osobito njihovu podaničku vjernost prema devletu (Porti). Sultan uvaži tu svjedodžbu, te izdade dva fermana, od kojih u prvom podijeli nužnu dozvolu, a drugim potvrdi sve franjevačke

[1] Ondje i bilješke o. Markovića.

sloboštine i povlastice. Na temelju ovih povelja otpoče se sa izmjenom krova na crkvi i samostana, a ukupni trošak bijaše:

za šimlu dadoše	25.618 gr.	5	para
za gradnju	35.827 „	30	„
za bojadisanje oltara . .	5.453 „	13	„
Ukupno . .	66.899 gr.	9	para

Što se je kroz to vrijeme potrošilo na mita, teško je pobrojiti, jer se je pune 4 godine tražila i moljakala dozvola, a svaki se pokušaj skupo platio.

U ovo vrijeme, god. 1826. zbio se je u Fojnici jedan događjaj, koji ako i nije po sebi znamenit, ipak vrijedi zabilježit ga, jer pokazuje apoštolsku gorljivost tadanjeg biskupa Miletića, kao i njegovu pastirsku brigu, da se održi unutarnja sloga svih vjernika. Radi neke neznatne stvari zavade se fojnički župljani tolko, da su zaprijetili jedni drugima osvetom, pače se bilo bojati, da može i krv pasti.

To bi javljeno i biskupu Miletiću, koji kao pravi otac poduze sve, da prepriječi tolku smutnju i da izmiri zavagjene. Zanimiv je način, koji je o tu svrhu zamislio. Naredi, neka se u slijedeću nedjelju iza tihih sv. misa zatvori crkva i samostan. Kada se je puk k misi slegao i uzalud kucao, da se mu otvore crkvena vrata, isti biskup uredi svečani ophod, u kojem je sudjelovala cijela redovnička obitelj i on u crnom odijelu. Iza ophoda sjede pred crkvu, te stade puk koriti radi zle nakane i očinski svjetovati, da se izmire. Videći ih skrušene i raskajane, trgne iz ruku poslužiteljevih raspelo i povikne: „Evo Isusa propetoga, a evo i mojih prsa, pucajte, udrite!" i pade na tle. Puk to videći udari u plač, da se nije ništa moglo čuti. Kada se je puk malo umirio, progovori opet biskup: „Dakle praščate jedni drugima nesamo ove, nego i druge uvrede?" Narod odvrati: „Praščamo!" On tada: „Vidim, da praščate, tako i treba, tako i ubuduće činite, pak će i vama Bog prostiti." Tada ih pozove, da svi u crkvi potraže oproštenje, te sam pogje prema crkvenim vratima i udarivši ih biskupskom palicom, upita iznutra župnik: „Tko kuca?" a biskup na to: „Ja grješnik"; na što mu župnik odvrati: „Ovo su vrata Gospodnja i samo će pravednici unići na njih." Tri puta se je to izreklo s velikim zanosom, dok se vrata otvore, a biskup se prostrije po crkvenom pragu, gdje je nekoliko časova nepomičan ostao, i nešto u sebi moleći. Iza toga ustane i ugje u crkvu svu crninom obastrtu i porušenu; što kada opazi puk još većma

udari u plač i ridanje, koje je dulje vremena trajalo, tako da ih je sami biskup stao tješiti, pa sjednuv na prijestolje opet je držao govor o megjusobnoj ljubavi, pak zaprosivši od Boga oprost, svetim ih križem blagoslovi i zapjeva zahvalnicu. Sada otpoče tiha sv. misa i završi se ovaj dogagjaj, koji je dugo ostao u uspomeni ovdašnjeg puka. Ovaj pako opis imamo od očevica o. fra Bone Perišića, koji je tada bio dječakom u samostanu i nama kašnje pripovijedao.

Nenaknadivi je udarac bio za Fojnicu ove godine (1831.), jer joj smrt ugrabi najvećega sina, velikog biskupa Miletića. On se zaputi u krizmu preko Skoplja i Kupresa u Duvno, a ovdale u Livno, gdje je ušljed napora i velike ljetne žege obolio i umro 18. srpnja, te u groblju Rapovinam kraj Livna bio pokopan, kamo su iz Fojnice donijeli ploče, da mu pokriju grobnicu, kada mu nije zavičajna zemlja mogla pohraniti kosti.

Nakon smrti biskupa Miletića fojnički samostan i sama Fojnica prestade biti stolica apostolskih namjesnika, buduć slijedeće g. 1832. ova služba i čast bi povjerena o. fra Rafi Barišiću, koji odabra sutješki samostan za svoje redovito prebivalište. Od tadakao da se nije ništa znamenita prigodilo u ovome kraju. Cijelu je pozornost ondašnje braće svratio na se novi biskup, koji htjede uvoditi neke reforme, a pri tome poče krnjiti i sebi prisvajati prava redovničkih starešina. Ovi se opriješe, a redovnici se podijeliše u dvije stranke: jedna za provinciju, druga uz biskupa, ter nasta veliki nesporazum; dok sv. Stolica ne razdijeli 1847. vikarijat i provinciju na dvoje, označiv biskupu Hercegovinu, a ostavivši Bosnu, njezine samostane i župe izvan njegova djelokruga i povjeri upravu bosanskog vikarijata o. fra. Andriji Karačiću s vlašću, da dijeli potvrdu; provincijalom pako naimenova fra Marijana Šunjića. Oba se nastane u fojničkome samostanu, ter su u miru i slozi djelovali svaki u svom djelokrugu, a ujedno izcjeljivali rane, koje su se opazile iza dosta dugih raspra izmegju crkvene i redovničke uprave.

Napokon god. 1854. sv. Stolica naimenova o. fra Marijana Šunjića za naslovnog biskupa Panadskog i apoštolskog namjesnika u Bosni, posvedbu pako primi u Djakovu od prijatelja Josipa Jurja Strossmajera. I pisac ovih redaka živo se spominje svečane ustolidbe novog crkvenog dostojanstvenika, koja se obavi na Tjelovo r. g. u prisutnosti redodržavnoga starješinstva i mnogih drugih franjevaca, uz neopisivo veselje svega katoličkoga naroda. Megjutim kratko

je vrijeme u samostanu boravio, buduć odabrao novu susjednu župu Brestovsko, da tu zakljonjen snuje i radi oko svojih zamašnih osnova, koje je na srcu imao za dobro crkve i naroda.

Ušljed novih prilika u turskom carstvu, gdje je sultan Abdul Medžid obnarodovao svoj Hatihumajum, kojim podijeljuje svim vjeroispovijestima i narodima svoje carevine neku slobodu i ravnopravnost, moglo se je iza g. 1854. misliti i na podizanje novih crkava, premda je i sada trebovala posebna sultanova dozvola. Ovim preokretom htjede se okoristiti biskup Šunjić, ter u dogovoru s vigjenijim ocima potraži, da smije podići nekih 20 crkava, a uz to i pet samostana u udaljenijim krajevima svoga vikarijata. Pomoćju konzulata katoličkih vlada i zemaljske uprave on to brzo isposlova, ter se od ove matice otcijepiše župe oko Travnika i Livna, da u svojoj sredini zasnuju redovnička prebivališta, a Fojnici ostaše župe: Jajce, Bugojno, Gornji Vakuf, Rama, Triješćani, Busovača i Brestovsko. Tom se diobom uzdrma iz temelja ekonomsko stanje ovog samostana, ali se i porodi želja, da se mjesto ove stare i neukusne gragjevine podigne i ovdje priličniji stan za redovnike. I zbilja je dosadanji samostan bio više nalik na duplje, nego na zaklon pristojan za ljude.

Imali su nešto prištegjena novca u blagajni, ali to je bilo malo prema potrebi, a i ovo je bilo većim dijelom pozajmljeno redodržavi za kupnju crkve sv. Jurja u Galati u Carigradu, pak stoga se odrediše obratit na dobrotvore u katoličkim zemljama, te poslaše o. fra Miju Zubića u Bavarsku i Beč, da im štogod sakupi, jer je on jedini znao njemački. On se tamo zaputi god. 1860., a u proljeće slijedeće godine vrati se s darovima u novcu i ruhu crkvenom, ali oboli i umrije u Djakovu, izručivši tamošnjoj braći dobivene priloge. Čim su ovi stigli u Fojnicu, započeše ozbiljne pripreme, a iza Duhova g. 1863. počeše stari samostan rušiti, dne pako 18. kolovoza, kada su slavili rogjendan cesara i kralja Franje Josipa I., kao glavnog dobrotvora bosanskih franjevaca, stavi i blagoslovi temelj novome samostanu provincijal fra Blaž Josić, u prisutnostti zastupnika svih samostana i mnogih župnika, uz neopisivo veselje sve braće i puka.

Ovdje moramo istaknuti, da je bila sviju želja, neka bi se novi samostan podigao na istome mjestu radi starih uspomena, zdravijeg položaja i što nijesu tada imali za to drugdje ni zgodna zemljišta, te što su se nadali tu naći i dovoljno gradiva, — i ne sluteći, da će ih to skupo stati. Braća ipak da osiguraju

novu gragjevinu, pobrinuše se za dobar oslon s dolnju stranu, te počeše praviti podzidu kopajuć u dubinu od 5 metara; a jerbo nijesu mogli svagdje naći litice, na koju bi položili temelje, dali su udariti u zemlju veliko hrastovo kolje (pilote) tako gusto, da je bilo jedno od drugoga udaljeno 15 cm., a povrh onoga su položili santrače (srez) od sirovih hrastovih greda, po kojima je nabačen lijep od sitna kamenja, kreča i crvene ilovače, a onda istom krupnim kamenjem izgragjen tvrdi zid, širok 1 metar. Izvedavši to na površinu, slijedilo se je dalje do visine od 10 metara, nasipljući u gornji kraj i zbijajući zemlju za podzidu. Za desno krilo samostana našasta je litica u dubljini od preko 5 metara, ali idući prama jugoistočnom dijelu zgrade moralo se je sve to dublje kopati, dok se nijesu namirili opet na liticu, na koju su udarili temelje. Mjestimice dakle bili su temelji u dubljini od 6 i više metara, zid debeo $1\frac{1}{2}$ metar, a zaljeven krečom i crvenom zemljom.



O. fra Mijo Gujić.

Brigu je nad gradnjom vodio o. fra Augustin Dembić, pod nadzorom gvardijana o. fra Mije Gujića, koji bijaše duša svemu pothvatu; nacrt je dao graditelj Ceciliani, koji je izgradio samostan i crkvu u Gučjojgori; a poslove je oko gragje vodio Matija Lovrinović iz Gučjegore.

U proljeće godine 1864. dogje isti opet sa 40 zidara i 100 radnika, te nastavi gragju, ali tako brzo, da su 14. rujna digli šljeme. Nu brzo se pomuti veselje braće, gledajuć, kako se podzida ispod samostana otiskuje; izbočio se je dapače malo u sredini zgrade i sam samostanski zid, kako se to i sada opaža. Na pogled toga strah i tuga obuze braću i narod; ali da se sve ne sruši sad u mrtvu jesen, dadoše kopati u podrumu, koji se proteže uzduž.

cijeloga samostana duboke jame, zemlju izbacivati na polje i to na 8 mjesta, a odmah praviti prezide izmegju glavnih zidova zgrade u dubini od 5 metara, široke 2 metra. Vještaci (dva Holza), koji su u novije doba ovu zgradu pregledali, čudili su se, da se nije cijela gragjevina tada srušila, diveći se stoga njezinoj tvrdoći, ujedno izrazivši svoje stručnjačko mnijenje, da su i nasred polja morali popustiti samostanski zidovi, požto nijesu bili povezani pregradama i željeznim svezama kao sada.

Toj neprilici nadogje i druga — nesta novaca, pak nijesu braća znala, kud će udariti. Da se kako tako iskopa iz ovog škripca, pozajmiše 200 zlatnih dukata u Sarajevu kod Hadži-Ive Livajića, sahačije, uz 12%; zatim prodadoše čifluk u Djedovudolu za 150 dukata, jednu luku u Bugojnu za 125 dukata i napokon kuću u Sarajevu za 600 dukata.

S ovim novčanim sredstvima nastaviše radnje god. 1865., otpustivši dosadanjeg neimara, a dozvavši Špiru Marića iz Visa, koji je dogradjo crkvu u Livnu, i njegovih 14 drugova, kojima se pridruži nekoliko majstora iz Bugojna. Novi neimar, uočivši položaj i dosadanju gradnju, sruši gornji dio podzide, a drugu niže udari u dubinu od 5 metara. I tu se je bilo teško namjerit na liticu, pak je i on morao zabijati hrastovo kolje, pak onda udarati zid od 3½ metra debeo, ali na škarpu, kako se vigja kod tvrgjava. I ova je podzida povezana sa vanjskim zidom samostana na 8 mjesta. Dovršivši ovu vanjsku podzidu zavede svoje drugove u podrum, da ga isprezidaju na više mjesta i sapnu gvozdenim svezama, te je cijeli podrum na zidu. Prvi sprat počiva na gvozdenim sponama i velikim okrugačama, po kojima je položen red jakih hrastovih greda, a iznad njih poredan ćerpić i udaren debeo lijep, a time podrum osiguran od vatre. Iste godine bi dopremljena i ponutrica samostana, te su se mogla neka braća u jesen ovamo preseliti.

Ne smije se ovdje mimoići, a da ne istaknemo i vanredno sudjelovanje domaćih katolika u ovom poduzeću. Cijela je župa radila na krečanama i kamenolomu, u šumi i privlačenju gradiva. Osobito su se tada i u slijedećoj gradnji pokazala fojnička ženskadija, noseći na svojim ramenima sav onaj pijesak, što ga je pozobao najpre samostan, zatim crkva i ova ogromna podzida. Megjutim se je okoristila ovim gradnjama i sâma varoš, imenito: trgovci i radnici, jer se je pri tom ovdje mlogi novac trošio i svak mogao po nešto zaslužiti.

Koliko je novca stala dosadanja gradnja, to se točno razabire iz preostalih računa izdatka, i to:

godine 1861. i 1862. dano	22.106	groša
godine 1863. i 1864. „	126.513	„
godine 1865. i 1866. „	104.292	„
godine 1869. i 1870. „	21.150	„
od 1875.—8. „	16.475	„
ukupno	310.536	groša

Ovdje nećemo prešuti ni nekih vanjskih dobrotvora, koji su nam što podarili, da se je mogla podići ova ogromna, gragjevina i to:

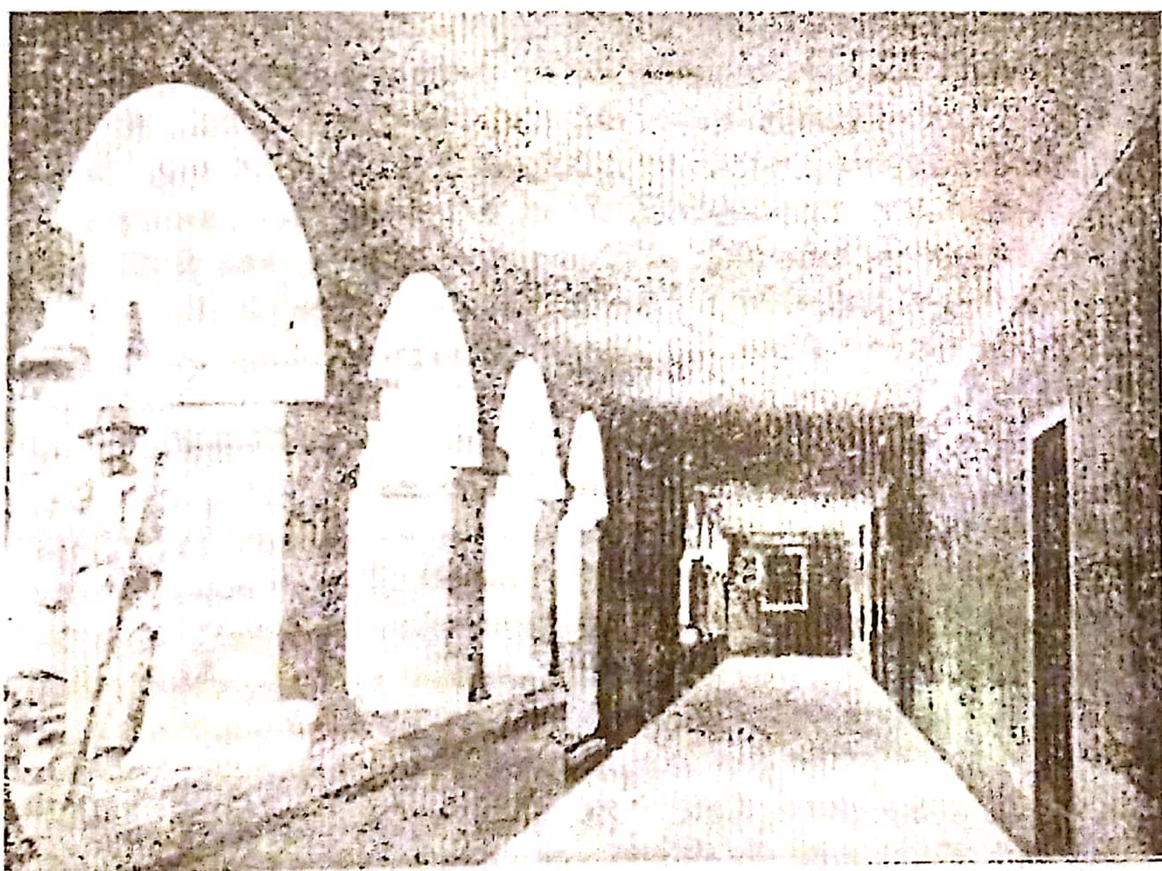
Car i kralj Ferdinand	70	dukata
Biskup fra. Seb. Franković	195	„
Društvo Bezgr. Začeća u Beču	100	„
Od puka sabrano	15	„
Ministarstvo ,u Beču	90	„
Braća iz Livna	23	„
Iz Francuske došlo	51	„
Iz Bavarske o. Zubić	507½	„
ukupno . .	1.051½	dukata

Pročelno krilo samostana dugo je 57 metara, a visoko 12 metara. Unutarnje su prostorije udobno razmještene, a nekolko dvoranâ vrlo prostranih. Prizemlje samostana od strane dvorišta otvoreno je na lukove sa stupovima, kao arkade, što daje ovome hodniku osobito vedro lice.

Kada se je prekinula dogradnja, osjeti se potreba bar jednog zvona, kojim bi se oglasivale vjerske svečanosti i pozdrav Gospin, dočim su to sve do sada obavljali udaranjem čekića u željezne ploče, debele 2 cm, duge 57 cm, a široke 15 cm, kao što se mogu viditi u domaćem muzeju. U tu su svrhu sabrani dobrovoljni prinosi i naruči se pod jesen god. 1866. zvono. Ali kada ovo stiže u proljeće 1867., uzbuniše se mjesni muslimani i pritužiše se kod zemaljskog poglavice (valije). Premda ovaj franjevcima to dozvoli, ovi se ipak ne htjedoše njime služiti, da se ne dogodi kršćanima što nepovoljna. Megjutim u isto doba zavlada velika suša, ter su morali muslimani držati javne molitve i hodočastili na razna groblja, ali kiše ipak ne izmoliše. Napokon franjevci zamolише, da i oni smiju zazvoniti u tu svrhu; a kada im dozvoliše, nuto čuda! Jedva je počelo kucati zvono, već se

poče nebo oblačiti i prije nego je dozvonilo, udari silna kiša, te su i sami muslimani priznali korist zvonjenja, pa nijesu poslije toga smetali. Ovo isto zvono posveti biskup fra Paško Vujičić dne 9. rujna, 1873. pod nazivom Sv. Duha.

Do sada je doljnji, katolički kraj varoši bio sav u šumu obrastao, a polje najvećim dijelom pripadao muslimanima, nešto malo franjevcima, i to Bare i Topnik, a samo su tri katoličke obitelji imale po jednu njivu: Kulijer, Krilić i Vicić. Ostali katolici nijesu imali gdje ni šake žita usijati, a njihov je kovački



Prizemni hodnik samostana poslije obnove.

zanat u ovo doba izgubio svoju vrijednost ušljed slabih općila, malog prometa i skupe proizvodnje gvožgja. U tim jadnim prilikama savjetovaše katolicima mjesni franjevci, da otvore krčevine dozvolom zemaljske vlade, a na čelo ovog pokreta stupi umni i odvažni o. fra Mijo Gujić.

Najpre baciše oko na brijeg Zvjezdicu i prodolje Lučice, kao najbližu okolicu te iskrčiše sve do Alaupovke; ali im se opriješe neki domaći, a svi muslimani iz Ostružnice, i uložiše utok na središnju vladu, te višekrat oboriše krčiocima ograde,

uništiše usjeve i koji put tvorno s oružjem i sjekirama napadoše ove jadnike. Više je godina trajala ova raspra kod kotarske uprave i pred povjerenicima poslanim iz Sarajeva; nu svaki put je trebalo molbama i mitom predobiti turske činovnike, a tu su franjevci posezali duboko u džepove, da se parba ne izgubi na štetu svog siromašnog naroda, ispred koga su oni vodili parnicu. Često je put neustrašivi fra Mijo u brk iskreso turskim vlastima nepravde, koje se u tom nanose raji, i uvažilo se je. Danas glavni posjed fojničke kršćanske varoši jesu ove krčevine, što im ih izvojštiše franjevci. Da su napokom turske oblasti dozvolile kršćanima spomenute krčevine, doprinijelo je po mnijenju nekih i to, što je god. 1875. nastala u Fojnici govedija kuga, od koje je muslimanima poginulo 150 glava, a samo 10 – 15 kršćanima, koji se utjecali sv. Anti, pa ih obranio od toga biča.

Vrijedno je pripomenuti, da su prigodom ove parnice franjevci potakli pitanje kod okružnog predstojnika, koji je dolazio iz Sarajeva, o izgradnji ceste iz Fojnice u Visoko, Kreševo i Skoplje. Prve su dvije već davno izgragjene, a za ovom pošljednom i danas se vapi.

Kako su naši franjevci mislili na narod i njegov umni napredak, svjedoči nam nova osnovna škola, koju god. 1871. podigoše kraj varoša na Rupnovcu, gdje su nekada Turci kršćane vješali. Jer se je stara škola morala ukloniti ispred crkve i bila pretijesna, upotrijebiše franjevci onu prištednju, koja im je preticala iz potpore, što im ju davala austrougarska vlada za škole samostanskog područja, otvore ju za mladež obojega spola i preurede školsku obuku prema onoj u Hrvatskoj, čijim su se učilima i sami služili. Zemljište i cijelo gradivo podari samostan, a što nije doteklo novca, to namiri iz svojih skromnih sredstava.

Po tom nadogje godina 1878., najvažnija u Bosni za sve, godina, kad dogje čas oslobogjenja Bosne i Hercegovine ispod turske vlasti, koja je cio bosanski narod u ropstvu držala. I tu su fojnički franjevci dokazali svoje rodoljublje: budno prateći iz prikrajka ustaške pokušaje, nijeteći u narodu nadu u skoro oslobogjenje, tješeći ga u teškim časovima te mu uljevajući u srce odvažnost, ako bi prilike zahtijevale. I oni su potpisali molbu na berlinski kongres, da se ove pokrajine povjere Austrougarskoj.

Ušljed neprestanih borba s ustašama Turska vlada ne može,

da uvede reda u zemlji, pak su se velesile stale brinuti, da one to učine. Već dne 26. ožujka dogje u samostan kancelir engleskoga konzulata iz Sarajeva, da raspita za političko stanje i u ovome kraju, i po svoj prilici uvjerio se, da se ne da ovdje uvesti nikakav stalan red niti udovoljiti kršćanima bez potpunog osiguranja koje kršćanske vlasti.

Dne 1. lipnja došao je izaslanik austrougarskog konzulata, podkonzul Josip Valdhardt, pak opet dne 26. srpnja. Prvi je put došao da se uputi, a drugi put, da se franjevci potpišu, kako bi želili, ako mora turska vlada ustupiti Bosnu, da ju preuzme vladar austrougarski. Megjutim je dne 15. srpnja i kotarski predstojnik saopćio glavarima obiju vjeroispovjesti, da će s privolom sultanovom doći nešto austrougarske vojske urediti granice i zapriječiti provalu srpskih i crnogorskih četa, pak ih opomenuo sve, da se tomu narod ne usprotivi. Kraj sve te opomene nasta svuda, pa i u Fojnici, pravo bezvlagje. Dne 30. srpnja gvardijan je dva puta išao u kotarski ured i saopćeno mu je, da su se svuda muslimani pobunili i odbili, a osobito u Sarajevu, a ovi da traže neka se i Fojničani odupru austrougarskoj vojsci; inače, da će sve porobiti, popaliti i isjeći. Bojeć se višega zla, zbaciše činovnici osmanlijsko odijelo i obukoše bosansko, pa i sam zapovjednik oružnički.

Naravno, pozvani su i katolici, da se upišu u ovaj pučki ustanak, a oni na nagovor franjevaca to i učiniše, s namjerom razbjeći se, čim se koja prigoda pruži, ali da nikako ne pucaju na kršćansku vojsku, koja ih dolazi oslobodili, dapače barjake im napraviše sa hrvatskim bojama i križem na srijedi. Najviše ih mjesto oružja uzeše sikiru ili kolac, jer da nemaju boljega šta. Franjevci su megjutim i svete mise namjenjivali za sreću kršćanskih četa. Više dana ovako su se muslimani i katolici sabirali i opremali, a tek 4. kolovoza krenuli preko Šćita u Livno.

Dne 2. kolovoza dogje glas, da je, kad je prelazila austrijska vojska preko Save, izmegju 31. srpnja i 1. kolovoza izgorjeo stan biskupov u Brestovsku, ter o. gvardijan fra Bono Milišić, tajnik provincijalev i još jedan svećenik zapute se tamo, da u samostan privedu biskupa fra Pašku Vujičića i njegovu družinu. Žalosno je bilo pogledati ovog visokog dostojanstvenika u pojati na sijenu, lišena svega, što je imao, a još je bilo žalosnije, kada su pripovijedali oni pogorelci, kako je nenadano planula jedna i druga kuća i kako umalo nije izgorio i sami biskup. Sa stanom

izgorilo je sve pokućtvo, skladište crkvenog ruha i posugja, a ujedno i dragocijeni arkiv apostolskog vikarijata, koji se ne da više nadomjestiti.

Još od 30. srpnja, kako se počeo popis ove vanredne vojske, nit tko šta radi, niti zna, šta će početi: žita oborena stoje nezgrnuta i gnjiju, a koja su zrela, kapaju — svak se o sebi zabavio. Neprestano se na vojsku dižu i kršćani i muslimani, a po vrhu dižu se seljaci pod komoru. Dne 9. kolovoza čulo se je i ovamo, da su austrougarski odjeli vojske stigli u Travnik i Zenicu; stoga je 128 osoba krenulo iz Fojnice u Busovaču, opet muslimani sa bijelo-crvenom, a kršćani sa plavo-bijelo-crvenom zastavom, kao i oni, što su otišli u Livno. Već isti dan zašli su zaptije opet po selima, da dižu nove vojnike, koji će ići u Klokote, da presijeku put Filipovića vojsci.

Kroz ovo dana neprestano su se pronosilie po Fojnici vijesti, da će muslimani zapaliti kršćanski dio varoša i počiniti grdila, pak su zato svaku skoro noć svi katolici sa ženama i djecom probdili kraj samostana, kojega su čuvali odjeli dobro oboružanih sluga sa kojim franjevcem na čelu, da ne bi muslimani što neuputna učinili i tako na sve navukli poraz. Dne 11. kolovoza pozvani su svi muktari i knezovi, da dogju Hadži Loji, glavaru ovog ustanka na dogovor. Pozvali su bili i dva franjevca, ali su ih ispričali susjedi, jer da su i tako uvijek s njima u svakom poduzeću. Neki su im prigovarali, da i od njih ima megju ustašama, ali drugi su primjetili, da to nijesu Bošnjaci, već Dalmatinci. Isti dan stigli su natrag i oni, koji su otišli u Livno, jer su bili raspušćani. Dne 13. kolovoza stiže stroga naredba od ustaškog vodstva, da svak odmah ide u Klokote šanceve praviti, pak da kršćanima i netreba oružje, već motika, kazma, lopata i slično orugje. Uz to pridolazili su iz Skoplja manji odjeli, da idu u pomoć buntovnicima, a Sarajlije dotrkivali ovamo da pomnožaju smetnju, te nitko nije znao, kuda će glavom upraviti. Dne 14. iza podne stigoše ponajžešći izaslanici ustaški, a megju njima Mehaga Pekuša. Ovaj donese pismenu naredbu, da se kuha i nosi ustaškoj vojsci kruh u Kiseljak, pa ako nema za toga dosta konja, neka ljudi i žene na sebi nose u logor. Osim toga zahtijeva se, da varošani sutra, a seljaci do dva dana prispiju u Klokote, a tko se sakrije ili pobjegne, da će mu se sve muško i žensko čeljade isjeći, porobiti i zapaliti. Ove je prijetnje izaslanik i u samostanu izbrojio, da je sve

strah obuzeo. Gvardijan je cijelu noć proveo u kotarskom uredu, a kotarski vijećnici hodali su po varošu i svjetovoli ljude, da ne bježe od kuće i ne kriju se, a ujutro da dogju u medresu, čuti vladine naredbe. Franjevci su kroz to po jednom brzoteči izvijestili potajnim pismom vrhovnog vojskovogju o položaju. Na 17. kolovoza stiže od njega slijedeće vlastoručno pismo gvardijanu. „Vrhovni zapovjednik c. i kr. austrijske vojske moli prečasnog gospodina Gvardijana samostana fojničkoga za tamo poznate vijesti, kako je turska vojska tamo prošla, kamo se je okrenula, uopće sve, što bi poznato bilo. Han Usunin, 16. augusta, 1878. Barun Philippović, f. z. m."

Bojeć se većega zla dva su franjevca pozvali katolike, da pogju na vojsku, ali da se i tamo ugnu svakom otporu, već da se na lijepo predaju oslobodiocima, inače, da će Sarajlije zlo počiniti. U to ime neka ne nose oružja, već kakav alat. Žalosno se je slavila taj dan Velika Gospojina: u crkvu na pučku sv. misu došlo jedva 8 osoba, i to starih. Sva se Fojnica smutila i rasplakala, pred mrak pako narod je kojekuda glavinjao, a najviše samostanu pribjegivao, da tu zajedno izginu, ako dorješnja. U 1 sat noći stiže teklić od onih, što su otišli iza podne u Busovaču, da su Austrijanci izbili na Vladića Vrh i zarobili ih iza kratka okršaja. Ovu novost oglasi mujezin sa munare: „Vlah došô na Vladića Vrh". Ova vijest djelovala je porazno na domaće i strano stanovništvo muslimansko, da su stali domaći bježati u šume, a tugjini prama Kiseljaku i Kreševu, da zaklone glavu. Prvaci muslimanski opet potražiše gvardijana, ali ovaj put on ureče dogovor u svojoj kući na Bunaru i stade ih osiguravati, da neće carske čete ni kakva zla činiti, jamčeći to svojim životom. U tome strahu dočekaše i jutra, a u osvitak dana oćuti se trublja vojnička na Malkoču, brdu više Fojnice. Odlanu tada svima, pak poslaše jednog katolika i jednog muslimana, da obavjeste bliže odjele, kako ovdje ne misle na otpor, već na mirnu predaju. Jedva su se ovi približili onom odjelu, što je preko Vladića Vrha obašao Šupljiku i pošao u Milodraž, da zagje s legja otpornicima, kada ih opkoliše i sa sobom povedoše. Katolika su u večer otpustili, a muslimana Mehu Gjiru odveli i kasnije u Linc otpratili, otkle se je iza okupacije sretno povratio.

Dne 16. kolovoza izjutra otpočela je u Klokotima bitka, koja se je dobro čula i u Fojnicu. Iza podne, osobito kada je

stiglo i spomenuto odjelenje u Milodraž, otpornici se dadoše u bijeg i prednje čete progju Kiseljak, dočim se glavna sila ondje ulogori, ne učinivši jada ni tamo ni amo.

Sve se je iznenadilo dne 17. kolovoza, kada ugleda 7 prostih vojnika, koji su došli kao ophodnja iz Kiseljaka, te naravno, da dogjoše u samostan. Tu su ih lijepo dočekali, nu oni su bili silno ustravljeni, tako da se nijesu smjeli usuditi natrag povratiti. Da se ipak povrate, morali su obavijestit kotarskog predstojnika i uplivnije muslimane, krijuć i od njih pravi uzrok ovog postupka. Pred njima jedan vojnik izjavi, da su poslani od svoga zapovjedništva upitati, hoće li se oprijeti ili ne; a kad ovi rekoše svi, da neće, onda vojnici potražiše od njih dvojicu, koji će njihovo izvješće odnijeti u glavni stan, a zapravo potražiti drugu stražu, da ih ovdale otprati. I zbilja odu dvojica iz varoša s takovim pismom, a sutra dan dogje 5 ulana i odvedu vojnike natrag, inače se je bilo bojati, da bi ih putem kojekakvi bjegunci poubijali.

Taj dan (18. kol.) bijaše nedjelja, te su se katolici osobitim oduševljenjem pomolili za cara oslobodioca, a da toga nijesu odveć javno isticali. Malo po malo nestajalo je i vanjske pogibelji, te su se svi podali poljskim radnjama i mirno očekivali naredbe nove vlade.

Sada se je trebalo i predstaviti najbližim zastupnicima nove oblasti, pak zato dne 26. kolovoza pogje biskup, provincijal fra Nikola Krilić i gvardijan fra Bono Milišić sa dva druga franjevca kao pratioca, da predvedu varoško izaslanstvo kod prvog postajnog zapovjedništva u Kiseljaku; a kada to obaviše, franjevci krenuše u Sarajevo, da se prikažu vrhovnomu zapovjedniku, barunu Josipu Filipoviću. Junački vojskovogja sutra ih dan lijepo primi i otpusti. Po tom se je prvi ovaj samostan predstavio novoj vladi. I kad te jeseni pogje velika deputacija iz Bosne u Beč zahvaliti caru osloboditelju, dva su člana iz ovog samostana tamo predstavljali bosanske franjevce.

Sada nastaše i nove prilike za bosanske franjevce; te počem se obavi apostolska vizitacija, vrhovna uprava reda u Rimu pozva 1880. dvojicu iz ovog samostana, da ju izvijeste, i to: o. fra Bonu Perišića i o. fra Blaža M. Kulijera, novačkog učitelja, a pošto se prvi ispriča starošću, pozva o. fra Miju Batinića, tajnika redodržave. Početkom se rujna ovi zapute i ostanu 3 mjeseca u Vječnom gradu, dajući pismeno i usmeno obavi-

jesti, koliko upravi reda, toliko i Propagandi. Napokon biše otpušteni kući, ali bi zaključeno, da će sami o. general reda posjetiti bosansku redodržavu, da sobom uredi nove odnošaje. I zbilja koncem lipnja god. 1882. isti o. general reda fra Bernardin stupi na bosansko tlo, gdje mu izagje u susrej tajnik redodržave kao pratioc, kojeg je sam označio, i proputovavši Bosnu od Sarajeva do Livna, drža u Fojnici kapitul i izbor novoga starešinstva. Za vječnu uspomenu toga dogagjaja stavljena je marom o. Jerke Vladića u prizemlju spomen-ploča od mramora sa slijedećim natpisom:

„Memoriae Reverendissimi Patris Bernardini a Portu Ro-
„matino, Ministri Generalis totius Ordinis Minorum S. P. N.
„Francisci, celebrantis Capitulum provinciale in hocce antiquis-
„simo conventu S. Spiritus Fojnicae die 3. Augusti 1882. In
„tesseram grati animi posuit familia hujus conventus."

A to bi značilo u hrvatskome prevodu: „Uspomeni prečasnog oca Bernardina iz Portoromatino, generalnog službenika cijeloga reda manje (braće) sv. našeg oca Franje, koji je držao pokrajinsku skupštinu u ovome prastarom samostanu sv. Duha u Fojnici, dne 3. kolovoza 1882. U znak harnosti stavi obitelj ovog samostana."

Tom prilikom bi odabran ovaj samostan zavodom novačkim i odregjeno, da se sagradi uz njega nova crkva, jer ona se bila učinila pretijesnom za ovaj puk. Ujedno otcijepljene su župe Jajce i Podmilačje, da se tu sagradi jedan samostan, a drugi u Rami, ter dvije susjedne župe Uzdol i Triješćani dodane su istomu; a time bi opet stiješnjen djelokrug samostana u Fojnici. Dodamo li tomu, da je ovdašnjem samostanu oduzeto pravo na župe Golobrdo, Rastovo i Gromiljak, jer su bile uručene nadbiskupu, opazit će se, da je to sve oklaštrilo ekonomska krila ovom manastiru.

Ipak preostavša ovdje braća nijesu smetnula s uma izgradnje nove crkve u Fojnici, jer im se stara činila pretijesna za toliku župu i odveć neugledna s vana. Pošto su pako bili nasjeli kod podizanja samostana s nevještine graditeljeve, sada su se htjeli osloniti na pravog vještaka, te pozovu graditelja Ivana Holza, da prouči zemljište oko crkve, te izrekne svoje mnijenje, a oni bijahu pripravni i posve napustili ovo mjesto, ako se ne može osigurati gradnja. Nakon temeljita izvida graditelj savjetova, da se ovdje nastavi bez ikakve bojazni, dapače ih

zamoli, da nipošto ne ostavljaju ovoga mjesta radi njegova upravo vilinskoga položaja. Samoga Holza ponudiše radnjom, nadajući se, da će on to najbolje izvesti; nu on nije mogao osobno preuzet upravu gradnje, već ponudi svoga zamjenika; ali braća biše primorana potražiti drugoga graditelja, koji će osobno nadzirati poslove, te se namjeriše na arhitekta Franju Mojse-a, Dalmatinca, dugo upotrebljena kod turske vlade. Ovaj zbilja izradi nacrt vrlo ugodan oku, i stade ga izvagjati, ukopavši temelje u pročelju za 8 i više metara i udarivši zid od $2^1/_2$ metra. Dne 17. lipnja 1884. blagoslovi temelj o. fra Nikola Krilić. Zasnovana crkva imala je oblik krsta, sa drvenom kupulom, te se je svuda oslonjala na liticu, osim kod pobočnih kapelica. Proti narctu je suzio zidove, kada su na polje pomolili, na 55 cm. i upotrebljavao dosta lošu ciglu. Velikom brzinom napredovala gradnja; ali kada dogje pod krov, raspukoše zidovi sa vrha do na dno, te zavlada strava i nezadovoljstvo. Ovoj svoj nesreći bili su krivi tanki zidovi i slabo gradivo. Ova je vijest preko nadbiskupa došla i do zemaljske vlade, koja brzojavno obustavi gradnju, te izasla svoje stručnjake zajedno s arhitektom Josipom Vancašem.

Ovi pregledavši cijelu gradnju zaključiše, da se obore svi zidovi i povjere graditelju Vancašu, da izradi drugi nacrt i nadzire dogradnju. Sada on zasnova crkvu u romanskom stilu sa zidanom kupulom (trulom), koju on sretno 1889. dovrši. Nova crkva koli svojim veličajnim štilom, toli nježnom izratbom stoji svakako megju prvim bosanskim crkvama, a pridruživši tome njezinu ornamentiku zauzima — po priznanju mnogih — prvo mjesto. Pogled na njezinu vanjštinu jest nešto impozantna, a nutarnjost nešta privlačiva!

Ovi nepredvigjeni troškovi, osobito pak što se je morala u isto doba podići i ogromna podzida pred crkvom, debela u temeljim 6 metara, a visoka 12 m. pod nadzorom vladina vještaka Lisijevića, prisiliše ovdašnju braću, da prodaju ugarskoj vladi paramentu (misnicu) kralja Matije Korvina za 6.000 forinti, što su sa žalošću učinili; moradoše poslati najpre o. fra Jerku Barbarića, da prosi po Austriji i Češkoj, a onda o. fra Ivana Vujičića u iste zemlje, da sabiru dobrovoljne prinose. Za tu svrhu podari i zemaljska vlada 1.000 forinti; ostalo bi namireno iz prištednje o. fra Nikole Krilića, tada već upokojenog koji je u ovu svrhu i prikupljao kroz cijeli svoj život.

I slijedećih se je godina (1890—1895.) radilo oko crkve i



Unutrina samostanske crkve postrance.

samostana, imenito: pokrivena je crkva i samostan željeznim plehom, dovršen zvonik i neke nuzgrednje oko crkve. U samostan dovedeno je pod krov vrelo iz Prolaze, a time popravljeni zdravstveni odnošaji. God. 1893.—5. nastavljene su radnje u crkvi: izvedeno je naime bojadisanje crkvene nutrine, dodani drugi prozori i osigurano svetište od vlage. Slijedeće već godine nabavljeni su kod Stuflessera u Tirolu tri krasna oltara, orgulje kod Rigera u Šleskoj, dva velka zvona u Insbruku i put križa iz Beča. Dne 15. kolovoza, 1895. obavi svečanu posvetbu crkve presv. g. dr. Josip Stadler, vrhbosanski nadbiskup u prisutnosti provincijala i zastupnikâ svih bosanskih samostana. Neke oveće nabave, kao: zvona, oltar Gospin, orgulje i križni put podmiriše iz svoje prištednje četiri domaća franjevca, čija su imena drugdje zapisana, pak ih ne imenujemo, da ne bi povrijedili njihove redovničke čednosti, jerbo su od njih trojica još živi. Ove (1913.) je godine crkva, može se reći konačno dovršena s pripomoćju naroda: položen joj je krasni šaroviti pod od keramitnih pločica iz Hrvatske, što joj sad podaje osobiti čar.

Samostan je takogjer ove godine generalno repariran: sva vanjština posve obnovljenja, ponutrica udobno preinačena, mnogo toga nanovo sagragjeno po najmodernijim zahjevima; osobita se skrb posvetila knjižici, koja je povećana (duga s muzeumom 22 metra), parketirana, proti vatri osigurana, novim postaklenim ormarima provigjena. Tako sada obnovljeni samostan čini jednaku cjelinu sa novom crkvom; te će još više začaravat oči posjetiteljima romantične Fojnice ovaj bijeli „burg“ kako mnogi nazovu ovaj samostan radi njegova ponosnog položaja. U ovim obnovljenim zdanjima dizat će se i dalje molitve naroda i molitve za narod; i nadalje će pod ovim krovom franjevci, vjerni tradicijama mukotrpnih pregja, djelovati svim srcem za Boga i svoj mili narod; i nadalje će oni biti vjerni čuvari onih svetih starina, koja su kroz krvava stoljeća znali očuvati ovom starodrevnom domu.

Ovim je dovršeno opisivanje onih dogagjaja, koji su kroz 600 godina prohujili nad ovim redovničkim krovom. Dalje će se opisati kulturni rad ovosamostanske braće, kulturni radnici i tečevine, te materijalno stanje samostana.

VI.

Znamenitija braća ovoga samostana.

Premda su braća i ovoga samostana živila i djelovala posve tiho i skromno, poput kojeg gorskog potočića, što no se bez imena, bez buke obara niz dolove i vrleti, natapajući s obe strane bilje i drvlje: ipak su se neki i najčedniji redovnici morali uzdići nad ostale suvremenike, bilo poletom svoga duha, bilo vanrednim krjepostima, bilo silom vremena i okolnosti, u kojima su živili. Njihova su ipak imena ostajala potomstvu nepoznata iz više razloga, izmegju kojih glavni su bili progoni i požari, a onda urogjena redovnicima skromnost.

Ovo je bolno osiječala i vrhovna uprava reda, pa zato general reda fra Kajetan od Laurina naredi okružnicom od 15. veljače, 1744., da se u posebnu knjigu popišu sva pokojna braća, i da se na dan njihove smrti pročitaju njihova imena pred objed i za njih se pomoli. Od tada imamo nešto pouzdanih, ako i mršavih, vijesti o našim pregjima, pak da ništa drugo, znamo, gdje su i kada pomrli, te u čemu se je koji istaknuo. Na temelju ovoga zapisnika stavit ćemo kratke životopise odličnije naše braće, upotrebivši i neke druge bilješke, do kojih se je moglo do danas doći.

1. O. Angjeo Zvjezdović. Rodio se je negdje oko g. 1420. u gradu Vrhbosni, blizu današnjega Blažuja kod Sarajeva, od plemićke ali grčko-istočne porodice. Prve nauke crpio je kod kuće od domaćeg učitelja, a kao odrastao mladić slušajući propovijedi sv. Jakova Markijskog obrati se na katoličku vjeru, a odmah zatim bi primljen od istoga sveca u franjevački red i dobi ime fra Angjela, kao dokaz angjeoske nevinosti, koja mu je iz cijeloga bića i života prosijavala. Izučivši sv. knjige postade svećenikom i propovjednikom; a kako je bio od naravi rječit i pun duha Božjega, dade se na sijanje riječi Božje, osobito pako na obraćanje bogomila i raskolnika, megju kojima privede u crkvu katoličku vlastite roditelje, braću i drugu rotbinu, a to

mu pribavi mlogo protivnika, da su mu neki i o glavi radili. Tako mu jednoč ponude otrov mjesto pića, a on prikriživši ga popije, da mu ništa ne naškodi, što je mloge krivovjerce prinukalo, da su prigrlili katoličku vjeru.

Njegove zamjerne krjeposti i vanredna razboritost uspeše ga na čast starješine-čuvara (kustoda) bosanske kustodije, koja je brojila više samostana, pak je u toj službi ostao više godina, radeći i kod sv. Stolice za dobro cijele bosanske vikarije.

Nada sve se odlikova u doba, kada je Mehmed II. u Bosnu provalio, kod Jajca kralja i plemstvo isjekao, gradove osvojio i slavodobitno se vraćajući, pao na polje Milodraž. Tu zvan ili nezvan dogje o. Zvjezdović, te živim bojama orisa sultanu nesreću, u koju je zavio ovu lijepu zemlju i njezin narod, koji je počeo bježati, pa nagovarati sultana, ako je rād svomu carstvu dobro, da katolicima podijeli slobodu vjere i života, a oni da će se povratiti na svoja kućišta i njemu vjerno služiti. Sultan je bez sumje i sam uvigjao, kako je Bosnu unesrećio onakim postupkom, ter smjesta izdade svečani spis, prozvan A h d n a m e, to jest: v l a d a r s k i u g o v o r, kojim obeća njemu i njegovim svećenicima, crkvama i narodu potpunu slobodu, kao i onima, koji su već pobjegli, potkrijepivši to sve najsvečanijom prisegom.

S ovom poveljom u ruci on je ne samo svoj red i rod, već i svekolike katolike stao tješiti i vraćati na svoja ognjišta, brižno pazeći, da carski činovnici ne povrijede ovoga toli svečanog ugovora, već da se uvaži u svakome kraju njegove unesrećene domovine. To je bilo i uzrokom, da su u Fojnici, Kreševu, Olovu i Srebrenici, gdje su franjevci imali svoje samostane, ostali rudnici u katoličkim rukama, a u Sutjeskoj, Konjicu, Modriču, Travniku i Jajcu ostali su do kasnijeg doba najplodovitiji predjeli u posjedu katolikâ onoga kraja. U tu se je svrhu on čestoput uticao carskim namjesnicima, kao što svjedoči otvoreni list Skender-paše iz g. 1486., gdje ga nazivlje p o š t o v a n i m kuštodom, a taj ćemo list već drugdje doslovno navesti.

Velikom starošću i trudom shrvan opazi, da mu je brzo polaziti s ovoga svijeta, te prizovnu vikara, to jest glavnog starešinu, i učini pred njim opću ispovijed, te primivši i ostala svetotajstva umirućih, pravednički preminu u Fojnici na Pazarnicam oko g. 1498., gdje je bio svečano i ukopan, a braća ga i narod oplakaše. Iza njegove smrti ćutio se je vikar dužnim, da javno izjavi,

kako je blagopokojni, uz osobitu Božju milost, kroz sav svoj život sačuvao neokaljano djevičanstvo, koje je on njegovao i pokorničkim djelima, pa stoga u Sutjeskoj još se zove jedna pećina povrh samostana fra Angjelovom, jer je on tu i pustinjački život provodio, a čuva se i drven križ, kojem se prepisuje moć proti olujama. Njegovu je svetost Bog i drugim čudesima posvjedočio, megju ostalim mlogi su se bjesomučnici oslobodili, tri drhtavca i nebrojeni bolesnici na njegovu grobu ozdravili, a zato vjernici, dapače i isti muslimani, na grob hodočastili, što je mlogim dalo povoda, da stupe u katoličku Crkvu, osobito što mu je tijelo ostalo gipko i cjelokupno kroz čitavo jedno stoljeće.



Nadgrobni spomenik bl. Zvjezdovića.

Megjutim bivši braća usilovana početkom 16. vijeka ostaviti Pazarnice i skloniti se na sadanje mjesto, preniješe i njegove časne ostanke u novu crkvu. A kada je i na ovom mjestu bila uz samostan crkva oko g. 1524. sažgana, našlo se tijelo fra Angjelovo neozlegjeno, što videći jedan ugledan musliman, svuče sa sebe svilenu dolamu i njome ogrne divnog pokojnika. Za nekog drugog požara tijelo mu je bilo spaljeno, a kosti brižno pokupljene i sahranjene u jednome uglu samostana, odkle dozvolom biskupa Dragičevića biše prenešene u crkvu na povišeno mjesto. U novoj su crkvi braća pohranila njegove blažene ostatke na časno mjesto u bijeli mramor, nad kojim blista izraziti relief blaženika, koji je izragjen po njegovoj slici, što se nalazi u Bandulovića evangjelistaru.

2. O. Stjepan Margetić, rodom iz Jajca, veoma učen domaći pisac, koji je neke nabožne knjige tiskao, a mloge savremene dogagjaje i zabilježio. Glasovit je bio kao govornik i neumoran u svetim poslanstvima, a uz to izvrstan redovnik u svakom pogledu, a k tomu tolike okretnosti i radinosti, da su ga smatrali potrebitim redu i domovini u ona vremena te vrijedna pobožne uspomene i kod najkasnijeg potomstva. On umrije u Fojnici, dne 13. studenoga, 1714.

3. O. Petar Lašvanin. Ovaj se je istaknuo ne samo naukom već i pobožnošću te davanjem savjetâ, a uz to pokaza umjerenost u sreći, a veledušje u nezgodama života, radi kojih vrlina bijaše veoma cienjen i štovan, ter se je bio popeo do najveće časti u domovini i redu. Čuvši, da hara tako zvana „velika kuga“ u okolici travničkoj, iz ljubavi prama Bogu i bližnjemu, ostavi samostanski mir te zamoli starješinu, da u rodnom kraju dijeli okuženima svetotajstva, moleći Boga, da ga samo dotle čuva, dok bude puku njegovu nuždan. Poklen je mlogima utjehe sv. vjere pružio, razboli se i sam od kuge, ter primivši svetotajstva umirućih, preminu smrću pravednikâ na blagdan Male Gospe 1732. i bi pokopan pred oltarom kapelice dolačkoga groblja, a za njim su vrlo žalila braća i puk. O njegovoj nam je smrti ostavio ljetopisac fra Nikola Lašvanin slijedeće bilješke: Budući se ukazala kuga u Lašvanskoj župi, jednu večer iznenada poče govoriti o. fra Petru Martinoviću, tada gvardijanu fojničkomu: „Oče poštovani gvardijane, s blagoslovom vašim sutra ću poć u Lašvu, jer je od potrebe da pogjem.“ I premda ga mlogi ustavljaše, al ne bi moguće. Kamo otišav po običaju svome nastojaše bolesne pohoditi, ucviljene utješiti, sirote pomoći, izgubljene naći, grješnike obratiti. Najposlije pohodivši kužnu Katu Stjepana Ćurića sestru na Ilovači, i on se okuži i zakratko podleže smrti.

Baba Jele Ramljakova iz duše reče, da je vidila oko kolibe, gdje ležaše pokojni, veliku svjetlost u prve pijevce, i to na javi. I ova je baka bila vrlo dobra kršćanka. O. fra Martin Gabrić, kapelan Lašvanski, reče, metnuv misničke ruke na prsa, da mu je pokojni naredio na mjesec dana prvo smrti na Ilovačkom groblju, bilježeć štapom mjesto: „Ovdje me pred oltarom ukopajte, kad bude vrijeme mog pošašća s ovog svijeta“. Isti kapelan iz duše reče, da je u pol noći prvo njegova pošašća

s ovog svijeta vidio dvije svijeće oko njegove glave i to dobro razgledav, da nije u snu ili da nije svjetlost naravna.

I tu mu je dao kapelan opće odriješenje. Isti kapelan i sluga Andrija Jakašinović rekoše, da je pokojni digao sve haljine s postelje svojom rukom i preminuo na golim daskama. Isti Andrija iz duše reče, da ga je mrtva privrtao i gledao obilježje od kuge, ali poslije vidili su ga brez kužnog obilježja, ljepšeg i rumenijeg, nego kad je bio živ, i vas puk, koji ga je pratio, i oni, koji su ga nosili, čuli su čudan miris. I tu se puk mal nije pokrvio, htijući ga oni u svoje, a oni u svoje groblje, pak kako je isti živ naredio, odnesoše ga na Ilovačko groblje i ondje ga ukopaše, gdje je rekao, i tu mlogo puta vidiše svijeće goriti oko groba, brez ruke čovjeka umrloga užežene.[1]

4. Fra Nikola Lašvanin, muž veoma opsežna znanja i velike vještine u upravi reda. O njemu se piše, da je znao veoma blago ravnati braćom, da bi im bilo dovoljno pogledat ga onako mila i ozbiljna, gdje nešto naregjuje, a da mu odmah izvrše svaki i najtežji nalog. Marljivo je bilježio stare i savremene dogagjaje, pak od njeg imamo u livanjskom samostanu ljetopis. Premda je bio osobiti ljubitelj samostanske stege i života, ipak poželi jednoč posjetit svoju rotbinu u Jajcu, gdje se tom prilikom opasno razboli i preminu dne 2. rujna, 1750, a tijelo mu bi pokopano u crkvi sv. Ive Krstitelja u Podmilačju, oplakan od sve braće, koja su držala, da bez njega ni opstati ne mogu.

5. O. Jakov Trtić, odlikovao se je osobito strogim opsluženjem redovničkih pravila i drugim krjepostima, napose pako vanrednim štovanjem blažene Djevice Marije. Držeći najragje govore u njezinu slavu, znao bi ju dugo veličati samim pjesmama, a time zanijeti slušatelje, što je u savremenicim pobudilo čvrsto uvjerenje, da je ravno u nebo otišao, da tu za uvijek časti svoju nebesku Majku, preselivši se u Fojnici dne 23. veljače, 1757.

6. O. Jeronim Vujić, Bišćanin. On potječe od veoma pobožne obitelji, koji je čudnim slučajem stupio medju franjevce, nastojeći da bude vrijedan vojnik Isusov i sin serafskog patrijarke, te prisvojivši sve krjeposti, uze sebi za cilj jedino nebo. Uzorno

[1] Pišuć ob ovom i drugim krjeposnim članovima ovoga samostana, primjetit mi je u smislu naredbe pape Urbana VIII., da ne namjeravamo dodat drugu vjerodostojnost ovim navodima, nego što zaslužuju obični pisci i svjedoci.

obavljajući župničku službu u rodnome mjestu kroz više godina i uživajuć izvrsno zdravlje, bi mu objavljeno, da mu je ovaj svijet boljim zamieniti, pa zato se požuri k župniku u Volar, oprostiv se sa svojima domaćim, jer da ga ne će više viditi živa. Stigavši u Volar stade se odmah pripravljati na smrt, obavivši višekrat sv. ispovijed te opravši sebi noge i ruke, zdrav leže u postelju i potraži sv. pomast, a kad mu to ispovjednik uskrati, on se okrene zidu i oko dva sata noći blago usnu. U taj čas neobična svjetlost obasja sobu i kuću, što su ne samo domaći, već i susjedi opazili, te ovih mloštvo doletilo, misleći, da se je župski stan upalio. To se dogodi dne 4. lipnja, 1760.

7. O. Mato Idžanović. Ovaj svršivši u Italiji tečaj bogoslovnih nauka zakloni se u jedan tamošnji stroživi samostan, da ozbiljno poradi oko redovničke savršenosti i pokorničkoga života. Ušljed oskudice svećenstva morade napustiti onu tihoću i posvetit se kod kuće spasu duša. Imenovan župnikom u svom rodnom mjestu Ivanjskoj zadrža franjevečku odjeću i vani, ter je pješice i bosonog obilazio vjernike „poput zviezde“ i u najudaljenijim selima, ne mareći ni za kišu ni za snijeg, ni za blato, ni za vrućinu. Novca se nije htjeo dotaknuti ni u kojem slučaju, već je to morao mjesto njega primati koji svjetovnjak, da mu podmiri životne potrebe. Ne dovršivši ni dvije godine župnikovanja oboli, ne toliko od truda i napora, koliko od strogog življenja, sveto preminu dne 27. siječnja, 1766. i bi ukopan na Laušu.

8. O. Pavao Dragičević, biskup Diumski, rodom iz Tješila. Već za prvih godina svoga života pokaza osobite darove: vanrednu pobožnost i točno opsluženje pravila. Dulje je vremena bio učiteljem bogoslovja, a napokon postane biskupom i apoštolskim namjesnikom u Bosni i Hercegovini. Kroz 32 godine obnašao je tu službu takom gorljivošću i vještinom, da je nebrojene grješnike priveo na put spasa i po općem mnijenju mogao čuti od Boga: „Tako, slugo dobri i vjerni, unigji u radost Gospodara svoga!“ Umro je u Fojnici, dne 14. veljače, 1773., a ostavio selu Tješilu potpun misni pribor na uspomenu. Ostavio je bio u biskupskom arkivu veoma obilnih bilježaka iz svoje dobe, ali na žalost većina je izginula pri požaru biskupske kuće u Brestovskom, dne 31. srpnja, 1878.

9. O. Mato Lašvanin, glasovit radi učenosti i razboritosti, nu najljepšu uspomenu o sebi ostavi radi zamjerne strpljivosti, koju je u dugotrajnoj bolesti pokazao, da su ga još za

života svetim držali. Preminu u najvećoj starosti u Fojnici, dne 27. rujna, 1775.

10. O. Lovro Šimić, čuven glazbenik svoje dobe i pjevač, preminuo u dobi od preko 70 godina, dne 17. studenog, 1776.

11. O. Marko Dobretić, biskup Eretrijski i namjestnik apost. u Bosni i Hercegovini. Bogoslovske nauke izučivši u Italiji, položi stroge ispite i postane učiteljem najpre iz filozofije, onda iz boslovlja u Mlecima, gdje ga zadesi dioba bosanske provincije. Njegove redovničke vrline i razboritost pribaviše mu čast najpre kustoda, a malo kašnje i provincijala, koju službu morade dvaput obnašati na sveopće zadovoljstvo braće. Napokon mu bi podijeljena i biskupska čast, koju je on 12 godina obnašao, ne zaboravljajuć se nigda ni svojih redovničkih dužnosti. Spisao je hrvatsku moralku, a napokon preminu u Fojnici, dne 9. siječnja 1784., pobožno zazivajući presv. imena Isusa i Marije, te ljubeći sv. propelo.

12. O. Petar Gjevrić, inače Vicić. O njem veli domaći pokojnički zapisnik, da je vrijedan duge i pobožne uspomene, buduć je do starosti išao stopama svog sarafskog patrijarke: živuć u tijelu, duhom je hodio i ništa ne želeć na zemlji, svedjer općio s nebom. Iz osobite pobožnosti zaputio se u sv. Zemlju i tu tri godine proveo časteći grob Spasiteljev. Vrativ se u domovinu nije mogao obaviti sv. mise brez obilnih suza. Više je godina vršio službu misijonara, pripravljajuć puk na dolazak biskupov i primanje svetotajstva tolikim uspjehom, da su katolici željno grnuli k njegovim propovijedima, poučavali se u vjeri i život popravljali. Predstavi se u Fojnici, dne 21. prosinca, 1785. Čudom se smatralo, što je propovjednik, koji mu je pri pogrebu držao govor, spao s propovjednice, a da mu se nije ništa neugodna dogodilo.

13. O. Marko Miletić, isluženi lektor filozofije, odlikovao se učenošću, govorništvom, čednošću ponašanja i sputnošću očiju, a uz to vršenjem redovničkih pravila. Obnašajući službu župnika u Banjaluci uz korizmu g. 1786., te morajući begovske najmenike na groblju ispovijedati i pričestiti, dok je sniježilo i puhalo vani, ne opazi, da se je i sam smrzao, oboli opasno i umrije, te bi ukopan u Motikam.

14. O. Andrija Glavadanović, pohvaljen je rad čudnovate moći pamćenja, a još više radi izvrsna odgoja novaka.

stavljajući im temelj redovničkoj savršenosti. Preminu u Fojnici u 44. godini dobe, dne 23. prosinca, 1787.

15. O. Jozo Valentić. Dok je on g. 1788. vršio službu župničku u Bihaću, buknu rat megju cesarem i krajiškim muslimanima, pa isti dogje u sumnju izdaje, stoga dne 9. veljače iza podne bànu u župnički stan oružana četa Turaka, sveže ga i odvede k jezeru sela Kralje, pa svukavši ga do gaća, ustrijele sa tri hitca, dok je on pobožno zazivao presv. ime Isusovo. Iza toga na noževe ga raznesu i tijelo u jezero bace. Katolici opet brižno komadiće pokupe i sahrane u groblju sv. Lucije.

16. O. Bernardin Petrović Ramljak. Bijaše veliki govornik, oduševljeni redovnik, pun vjere, veoma odan presv. Bogorodici i vanredno milosrdan prama ubogim. Dosegnuvši 90. godinu dobe, umrije u Fojnici, dne 2. svibnja, 1792.

17. O. Ivo Skočibušić, Duvnjak, slovio je u svoje doba sa svoje učenosti, opsluženja, uljudnosti, ozbiljnosti i razboritosti, a osobito sa svoje vanredne rječitosti, te je dvaput bio biran za provincijala. Iza dugotrajne bolesti preminu u Fojnici, dne 9. travnja, 1795.

18. O. Vinko Vicić odlikovao se je u crkvenom pjevanju i prepisivanju. Od njeg imamo mloštvo izvornih i prepisanih misa i umetaka. On je spjevao i hrvatske pjesme za sve blagdane, koje je o. Frano Jukić pretiskao, ostaviv nam nebrojene uspomene svoje pobožnosti i neutrudivosti. Umre u Fojnici dne 28. ožujka, 1796., da, kô što veli zapisnik, iz pjevnice samostanske prigje u nebesku.

19. O. Anto Lepan bijaše silno okretan u svakom poslu i za svašto sposoban, ali se najviše bio posvetio ublaženju bijede Isusovih siromaka. Starošću i dugim bolovanjem približiv se koncu života u krugu sve braće izrekavši: „Na ime Isusovo u ime Isusovo", sveto izdahnu u Fojnici dne 14. siječnja, 1796.

O. Stjepan Trogrančić. Glas o njegovim vrlinama morao je doprijeti i do sv. Stolice u Rimu, jer ga je imenovala apoštolskim posjetiteljem u Bosni, te je mlogo koješta, osobito stegu, uredio na opće zadovoljstvo svojih crkvenih i redovničkih poglavara, da su mu dali naslov isluženog općeg savjetnika. Iza 22 godine župnikovanja u Ivanjskoj preminu 4. siječnja, 1807.

21. O. Mijo Čuić. Osim što bijaše veoma dobar redovnik, bio je i vrstan slikar, a tu je svoju umjetnost posvje-

dočio u crkvi fojničkoj, naslikavši na nebu tadanje crkve, koja se je tada popravljala, raj zemaljski i nebeski, a onda sve pet oltara. Njega spominje Kukuljević u djelu jugoslavenskih umjetnika. Ova je crkva sva porušena bila g. 1884., a s njome izginula svaka uspomena njegova kista. U crkvi B. D. Marije u Rami-Šćitu nalazi se plod njegova kista: slika iste Gospe na nebo uznešene, slikana 1804., još dobro sačuvana. Umrije kao župnik u Duvnu, dne 24. travnja, 1809. ostavivši nam prevod života Isusova po Kalmetu, koji poslije izdade o. F. Jukić, a u rukopisu prevod prve knjige Mojsijeve.

22. O. Nikola Golub, pokaza se neumornim u propovijedanju riječi Božje i spasavanju duša, odličnim pako u čistoći života i trizmenosti. Dvije zadnje godine provede u pokori i pripravi na smrt, koja ga snagje u Gučjojgori, dne 10. siječnja, 1811.

23. O. Filip Šeremet, Livnjanin. Vršeć u Sutjeskoj službu učitelja novaka i prednjačeć u svakoj redovničkoj krjeposti, ponudi se u ono kužno doba, da provigja bolesnike, i ostavivši samostan, dva je mjeseca izlagao svoj život za braću, te okuživ se preminu blago dne 27. rujna, 1814.

24. O. Franjo Šimkić. Bijaše učitelj novaka, ali ujedno redovnik urešen svima vrlinama tijela, srca i duha, da mu slična nije bilo na daleko. Proseć po župama žito za samostan okuži se i sveto umre na Selakovićima, dne 10. studenoga, 1815.

25. O. Mato Iveka, Varcaranin, bijaše redovnik imenom i djelom, ljubitelj mira i sloge, blage ćudi i srca veoma plemenita. Odlikovao se je mudrošću u upravljanju i u okretnosti kod osmanlijskih ureda, gdje je bez straha zastupao potrebe braće i katolika. Štedljiv u govoru, a dosjetljiv u pobijanju turskih izmišljotina, uživao je i kod oblasti glas mudra i pametna muža. Išao je u Carigrad, da isposluje dozvolu prekriti ovaj samostan i crkvu, što je sretno i polučio. Doživio je starost od preko 80 godina i dvaput bio u životu biran za provincijala, obnašajuć sve časti rijetkom tačnošću, a napokon blago usne dne 28. siječnja, 1826.

26. O. Augustin Miletić, biskup Daulijski i namjestnik apoštolski u Bosni i Hercegovini. Rogjen u Fojnici dne 16. veljače, 1763. od poštenih i uglednih roditelja Augustina Miletića i Ivanke Kulierević, već kao dječak pokaza se vanredno darovitim i ćudorednim, pa izučivši u mjestnom samostanu osnovnu

školu, stupi u red sv. o. Franje, gdje se odmah odlikova osobitom pobožnošću i redovničkim opsluženjem. Radi dalnje naobrazbe bi poslan u Gradac, gdje je dvije godine pohagjao više gimnazijske razrede, a vrativ se u domovinu bi otpremljen u Italiju, da nastavi filozofske i bogoslovne nauke. Smješten u mletačku pokrajinu toliko u tim strukama napredova, da je iza redovito svršenih godina položio stroge ispite najprije iz filozofije, a tri godine kašnje i iz teologije postavši odmah učiteljem iz prve struke u Brešiji, a kasnije iz druge u Padovi; a uspput proučivši u tančine talijanski jezik, postade ispovjednikom i propovjednikom u prvim crkvama mletačke pokrajine, i još mladu bile povjerene franjevačke koludrice u Udinama.

Sve su mu crkvene oblasti izdale opsežne punomoći, a padovski ga biskup u otvorenom listu na svećenstvo hvali kao izvrsna propovjednika i ispovjednika, odlična učenošću, uzornim ponašanjem, gorljivošću i redovničkim opsluženjem. Uslijed tadanjih nemira boravio je zbor Vjeroplodnice tada u Padovi, a Bošnjaci u to potraže pomoćnika svomu ostarjelomu biskupu. Stožernik Borgia kao prefekt Vjeroplodnice preporuči Miletića kao najvrijednijega izmegju svih, i sveti otac papa Pijo VII. imenova ga 1. ožujka godine 1803. daulijskim biskupom, pomoćnikom i našljednikom bosansko-hercegovačkom apostolskom vikaru. Ova je vijest pobudila opće veselje i zanos megju padovanskim svećenstvom, plemstvom i gragjanstvom zahtjevajući, da se posveti u njihovu gradu, na koju je svečanost iz svojih ljetnikovaca dovrvilo sve plemstvo, a kaptolski vikar podario mu sve biskupsko ruho, križ i posugje za sv. ulje. Ne samo grad, već i obližnja sela doprinijela su, da posvetba bude što sjajnija. Iza toga ode u Rim, da se predstavi papi, a onda se opet vrati u Padovu, da se tu pripravi molitvom i naukom za svoju uzvišenu službu. Pozva ga austrijski car Franjo II. da mu se navrati, a on u prosincu te godine zaputi se u Beč, a ovdale opet dogje u Padovu, gdje dobivši potrebite upute, polovicom srpnja g. 1804. krene u Bosnu, gdje je odmah zasvjetlio svim biskupskim krjepostima, mnogo koješta preuredio ne samo kod puka, nego i u samostanima, što je priječilo razvitak redovničke stege i prosvjete, imenito riješio je mladež, za red odregjenu, mnogih vanjskih poslova, kojim je bila opterećena. Želeći svoje stado često pregledavati, on je cijelo svoje područje podijelio u tri odjela, te svake godine jednu trećinu župa posjećivao, dijeleći sv. potvrdu

iskorijenjući zloporabe i učvršćujući vjernike u kršćanskom životu, a sve to čineći iz silne ljubavi prama Bogu i svojim bližnjima. Ovo sve podvostruči kada (1813.) preminu mu glavar i cijela duhovna pastva spade na njegova još mlagjahna legja. Žarko je on štovao presv. Srce Isusovo, te je ovu pobožnost širio kod braće i puka, osnovo bratovšinu i pridružio ju glavnoj bratovštini u Rimu. Usporedo pokazivao je zamjerno štovanje prema presv. oltarskom Otajstvu, a u tu svrhu uveo u mlade nedjelje svakoga mjeseca svečani izlog i blagoslov sa Presvetim, propisavši posebnu ganutljivu molitvu: Skrušenim srcem, i u Fojnici nabavio bijelih voštanih svijeća, što može biti za punih 100 godina. Ljubio je sjaj kuće i službe Božje, ter bi cijele zime dao izragjivati u Fojnici sveto posugje i crkveno ruho, pa ga onda dijelio na sve strane, a sve prema propisima i vanredno solidno, da može odoliti porabi i nošenju po grobljima. Pri tome nije zaboravio ni na milosrgje, već je obilne milostinje dijelio samostanima, da ne upadnu u dugove, propaloj čeljadi, da se održe u sv. vjeri i siromacima bez razlike. Resile su ga i druge apostolske krijeposti, naime: pobožnost, gorljivost, učenost u stvarima Božjim, ozbiljnost, dostojanstvenost i poniznost. Tako je bio rječit, da su ga suvremenici nazivali Zlatoustim, a u revnosti prilikovali sv. Pavlu apostolu. — Njegov privatni život bio je svećenstvu i puku primjerom svih dobrih djela. Molitva bila mu je sveudiljna, postio je o samu kruhu i vodi sve petke u godini, slobodno vrijeme tratio je čitajući i pišući, ter imamo od njega: „Početak slovstva i nauka karstjanskoga". Split 1815., te „Istomačenje nauka karstjanskoga", u Rimu 1828. troškom i tiskom Vjeroplodnice, zatim „Naredbe i uprave biskupa namistnika apoštolski". Split 1817. i drugo izdanje u Rimu 1828. Kao osobiti štovatelj Muke Isusove sastavio je onu i sadržajem i kajdom potresnu pjesmu: „Na planinu Kalvarije", koja se i danas u njegovu rodnom mjestu pjeva uz korizmu na putu križa. Kao dobar natpastir bio je cijenjen ne samo kod sv. Stolice, već i kod austro-ugarskih vladara, biskupa i velikaša, kamo se pouzdano obraćao u svim potrebama svojim, potrebama svećenstva i puka. Prednjačio je braći franjevcima u redovničkom opsluženju i samostanskoj stezi, pak unaprijedio cijelu redodržavu primjerom i savjetom, vršeć tajno službu generalnog povjerenika, što se je istom iza njegove svetačke smrti doznalo. Od neko doba samo je mislio na svoju

smrt i predvigjao, da ne će u rodnom mjestu počivati, govoreći često: „Umro tot u Rimu, tot u Livnu, meni je sve jedno".

U toj misli potraži od sv. Stolice dozvolu, da smije učiniti oporuku i dobivši ju ostavi svu svoju pokretnu imovinu fojničkomu samostanu. Imenito zapisa svu svoju crkvenu odjeću, da služi samo onim biskupima, koji budu u Fojnici stanovali. I drugim dvama samostanima podari u novcu, a da mu za to obave svečane zadušnice i očitaju stalni broj tihih svetih misa za ispokoj njegove duše. Napose ostavi mjesnoj crkvi pune dvije škrinje svijeća od bijelog voska, koje će goriti, kada se bude svečano izlagao presv. oltarski Sakramenat. Smrt ga stiže u Vidošima kod Livna, obavljajući natpastirske dužnosti, ušljed napornog pripovijedanja. Pokopan je na groblju Rapovine kod Livna, dne 18. srpnja 1831. u prisutnosti fojničkoga gvardijana i mlogo drugih otaca, pak je poput hrabra vojnika, gdje pao tu i ukopan, uz jecaj, plač i suze svećenstva i naroda. Odmah su počeli vjernici obilazit mu grob, te se mlogi hvalili postignutim ondje zdravljem, noseć i svojim kućama zemlje i kamenja sa njegova groba. Njegove časne kosti prenešene su svečano godine 1883. u kapelu samostanske crkve na Gorici kod Livna. a uspomena je njegova ostala do danas blagosivana i čašćena svuda po Bosni i Hercegovini.

Ime slavnog biskupa Milete ne umire u narodu. U njegovom rodnom mjestu mnoge stvari i danas se zovu po njemu, kao: „Biskupova stijena", gdje se je on najragje Bogu molio; „Biskupova voda", koju je on dao urediti i njom se služio.

27. O. Pavao Alaupović cijeli gotovo svoj život proveo je u samostanu baveći se mehanikom, glazbom, crkvenim pjevanjem i radeći svojim rukama, osobito uvezivanjem knjiga, a ponešto i liječništvom. Imamo od njega crkvene pijevnike, u kojima nalazimo silu prepisanih misa, a mlogo i njegovih sastavaka. Preminu u Fojnici, dne 2. kolovoza, 1835., ostavši do danas u blagoj uspomeni.

28. O. Angjeo Jelić, rodom iz Bihaća, izagje na glas radi temeljitog poznavanja iztočnih jezika, te radi vanredne blagosti i razboritosti u upravi, a umrije kao gvardijan ovog samostana dne 2. kolovoza, godine 1837.

29. O. Mato Krističević, inače Kolo, jer mu je otac Stjepan pravio kola. Baveći se radi viših nauka u Ugarskoj usavršio se je u latinskom jeziku i njime se osobito lako služio.

Mladost je proveo u duhovnoj pastvi, zreliju dobu u propovijedanju tako vatreno, da je počeo krv bacati. Oporavivši se, prihvati se pera, te imamo od njega opsežan ljetopis, gdje nam je pokazao glavne dogagjaje ovog samostana, ali ujedno i svoje veliko rodoljublje. Preseli se u vječnost dne 14. travnja, 1840.

30. O. Franjo Sitnić. I ovaj se je odlikovao temeljitim poznavanjem istočnih jezika te crkvenim besjedništvom, pa imamo od njega mnoštvo lijepo sregjenih propovijedi. Preminu kao župnik u Kotoru (danas Kotorvaroš), dne 28. veljače, 1845.

31. Nikola Glavočević. On se ubraja megju najbolje redovnike i najgorljivije dušobrižnike svoje dobe, čija smrt (dne 24. prosinca, 1845.) jednako je ucvilila odsutnu, kao i obližnju braću, a napose župu Varcar, kojoj je bio tada župnikom od više godina, gdje mu je uspomena još i danas živa.

32. O. Stjepan Marković iz Dôca. Ovoga nam još neka živuča braća opisuju kao redovnika veoma pobožna presv. Djevici, razborita, ozbiljna i radena, u duhovnoj službi, osobito ispovijedanju, veoma mudra i revna. Župnikujući u Jajcu i Dôcu velikom revnošću mlogo je koješta iz one dobe zabilježio potomstvu na pouku i pobudu, a provodeć stare dane u samostanu mloge je stvari u crkvi i sakristiji uredio i uresio, koješta sâm nabavio i 6 srebrenih svijećnjaka dao saliti u Mlecima sa oznakom: „Travnik", dakle iz prinosa one župe. Radeći ovako za slavu Božju i sjaj kuće Njegove blago usnu u Fojnici, dne 7. svibnja, 1852.

33. O. Marijan Jakovljević, Varcaranin. I ovaj je bio dostojanstven lik skromna redovnika i uzorna dušobrižnika, koji je proveo cijeli svoj život moleći i radeći. Duhom i stasom velik, neprestano je radio, da se mladež bolje naobrazi, uvezivao joj knjige i prepisivao učila, koja bi joj manjkala. Zabavljao se nekada i u samostanskom vrtu, gdje je svu silu voćaka nakalemio. Od njega imamo i propovijedi katehetske, tiskane pod naslovom: „Hrvatske propoviedi" g. 1861—2. u Zagrebu, u tri sveska. Ljubitelj mira i mladeži podgojio nam je o. Marijana Šunjića, koji je mjesto njega i tamnice dopao, kada je Jakovljević župnikovao u Skoplju.

34. O. Franjo Jukić, Banjalučanin. On još kao klerik bi zanešen ilirskim pokretom, te malo da nije i glavom i platio. Vrativ se u domovinu sve sile napreže, da se osnuju škole, te je i sam u tome prednjačio. Davši se na domaću

književnost, revno je putovao i bilježio, pak imamo od njega dosta omanjih radnja: „Zemljopis i povjesnica Bosne," „Bosanski prijatelj" sveska I., II. i III. i „Slavodobitnica" tiskano sve u Zagrebu kod dra. Gaja, s kojim je gojio osobito prijateljstvo. Izdao je takodjer „Život Isukrsta" od Kalmeta, prevod o. Čuića, te „Pisme razlike" o. Vicića, a prikupio i gragju za „Narodne pjesme bosansko-hercegovačke", izdane od o. Kunića. Živuć jedino za svoj dom i rod, otisnu se i na sklisku stazu politike, gdje ga azijska nevjera i lukavost baci najpre u tamnicu, a iza 95 dana tamnovanja progna u Carigrad, te naseli mračnu Jedikulu, odakle nastojanjem braće bi otpremljen u Rim, ali da se više nigda ne vrati u domovinu. Iz Rima prigje u Djakovo, gdje je neko vrijeme učiteljevao i postao duhovnikom franjevačke mladeži iz Bosne. Obolivši na bubrezima, ode u Beč i tu preminu kod braće franjevaca dne 28. svibnja, 1857., u 39. godini dobe svoje.

35. O. Mijo Zubić, rogjen 12. kolovoza, 1799. od oca Nikole i Jele Romić. Prvu obuku primio je od o. Jakovljevića, najtjesnije pako poznanstvo i prijateljstvo sklopio sa Šunjićem, tako da se je bio od tuge razbolio, kada je ovaj prije njega unovačen megju redovnike, a njemu to odgogjeno bilo, dok navrši propisanu dobu. Više nauke slušao je u Ugarskoj u raznim biskupskim sjemeništima, svagdje izvrsno učeći i uzorno se vladajući. Postavši svećenikom ode u Rakovac kraj Banjaluke za župnika, gdje podiže župni stan na zemljištu bega Džinića, obećavši mu neznatnu naknadu. Otale bi premješten u Ljubunčić, kod Livna, gdje od bega Firdusa dobi gradilište za župski stan, i sagradi ga; ali budać Firdus protjeran, morade i on pobjeći, najpre u Dubrovnik, a onda u Beč, te je tu i njemački jezik naučio. Vrativ se u Bosnu postade župnikom u Seonici kod Županjca, ali i otale pobježe u Fojnicu, bojeć se političkih neprilika. Za raspre sa biskupom Barišićem pratio je Šunjića u Carigrad, a vrativši se postade tajnikom Šunjića kao provincijala. Njegov se je kasniji rad bio usredotočio na Carici kod Busovače, pretvarajući onu pustoš u lijepi perivoj. Tu je on krčio gušću i šikarje, otvarao njive i livade, gradio kmetima zgrade, težačko orugje nabavljao, bašče nasagjivao i rasadnik najplemenitijih voćaka gojio. Uz biskupa Šunjića prianjao je do smrti, te bi ga uvijek zvao: Moj zlatni fra Marijan. Bio je života neporočna i ponašanja redovničkoga. Prosto se odijevao, uklanjao se

častima, braću pomagao, umjerenosti u jelu i piću strogo se držao; riečju: bio izvrstan svećenik i skroman redovnik. Poznavao je ponešto slikarstvo, dobro svirao uz citaru i rado stihove pravio, pak je to osobito pokazao u pjesmi: „Viest neslutjene smrti . . . fra Marijana Šunjića . . .“ tiskanoj u Osijeku 1860., a ostavio nam u prevodu djelo Josipa Flavia o propasti Jeruzolima. Pod svoje stare dane zaputi se u Bavarsku, da prosi za fojnički samostan i crkvu, koje je trebalo na novo sagraditi. Obavivši sjajnim uspjehom svoj zadatak, na povratku skrenu u Djakovo i opasno oboli vši, preseli se u vječnost dne 9. travnja, 1861.

36. O. Filip Pašalić iz Livna. I ovo je bila veoma znamenita osoba u mnogom pogledu. Od naravi darovit, istače se brzo megju ostalom braćom; kao učitelj samostanske mladeži odgojio je redodržavi izvrstan podmladak, odlikujuć se razboritošću i poznavanjem latinskoga jezika. Boraveći kasnije u Carigradu radi redodržavnih poslova, zamisli ovdje podići mali samostan, gdje bi mogla odličnija braća stanovati i zastupati koliko svoju provinciju kod otomanskih oblasti, toliko brinut se korišću svoga naroda i domovine. U tu svrhu kupi od rimske Propagande crkvu sv. Jurja u Galati sa nuzgrednim prostorijama i bolnicom, a napokon i zaselak u Bitiniji preko Bospora, gdje je osnovao malo gospodarstvo. Ovim zamašnim poduzećima uvali samostan u ogroman dug. Sama austro-ugarska vlada išla mu je pri tome na ruku, te mu je dozvolila, da oprosi neke pokrajine, čemu se je on rado podvrgao, uzevši u pomoć neku miagju braću. Ako mu i nije pošlo za rukom, da se oslobodi svega duga, ipak je otale nastala mnoga korist za njegovu domovinu. Brojni su Hrvati iz Bosne i Dalmacije našli tu oslon i utjehu. U crkvi sv. Jurja, pod carskom zaštitom, hrvatski se propovijedalo i molilo, u bolnici su imali domaćeg dušobrižnika, kod otomanskih oblasti vješta zagovornika. On je mnoge mladiće iz svih krajeva Bosne i Hercegovine o svom trošku ovamo doveo i opskrbio unosnim službama, a sve Hrvate nadzirao i rukovodio, da se ne bi zaboravili vjere i domovine. I mnoge je bosanske begove, prognate radi političkih obzira, on oslobodio iz tamnice i povratio kući; pa zato k sv. Jurju u Galati hrlili su kršteni i nekršteni zemljaci, da se tu utješe i razgovore, a on svima bio i otac i majka. Kroz to vrijeme obnašao je (1857. do 1860.) i službu redodržavnika u Bosni, ali je veći dio proveo

na putu i u Carigradu, gdje se preseli u vječnost dne 17. rujna, 1861. u 56. godini svoje dobe.

37. O. Ivan Marijanović. To je bio redovnik uzorna života, opsežna znanja i muž molitve, pak je zato još godine 1835. izdao u latinskom jeziku naputak, kako treba obavljati duhovna razmatranja i usmeno moliti, te još o sv. oprostima. Buduć je ogluhnuo, dogje u samostan još mlad, i doživi lijepu starost (71 godinu) provodeći pobožan život do zadnjega časa, te s krunicom u ruci umre dne 31. srpnja, 1863.

38. O. Andrija Glavadanović. Megju svojim savremenicima isticao se ozbiljnošću, razboritošću i radinošću, a bavio se ponajviše proučavanjem istočnih jezika, te ostavio u rukopisu opsežan riječnik sa izrekama, protumačenima u latinskom i hrvatskom jeziku. Oči zaklopi u Fojnici, 1877.

39. O. Mijo Gujić sa Selakovića. Bio je izvrstan latinist i crkveni govornik, ljubitelj mira i mladeži, a uz to odvažan zagovornik svoga naroda pred turskim oblastima. To su osobito iskusili fojnički katolici, kada su potražili, ga mogu otvoriti krčevine u sasjednim Lučicama, zaraslim u šumu, e bi i oni mogli što posijati za svoje uzdržanje, buduć im kovački zanati propali. Kada se tomu opriješe domaći muslimani, osobito Ostružani, on smjelo stupi na čelo sirotinji, pak se je zborom i tvorom pozivao na više oblasti u Sarajevu, prizivao vladine povjerenike, narod zagovarao i novcem potpomagao, dok nije i vlast na to pristala. Još većim žarom branio je vjerske probitke, a koji put i sa pogibelji života, pa zato ga je puk veoma štovao i k njemu se u svim potrebama pouzdano utjecao. On se je prvi odvažio, da poruši stari samostan i sagradi novi, ne štedeć nikakve žrtve. Niže samostana podiže narodnu školu veoma ukusnu i prostranu, kojoj je bio više godina brižnim nadzornikom. Kao redodržavnik (1867—72.) proveo je u Rimu poldrugu godinu, ističući se svojom razboritošću i veledušjem, da su mu so i visoki krugovi divili. Preminu kao župnik u Busovači, dne 28. siječnja, 1878., a tijelo mu bi pokopano u Fojnici. Sva ga braća i narod oplakaše, a i danas još mnogo čeljade na spomen njegova imena pusti suzu, sjećajući se silnih dobročinstva toga svog dobrog oča.

40. O. Nikola Krilić, rogjen u Fojnici, još mlad pokaza se ljubiteljem knjige i vrsnim narodnim učiteljem, pa kao taki postade tajnik apostolskom provikaru, a odmah zatim i biskupu Šunjiću. Kao župnik u Jajcu sagradi lijepu crkvu, uz koju je

kasnije dogragjen i samostan, kupivši prostrano zemljište od nekog svoga prijatelja bega. U isto se je doba brinuo i za novčana sredstva, kako bi se uz fojnički samostan podigla i nova crkva. Vrijeme prosto od duhovne službe provodio je u čitanju korisnih knjiga, u narodnoj mjesnoj školi i unapregjivanju razumnog gospodarenja, pa ga je radi toga i lijepa držanja sa muslimanima odlikovala otomanska vlada redom Medžedije. Veoma je rado dielio sirotama svakovrsne potpore i podupirao mladež i narodnu stvar u svakom pogledu. Često su ga više crkvene oblasti upotrebljavale kao pohoditelja, a napokon postade i redodržavnikom (1878—82.), i to baš u vrijeme okupacije i ustanovljenja crkvene hierarhije. Ostale dane provode u samostanu prednjačeći u redovničkoj stezi i pobožnosti, završivši svoj zaslužni život dne 29. travnja 1886.



O. fra Nikola Krilić.

41. O. Blaž Marija Kulijer, rogjen u Fojnici, dne 6. rujna, 1846. Rano se u njemu opazila duboka poniznost, prava čednost, iskrena pobožnost i ljubav prema nauci, kojom se je do smrti bavio, neutrudiv u svemu, što se je ticalo slave Božje, spasa duša, i napretka franjevačkoga reda. Svoj je život bio posvetio odgoju najpre svjetovnje samostanske, a onda kroz deset godina redovničke mladeži, kojoj je bio izgled savršena redovnika i neumorna učitelja. Teško obolivši morade službu novačkog učitelja napustiti i župnikom postati, ne bi li mu promjena zraka zdravlju godila, ali mu sušica i to nemogućim učini. Otišav u Rim, da tamo nadzire naše klerike, poželi ostatak svoga života provesti u kojem strožijem talijanskom samostanu kao pokornik, no bi odabran u Bosni za definitora, i povrativ

od dobrotvora, i donese lijepu svotu. Svoje velike sposobnosti upotrebio je kod gragjanskih i vojnih oblasti, da olakša svome narodu u mlogoj potrebi, pa zato njegovi župljani hrlili mu kao svome ocu. Kao muž za svoj rod zaslužan dobio je viteški krst Franje Josipa I., podari mu nadvojvoda Ivan Salvator briljantni obiteljski prsten, grad Bugojno izabra ga prvim svojim načelnikom, svi pak poglavari odlikovaše ga svojim povjerenjem. Ovaj odlični redovnik i rodoljub zaklopi oči u Fojnici, dne 4. veljače, 1905.

VII.

Škole ovog samostana.

Bosanski se franjevci nijesu bavili samo strogo duhovnom pastvom, nego su živo nastojali i oko naobrazbe, i to ne samo svog podmlatka, da ga usposobe za dušobrižnike, već su revno djelovali i u svome puku, da ih bude što više, koji će znati čitat i pisat. Uz to su sastavljali knjige, pisane u narodnom duhu i jeziku, te ih obično badava razdjeljivali megju svoje naobraženije župljane, koji su često zamjenivali svoje duhovne pastire, tumačeći svojim seljanima istine sv. vjere ili vršeći neke pobožnosti.

Franjevci u Bosni imali su najprije samostanske škole, kojih zametak siže već u ono doba, kada su se franjevci ovamo doselili. God. 1347., ban Stjepan Kotromanić obratio se na mletačku republiku, neka bi ona posredovala kod pape Klementa IV., da u Bosnu pošalje još franjevaca, koji bi u svojim samostanima vjernike, osobito obraćenike od bogomilstva, obučaval „u latinskoj slovnici i nauci sv. rimske Crkve".[1] Zadnji bosanski kralj Stjepan Tomašević s ponosom priznaje preko svojih umnih poklisara: „Ja sam od djetinjstva kršten, latinsku sam knjigu učio i Krstovu vjeru slijedim".[2] A od koga je on tu latinsku knjigu naučio, ako ne od onizih franjevaca, koji su tada jedini bili katolički svećenici u Bosni, te u latinskom jeziku poučavali i drugu mladež, osobito odličniju i onu, koja bi pokazala volju prići u svećeničko stanje?

Iz ovih samostanskih škola izlazili su čuveni učenjaci, osobito u latinštini, što svjedoči, kako su vrstne sile u njima podučavale mladež. Dosta nam je spomenuti jednog upravo svjetskog učenjaka iz ovih škola: fra Jurja Dobrojevića, koji zavrijedi postati u Italiji učiteljem plemićkih sinova, dapače poznijih papa.

---

[1] I. Šafarik: Mon. serb. archiv. Veneti u Glasniku srp. učen. društva XI. str. 412—18.

[2] Assemani Kal. Eccl. V. p. 88—90.

I pod turskim su gospodstvom nastavljali franjevci svoje školsko djelovanje, u koliko su im to žalosne političke prilike dopušćale. Gonzaga, crtajuć pregled bosanskih samostana, spominje, da su braća osnovala u svakom mjestu pripravnu školu, u kojoj obično 8–10 djece uče domaći i latinski jezik.[1] A to isto g. 1640. ističe i fra Pavao Rovinjanin.[2]

Nu da nam i nijesu tog oni pisci ni posvjedočili, imamo dovoljno o tome dokaza u službenim turskim ispravama, koje su učuvane u fojničkom samostanu, a iz kojih nam jasno biva, da su takove škole opstojale ne samo po manastirima, već i po župama, njegujuć na taj način „bosansku azbuku" i čuvajuć svoj puk od narodnog nehaja, a nijeteći u njemu svetu vatru rodoljublja. Franjevci su bosanski visoko cijenili svoje narodne osebine, te su ponosom nazivali svoj jezik slavnim, a svoje pismo bosančicu lijepom štampom.[3] Ovu ljubav za svoje priljevali su i u srce svoga puka poukom i školom.

Sjeme naobrazbe, koje je ovdje ondje bilo bacano po bosanskim franjevcima u srce i dušu bosanskog katolika, izbija iz pitomog lica i srca njegova, kao i iz njegova žića, te podaje jasnu sliku o uzgojnoj metodi onih samozatajnih učitelja.

Ova franjevačka ljubav prama rodu i jeziku upala je u oči i domaćim muslimanima, koji se počeše stiditi svoje nehajnosti i u kut potiskivati narodno „pismo", te poprimati tugji im turski jezik, a iz zavisti stadoše priječiti franjevcima da obučavaju djecu koli u samostanima, toli još više po župničkim stanovima bez njihove dozvole. Prvu takvu dozvolu nalazimo iz g. 1593., gdje im se dopušta imati škole po samostanima i selima. Kasnije im dozvoli, da smiju učiti djecu ne samo po namastirima, već i po privatnim kućama.[4] I uistinu su franjevci zalazili po privatnim kućama, da podučavaju u knjizi, jer im to bio najsigurniji put do pouke u vjeri.[5]

Koliko su se bosanski katolici priljubili knjizi, najbolje nam je mjerilo onodobna književnost, dotično broj i širenje onovremenih knjiga, koje napisaše bosanski franjevci, a da i ne

---

[1] De orig. ser. Rel. p. 515.
[2] Starine jug. akad.
[3] Djelovanje franjevaca III. 107.
[4] Arkiv fojn. samostana, razdjel II., sv. II. 10—11.
[5] Fojn. arkiv, razdjel II., sv. II. br. 251.

navagjamo svu silu drugih, koje su lako mogle poplaviti kolibe bosanskih katolika.

Nije zadaća ovoga djela spominjati sve one nabožne knjige, koje su za svoj puk napisali stari bosanski franjevci počamši od prvog knjlževnika fra Matije Divkovića u XVI. stoljeću pa do bogoduhog]narodnog biskupa fra Augustina Miletića u XIX. stoljeću. Od fojničkih franjevaca osobito se je istakao na književnom polju fra Stjepan Margetić, napisavši tri knjige, od kojih je najpoznatiji molitvenik knjige „Stjepanuše".[1]

Za širenje je pučkih knjiga osobitih zasluga stekao biskup fra Augustin Miletić, rodom iz Fojnice (1803.—1831.). Megju knjigama, koje su se po Bosni nalazile, manjkao je sustavno uregjen katekizam, pak zato ga on sobom sastavi u pitanjima i odgovorima, a ujedno je tu bila i uputa u čitanje. Ovoj knjizi stavi na čelo naslov: Početak slovstva, ili tadanji način poznavati slova, a po tome i čitati. Kratki kršćanski nauk i neke važnije molitve imale su biti mjesto štiva, a daljnje razlaganje istina vjere i ćudoregja kršćanskoga išlo je na to, da u srcu bosanskih katolika učvrsti religijozno znanje, što ga je svećenstvo od oltara svima davalo. To djelo izagje prvi put u Splitu 1815., a drugi put 1822. pod naslovom: Početak slovstva, napomena i kratko raztomačenje stvarih potribitih i nauka karstjanskoga. Kasnije se je odvojio onaj početak slovstva od ostale knjige i posebno se razpačavao, a katekizam se još jednoč štampao u Rimu, za njega živa, godine 1828.

Ni ilirski književni pokret nije ostao neprozirnom tajnom za bosanske franjevce. Mladi franjevci Jukić, Martić, Nedić i toliki drugi sunčali su se osobno na onom prvom žaru ilirskih prvaka u Zagrebu, ter su duboko ucjepili u svoja srca ljubav prama domaćem jeziku i puku, da kašnje kao svećenici i učitelji sudjeluju kod ovog narodnog pokreta. Dapače fojnički franjevci kumovaše i pri porodu „ilirske (sada hrvatske) matice", buduć su se dva njihova člana: o. fra Franjo Jukić i o. fra Augustin Vicić uvrstili megju utemeljitelje njezine, kako se iz imenika njezinih članova razabire.

---

[1] Stare knjige ovih franjevaca nalaze se još u obiteljskim škrinjama odličnijih porodica u Fojnici, Docu, Livnu, Gradiškoj, Jajcu, Banjojluci i Varcaru.

U fojničkoj se knjižnici čuva „Daniza Hervazka, Slavonzka i Dalmatinzka" od god. 1835. pa sve do 1850., znak da su je i ovdješnja braća željno čitala. Uz ovaj narodni list nalazimo u knjižnici još mnoge narodne knjige i novine iz onoga doba.

Naši franjevci shvaćali su posve u duhu Dr. Gaja prosvjetni pokret, kojemu su i aktivno sudjelovali. Godine 1860. razašilje iz Fojnice daroviti franjevac fra Jerko Barbarić rodoljubni poziv svoj braći Bosne, da se udruže u književno društvo, kojemu bi bila glavna zadaća pisanje povjesti i zemljopisa bosanskoga. Braća mnoga po redodržavi odazvaše se tome.

Kao plod ovoga prosvjetnog pokreta opaža se, da su izmegju g. 1835. i 1850. franjevci otvorili u području fojničkoga samostana formalne škole: u Fojnici, Dôcu kod Travnika, Jajcu, Varcaru i Gradiškoj. Napose su u Fojnici nastojanjem fra Franje Jukića iznajmljivali sad jednu sad drugu kuću u varošu, buduć se na posebnu zgradu nije dalo ni misliti u ono vrijeme, kada je Turcima još bio zazoran svaki duševni napredak. Mjesto poučavat se po sobama pojedinih redovnika, kao do sada, okupiše se djeca pod jedan krov, a mi se stariji s nekom radošću još sjećamo, kako bi nam učitelj franjevac redovito dolazio, a o ispitima i drugi odličniji oci, koji bi nam tada dijelili darove u knjigama, slikama i drugim nabožnim predmetima. Pošto su franjevci badava učili i sve školske potrepštine podmirivali, naše bi majke uzvraćale ta dobročinstva darovima u poslasticama i rublju, osobito kada bi prvi put počeli čitati, pisati, računati i kod sv. mise dvoriti. Veselje bi pako osobito bilo, kaka bi koji naš drug bio pozvan, da stupi u samostansku školu i posveti se redovničkomu zvanju. Tome bi preostavši drugovi silno zavidili toliku sreću, za njime pogledali, nekim ga osobitijim bićem smatrali. Istina, ženska su djeca bila izključena iz ovih škola, nu muška bi znala preuzet kod svoje kuće učiteljsku službu nad svojim sestricama, te ih učiti iz istih svojih knjiga, da mogu čitati molitvenike i druge nabožne knjige, a ove bi djevojčice čestoput znale natkriliti svoje učitelje u čitanju i pisanju, te kasnije kao majke same biti učiteljice svojoj djeci, dok ne bi odrasla za školu.

Za pučku naobrazbu u Fojnici i spomenutim varošicama u ovo doba kao da glavna zasluga ide franjevce Jukića, fra Lovru Karaulu i fra Miju Zubića; ovaj napose vatreni muž pokuša i stihove tvoriti opjevavši smrt svoga druga i prijatelja

biskupa fra Marijana Šunjića, a tome pouči i svoju sestru Mariju udatu Purgić, koja je i u skrajnjoj svojoj starosti († 1882.) u 74. godini znala mlogom domišljatom pjesmicom po načinu Vergilijevih dialoga osladiti skromne svečanosti franjevaca, kojima je do smrti crkveno rublje prala i pite kuhala.

Pošto je Omer-paša g. 1850., skršiv samovolju bosanske vlastele, pribavio neki ugled Porti i njenim predstavnicima u Bosni, a napredni sultan Abdul-Medžid stao isticati, da želi svim podanicima dati slobodu, unaprediti njihovu naobrazbu i blagostanje: prvi, koji se usmjeliše da štogod u prilog umnom razvitku svoga naroda učine, bili su bosanski franjevci. Misleći, da su popustili svi okovi, koji su dosada sapinjali njihov polet, zamisliše velebnu osnovu, naime nabaviti jednu tiskarnu, smjetiti ju u svoju kuću u Sarajevu i početi izdavat novine za politiku i pouku svome narodu. To je bila opća želja, te je stvar uzelo u svoje ruke samo redodržano starješinstvo, jer provincijal fra Andrija Kujundžić, dne 20. svibnja, 1852. upravi u to ime molbu samomu bosanskomu guverneru, Kuršid paši, koju su poduprli i konzuli stranih država. Njegova je molba bila primljena i na visoku Portu odaslana, ali nažalost tude, kao premnoge još plemenite osnove, grob i vječni počinak našla. Nu time nijesu nimalo umanjene zasluge bosanskih franjevaca za kulturno unapregjenje svog naroda.

Pa kao da se ni sami franjevci nijesu mlogo pouzdavali u one zamamne fraze osmalijskih vlastodržaca, jer već prije toga oni svoje želje za razvitkom škola saopćiše kršćanskim vlastima, zastupanim po svojim konzulima u Sarajevu, a imenice austrijskoj vladi, toj nesebičnoj štitnici katolika u Bosni, koja zbilja i usliša toli pravedne želje, pa odredi već g. 1852., da će odsele godimice davati 1500 for. na ruke provincijala, koji će tom svotom polag potrebe razpolagati na uzdržanje opstojećih i podignuće novih škola. Provincijal o. Kujundžić, pun zahvalnosti, i na želju konzula dr. Dimitrije Atanaskovića izradi spomenicu o stanju franjevačkih škola, koju ćemo mi izcrpiti samo ukolko se tiče fojničkoga redovničkoga okružja (kustodije). Ovo izvješće govori na prvom mjestu o samostanskim školama, onda o osnovnim, zatim nabraja mjesta, gdje bi se imale otvoriti nove učione, govori o učiteljskom osoblju i nadovezuje svoje opaske. Poleg ovog izviješća već su tada opstojale škole u: Fojnici u privatnoj kući sa 50 djece, u Dôcu kod Travnika takogjer u privatnom

stanu sa 60 učenika, u Varcaru u vlastitoj kući bilo 60 dječaka, u Livnu u iznajmljenoj zgradi 60, u G. Vakufu (Skoplju) u novo sagragjenoj školi 60, i u Jajcu u iznajmljenoj kući 40 djece. Nabrajajući mjesta, gdje se osjeća prijeka potreba školâ, veli, da bi trebovalo ove osnovati u: Brestovskom, Busovači, Gučjojgori kod Travnika, Orašju, Zenici, Banjaluci, Ivanjskoj, Bugojnu (D. Skoplju), Ljubunčiću, Kotoru, Rami, Kupresu i Travniku, uopće gdje god su župničke kuće i gdje su škole u privatnim ili iznajmljenim kućama. Glede učitelja veli, da će se redovničko starješinstvo pobrinuti, da učiteljsku službu vrše sami redovnici, a obično mjesni duhovni pomoćnici.

Od 11 tada postojećih škola šest ih je bilo u samome fojničkom okružju, a to je već dobra svjedodžba za radenost ovostranih franjevaca, kada još ni novčića potpore nijesu dobivali, već iz svoga džepa gradili ili iznajmljivali zgrade, dajuć uz učitelja knjige i sve druge potrepštine.

Da se domaće školstvo bolje unaprijedi, bila su sastavljena i neka pravila pomoćju o. fra Grge Martića, tada sarajevskog župnika, koja odaju s jedne strane polet duha onodobnih starješina, a s druge zamjerno rodoljublje, kojemu se ne možemo dosta nadiviti, ter ako i nije došlo nigda do njihova ostvarenja, ona će potomstvu svjedočiti, što su sve bili njima franjevci i što bi još bili učinili, da im nijesu nepovoljne političke okolnosti sapinjale njihove idealne djelatnosti. Nešto se je ipak izvelo, što se je samo dalo, imenito: bili su postavljeni okružni nadzornici, neke su važnije škole dobile svjetovnog učitelja, koji nije bio zapriječen drugim poslovima, uvedena su bila godišnja izviješća, a cijela uprava školâ usredotočena u rukama samoga provincijala. U samostanskome arkivu nalazi se čitavo sila godišnjih školskih izvještaja sa svih strana Bosne, što su pučki učitelji-franjevci slali na provincijala, koji je tada u Fojnici residirao.

Iz šematizma bosanske redodržave god. 1852. doznajemo, da je o. fra Mijo Zubić bio ravnateljem osnovnih škola fojničkoga okružja. Sada ponikoše i vlastite školske zgrade u Fojnici, Bugojnu, Livnu, Jajcu i Dôcu.

U krilu fojničkog okružja 1857. ponikoše dva nova samostana: u Livnu i Gučjojgori, a s njima se otciepiše i okolne župe, dapače se kasnije odijeli i sama Krajina, pak stoga ćemo se odsele ograničiti na užji školski djelokrug. Usljed toga su ostale škole: u Fojnici, G. Vakufu, Bugojnu i Jajcu. Ovim se

pridruži ona u Busovači, dugo vremena držana u župničkom stanu, a g. 1873., požrtvovnošću o. fra Andrije Juričevića, sagradi se ljepušna zgrada i za ovu najmagju njihovu družicu.

Da ne bi smalaksali učitelji u svome zvanju, a župnici u svakovrstnoj potpori ovim čednim, ali nadobudnim zavodima, od vremena do vremena bodrili ih i budili crkveni poglavari. Osobitih je zasluga pri tome stekao biskup fra Paško Vuičić (1866.—1882.), koji je prigodom svoje vizitacije posjećivao škole, prisustvovao ispitima i svojim dekanima osobiti nadzor bio povjerio. Toliko, ako ne više, zaslužan je bio provincijal (1866. 1872.) fra Mijo Gujić, zborom i tvorom unapregjujuć posvuda školsku obuku.[1] Osobitu je pako svoju brigu posvetio školi u Fojnici, gdje je on boravio. Buduć mu se činila dosadanja škola pretijesna, on poče graditi drugu pristojniju pod samostanom na Rupnovcu, dobivši od c. kr. zajedničkog ministra vanjskih poslova grofa Julija Andrassy-a obilnu podporu od 500 for., te ovim novcem, i drugim prištednjami, a materijalom samostanskim, dogradi ju g. 1871. i blagoslovi uz neopisivo oduševljenje braće i cijeloga naroda, ter je i danas jedna od ljepših zgrada, koje rese ovaj zabitni kraj.

S novom školskom zgradom kao da je i školska pouka napredovala; buduć je škola otvorena ne samo za mušku, već i za žensku mladež, ter ju jedna posjećivala prije, a druga poslije podne, oboju pako podučavao je franjevac, izabran izmegju onih, koji se je drugdje najnaprednijim iskazao. Ljetnim je ispitima god. 1873. prisustvovao sam presv. g. biskup fra Paškal Vujičić, dne 9. rujna, te je na toliko bio zadovoljan uspjehom, da je slijedećeg dana svu mladež pogostio u polju, gdje se je lijepa školska svečanost obavila. U jesen je zavedena po nedjeljama i opetovnica za muškarce svih doba, te je o. Jerko Vladić predavao računstvo i crkvenu povijest, učitelj o. Mijo Batinić zemljopis i fiziku, a o. Mijo Franković gospodarstvo.

Uz Poklade g. 1874. zavedene su i nabožne predstave po Metastaziju, a kasnije po 3—4 puta preko godine, osobito o Božiću i Pokładima, te je to nastavljano sve do g. 1883. vanrednim uspjehom i navalom naroda. Predstave: „Adam i Eva", „Judita", „Isak", „Athalia" iz Metastazija, zatim „Pjanci", „Fabiola", „Sv. Alojzij", osim nekih iz Berguina i pojedinih za-

---

[1] Strukić „Povjesne crtice o Kreševu". 136—8.

bavnih listova još su u živoj uspomeni. Dne 1. svibnja, godine 1875. takvoj jednoj predstavi (Fabiola) prisustvovalo je i ukupno franjevačko starješinstvo, uz osobito povladjivanje. Redatelj ovih drama bio je o. Franković uz potporu o. Vladića učitelja, o. Marijana Topića, kao zborovodje. U tu svrhu bilo je posebno pozorište i nešto garderobe, te je to bila svakako prva pozornica u Bosni. Uzto se i pjevanje crkveno i narodno gojilo.

Ovim, a još većma službenim posjetom austro-ugarskog generalnog konzula Theodorovića, dne 25. kolovoza, 1874. poskoči na glas ova škola; jer se tom prilikom uvjeri isti, da je fojnička škola pretekla sve druge u Bosni i Hercegovini, zato ju stade obilatije potpomagati učilima i novcem. I doista školski dnevnik svjedoči, da je ona tu potporu posve zaslužila. To nije više bila prosta pučka škola, već neka vrst male realke; jer tu se je mladež uz čitanje, pisanje i vjeronauk poučavala u višem računstvu, fizici, gospodarstvu, deklamaciji, domaćoj povijesti, poslovnim sastavcima, talijanskom jeziku, višem zemljopisu i prirodopisu, a mlogi su njezini gojenci kasnije postali kancelisti, lugari ili napredniji trgovci, kojim nitko ne može poreći više naobrazbe. Samo se po sebi razumi, da su tu školu polazili i oni, koji navršiše četiri razreda, pa bilo u njoj čitavih momaka.

Ženska se škola megjutim nije mogla dovinuti svoje svrhe, buduć je manjkao ručni rad, pak za to g. 1875. uzme o. ravnatelj jednu domaću, vještu ženskomu rädu, da poučava u svemu, čega jedna dobra domaćica treba znati, uspjeh pako natkrili svako očekivanje i neke ovake radnje biše poslane u Sarajevo konzulu, koji zdogovorno sa samostanom nagje izučenu učiteljicu i ovamo posla uz neku novčanu nagradu, kojoj samostan ustupi stan i obeća neku potporu u živežu. Nakon okupacije i zemaljska je vlada punih 9 godina potporu dijelila, dok nije i mužka i ženska škola bila predana 1888. vladi. Prva učiteljica bila je gojenica ove iste škole (Marija Kulijer, rogjena Trogrančić), koja je na preporuku domaćih franjevaca učiteljsku naobrazbu crpila u Zagrebu, uživajuć potporu naše zemaljske vlade. Sama školska zgrada ostala je i nadalje svojina samostanska.

U ovu su se samostansku školu ugledali i drugi franjevački učitelji po drugim mjestima, imenito se iztakoše škole u Bugojnu i G. Vakufu.

Buduć je iza okupacije zemaljska vlada sve sile uložila, da

poprimi vodstvo pučke naobrazbe u svoje ruke, a u tu svrhu dobila dovoljno učiteljskih sila i stala dizati uzorne školske zgrade, franjevci su joj tu skrb rado ustupili, pridržavši samu vjerouku, te sami privagjaše narod u nove škole. Oni time nijesu zaključili svoje školske djelatnosti, već ju prenijeli na svoje polje, gdje će i na dalje na dobrobit crkve, reda i roda poslovati.

* * *

Ako su se franjevci ovoliko trudili za naobrazbu puka, možemo sami računati, koliko su se trsili, da podgoje i naobraze svoj pomladak.

Buduć su nam prvi franjevci došli dijelom iz Sedmogradske, a dijelom iz Italije, nije bila potreba od domaćih školskih zavoda u 14. i 15. vijeku, nu svakako su u 16. vijeku imale biti osnovane niže škole i novicijati u krilu bosanske redodržave. Tako god. 1460., iza dijeljenja ugarsko-hrvatske nastade nužda, da se osnuju bogoslovni zavodi u samoj redodržavi, gdje bi se predavalo bogoslovje i crkveno pravo.

Iza dolaska Osmanlijâ bijaše zapriječen svaki ulaz inostranoj braći, pak tada Bošnjacima ne preosta drugo, do osnovati u svakom samostanu školu za latinski jezik, a u znamenitijim mjestim redodržave i novački tečaj. Megju ovim je bio, možemo pouzdano reći, i fojnički samostan. Vijesti, koje prodiru iz one tamne davnine, vele, da je čuveni o. Zvjezdović u ovom samostanu učio i serafsku haljinu obukao.

Fojnički su pitomci svuda u Italiji, kamo su uvijek imali pristup u samostane reda, uživali osobito uvaženje, radi vještine u latinštini i svoga odgoja. To isto posvjedočuju i neke okružnice redodržavnoga starješinstva, koje drugim samostanima stavljaju za uzor latinsku obuku mladeži ovoga samostana. Nećemo reći, da je to uvijek bilo preimućtvo njegovo, jer je to najviše zavisilo o revnosti dotičnoga učitelja, nu muževi, koji ovdje svu svoju naobrazbu crpiše, a dovinuše se visokih crkvenih i redovničkih časti, jesu jasnim dokazom, kako se je njegovala knjiga, osobito latinski jezik, u ovoj redovničkoj zabiti. Dosti nam je spomenuti: o. Zvjezdovića, biskupe Ivkovića, Mrnjavčića, Benlijića, Dragičevića, Dobretića, Miletića, Šunjića, i Vujičića, a od prostih redovnika: Margetića, Lašvanina, Krističevića, Jukića, Perišića, a da druge i ne spominjemo, upućujući čitatelje

na dotične životopise naših slavnih predaka, da dobijemo pravi pojam o toj školi.

U starije su doba dječaci bili upotrebljavani za lake samostanske poslove, ali u večer bi svi uzeli u ruke knjige ili pero, da izuče svoj zadatak, ili izrade svoje pismene zadaće. Početkom 19. vijeka, osobito otkada je biskup Miletić stao prebivati u ovom samostanu, prestali su dječaci vršiti službe, koje su ih od knjige mogle odvraćati, a u isto je doba i vrijednost ovih zavoda svuda poskočila, kako to svjedoče školska osnova iz tih godina.

Novački je tečaj trajao punu godinu dana, te je glavna skrb posvećena bila proučavanju duhovnoga života, molitvi, crkvenome pjevanju i obredima, a mimogred su se usavršivali novaci u latinskom jeziku.

Nerijetko bi se dogodilo, da su ovi novaci, svršivši svoj tečaj, ostali u samostanu i proslijedili svoje nauke filosofijske i bogoslovne, imenito, ako im se ne bi mogio naći mjesto izvan Bosne, a u tome bi slučaju bili imenovani posebni učitelji dotičnih struka, te je tada samostan bio kao školski zavod, imajuć svoga ravnatelja naukâ i svoje učitelje, proste od svake druge službe. Ima u knjižnici mnogo knjiga, tiskanih i u rukopisu, koje su služile obuci redovničke mladeži, a pomnja i točnost, kojom su neke napisane, svjedoče, kako su se podavali izučavanju znanosti naši patnici i u doba, koje nije ni malo prijalo knjizi. Dapače ima uštrapaka fizikalnih sprava i tiskarskih potrepština, što nam pokazuje napredni duh one dobe.

Napose što se tiče „novaka“ a po tom „novicijata“ kao zavoda, možemo nešto pobližje govoriti, jerbo imamo njegov zapisnik iliti maticu, u kojoj se bilježi dan primanja i položenih zavjeta. Prva matica svakako je izginuln požarom g. 1664., a ova počima g. 1784., nu srećom je pobilježeno nešto iz prijašnje dobe. Najstariji novaci spominju se iz g. 1664., dne 8. travnja, dakle na cigla dva dana prije požara; a drugi u g. 1668. dne 13. lipnja i 15. prosinca. I slijedećih je dviju godina ondje bio novicijat, a onda prekida do g. 1719., kada nalazimo 11 klerika i dva lajika. Zanimivo je, da su se u starije doba ovdje oblačili i iz drugih krajeva redodržave, a sada gotovo sami oni, koji su pripadali ovome samostanu. Novicijati su tekli bez prekida, malo gdje, da bi bila propušćena koja godina.

Sadanja je matica sastavljena istom g. 1784., ali su starije

bilješke povagjene iz drugoga veoma stara zapisnika, na zapovied tadanjega provincijala, kasnijeg biskupa fra Grge Ilijića. Ni ovamo se dalje nije novački tečaj mlogo prekidao, već do dana današnjega nastavljao se, te premda je od g. 1882. jedan novicijat za cijelu redodržavu propisan, ipak je taj bio u Fojnicu stalno namješten do godine 1911., kad radi tjesnoće ovog samostana bi premješten u prostraniji gučgoranski samostan.

VIII.

Samostanske župe.

Dolaskom Osmanlijâ u Bosnu pomalja se na vidik franjevački samostan sv. Duha u Fojnici; ali tako, da se odmah ističe neobičnom poslenošću i veoma opsežnim djelokrugom, kao ni jedan drugi, makar možda i dobom mu stariji sudrug. S početka turske vladavine na lijevom kraju rieke Bosne stajali su osim fojničkoga još samostani: u Jajcu, Lijevču, Zvečaju, Grebenu (Krupi), Jezeru, Lašvi, Glamoču, Rami, Kreševu i Visokom; nu pâdom Jajca i sjevero-zapadnih strana Bosne (1528.) najednoč biše isbrisana s lica zemlje ova franjevačka zakloništa, pa i ona, koja su ležala u onim krajevima, koje je dotada hrvatska desnica branila od posvemašnje propasti, nu ipak se četiri samostana u sredini Bosne, naime oni: u Fojnici, Kreševu, Rami i Visokom nekako održaše kao po čudu; megju ovima opet sve natkrili fojnički, postavši postepeno naravnim našljednikom zemalja i župa onih razvaljenih samostana, ter dogje pod duhovno vodstvo fojničkih franjevaca dobra polovica Bosne. Fojnički samostan, duhovno provigjajuć vjernike do Save i Une s jedne strane, a s druge do Prologa postao je središtem franjevačke radinosti: običnim sjedištem biskupa i provincijala, osobito rogjenih u ovom kraju Bosne, postade odgojilištem redovničkih novakâ i počivalištem staraca; te je kao taki nosio i najveći dio novčanih tereta, koji su tištili bosanske samostane i katolike.

Osim crkve u Fojnici, održale su se u početku i crkvice u Podmilačju i dvije u Vodičevu (župa Volar), nu ove se zadnje srušiše i same, ne buduć dozvoljeno popravit ih, a otada ostade jedinim stjecištem ovostranih katolika fojnička crkva, gdje su mogli pobožni hodočasnici viditi sjaj službe Božje u crkvenom pjevanju i uzvišenim obredima. Tu su pobožne duše uzdisale k Bogu zagušene vapaje, poput Izraelaca u Babilonu, i tugovale nad pogaženom domovinom, te pospješivale svojim molitvama dane narodnog oslobogjenja. Bosanski katolici nijesu znali, šta su manastiri, oni su znali za tri crkve (Sutješka,

Fojnička i Kreševska), a pod tim nazivom označivali su i crkve i samostane. Ovamo su oni slali svoje darove u novcu i živežu, a uz to darivali i crkvu kao Božje svetište.

Pa imali su zašto i potpomagati bosanski katolici ovaj samostan. Ponajprije, kako smo se uvjerili tečajem cijele prošlosti fojničkog samostana, on je bio prvi na udarcu, te najveći dio globa i danjaka on je snosio, zastupajuć ovostrane katolike i franjevce po svim turskim uredima i kod Porte, a tu se je nemilice moralo plaćati i mititi, samo da se ne utrne katolička vjera u Bosni i ne ugine ovo zaklonište. Nadalje ovaj samostan bijaše otvoren svima katolicima, te su njihovi darovitiji sinovi brez razlike ovdje bili primani i odgajani za redovnike, kojima su se onda dotične familije i župe upravo ponosile i najvećom srećom to smatrale, premda za njihovu opskrbu nijesu ništa napose doprinosili. Osim toga su obnemogli starošću i progonstvom redovnici ovamo dolazili i tu svoj vijek dovršili. Napokon se je ovaj samostan ne samo brinuo, da providi pojedinu župu potrebitim osobljem, već je njegova briga bila, da svaka župa ima župnički stan i druge nužne zgrade, a uz njih i štogod zemljišta, otkle bi se redovnici uzdržavali, te se i danas u samostanskom arkivu čuva na stotine tapija na župska zemlješta iz svih gotovo župa ovoga kraja, a ta su zemljišta zavedena bila pod imenom ovoga samostana, jer pojedine župe nijesu uživale kod Turaka prava sticati posjede. Kako je samostan fojnički postao razvitkom dogagjaja maticom svih gotovo župa s lijeve strane rieke Bosne, tako je i Fojnica postala stjecištem katolika iz svih ovih krajeva; stoga nalazimo megju obiteljima varoša malo starosjedioca, nego nas većina prezimena u varošu sjeća na sve nemal područne župe. Ovi su se jamačno s franjevcima u razno doba ovamo doselili i tu osnovali sebi porodice, a mlogi su ovamo prebjegli, jer su se u svom zavičaju zamjerili Turcima kakvim djelom, koje bi ih tamo glave stalo, dočim su ovde našli zaštitu i zaklon. Svaki je franjevac imao bar koju obitelj iz svoga kraja, koju je mogao svojom nazivati i s njom povesti razgovor o domaćim stvarima i odnošajima. Tu su bila zastupana sva bosanska narječja, sve nošnje, svi običaji, pa su se svi osjećali, kao da su kod svoje kuće, u svom zavičaju, jer ih je ljubav prama vjeri i rodu obuzimala; a ništa nije bilo, što bi ih razdvajalo, pa ih je i pažnja franjevaca u jednakoj mjeri obuhvaćala. I to je donekle bilo uzrokom, da su i varošani

fojnički svagdje bili dobro vigjeni i pričikani, kao osobiti sretnici, da su u blizini ovom općem svetištu.

Osvijetlivši ovako odnošaje izmegju samostana i područnih mu župa, pogledajmo pobliže u njihov imenik, u koliko je to danas moguće naći. Prvi je imenik samostanskih župa od biskupa fra Marijana Maravića iz g. 1655., u kojem veli, da samostan sv. Duha u Fojnici ima 12 župa i to: Fojnica, Lašva, Jajce, Kotor, Banjaluka, Motike, Dragočaj, Kozarac, Kamengrad, Ljubija, Dragotin, i Vodičevo; kuća katoličkih 5.654,[1] duša 12.789. Drugi će imenik župâ bit svakako onaj, koji je biskup fra Franjo Ogramić podastro Vjeroplodnici u Rimu god. 1675., te iz njega doznajemo, da je župa samostana fojničkog bilo brojem 14, uračunavši i mjesnu, Sutješki imao 10, Kreševski 3, Visočki 5, Gradovrški 5, Modrički 3, Ramski 2, a Olovski 2 župe. Mi ćemo u slijedećoj skrižaljci pobliže navesti one, koje su potpadale ovomu samostanu, da se vidi sve, što se na njih odnosi:

Župa	crkva,	župnički stan,	broj dušâ
Fojnica	4	1	400
Vrhovine (Dobretići)	0	1	670
Banjaluka	0	0	1.200
Motike (Petrićevac)	0	0	700
Dragočaj	0	1	1.200
Majdan (Stari) . .	4	1	4.200
Ljubija	1	1	893
Dragotinja	1	1	1.800
Vodičevo (Volar) .	2	1	2.500
Kozarac	0	1	560
Bihać	0	0	manjka
Kotor	1	1	1.000
Lašva (Travnik) . .	0	0	870

Crkvica je dakle bilo po 4 u Fojuici i Majdanu, 2 u Vodičevu, a po jedna u Ljubiji, Dragočaju i Kotoru. Župničkih stanova nije bilo u Banjaluci, Motikama, Bihaću i Lašvi, dakle su se u važnijim mjestima svećenici sklanjali kod imućnijih katolika, toliko su bili zlo vigjeni kod turskih oblasti. Istina, neke su župe ovoga kraja, i to blizu Save, pripadale Visočkom, a neke Kreševskom samostanu — kao Zablatje u Ključkom kotaru i Dubica — ali to im se je dalo, da ne klonu pod teretom svako-

[1] Acta Bosnae, str. 478.

vrsnih danjaka, dočim pravo na njih priznavalo se je fojničkom samostanu, buduć malo kasnije iste krajeve vidimo posve podijeljene ovoj matici, osobito kada su se mloge župe raselile[1] ušljed provale principa Eugena.

Treći imenik imamo iz g. 1708. od fra Ivana de Vietri, generalova povjerenika, u kojem se nalaze ove župe: Fojnica, Banjaluka, Motike, Jajce, Travnik, Rama, Duvno i Livno. Obuhvaća dakle cijeli kraj s lijeve strane Bosne izvadivši jedino Kreševo, dočim je mlogih župa nestalo, a Rama pridošla. Začudno, da tu nema Bišća, nu valjda je slučajno izostalo. Razabire se iz istoga spisa,[2] da su po dva franjevca služila župe Banjaluku, Motike, Jajce i Livno, a ostale po jedan, te da su obuzimale i izginule župe, ukoliko je ostalo što katolika iza one seobe.

Četvrti je popis sastavio biskup fra Pavo Dragičević izmegju g. 1741. i 1744., a po njemu je:

Župa:	Fojnica	brojila	duša	586
„	Skoplje	„	„	949
„	Rama	„	„	857
„	Jajce	„	„	1.196
„	Lašva	„	„	2.364
„	Dobretići	„	„	763
„	Kotor	„	„	970
„	Banjaluka	„	„	477
„	Vodičevo	„	„	460
„	Sasina	„	„	789
„	Ivanjska	„	„	2.471
„	Bihać	„	„	442
„	Livno	„	„	3.968
„	Duvno (Seonica) . . .	„	„	3.801

Osim samostanske crkve u Fojnici obstojala je još crkvica u Podmilačju kod Jajca, a dvije su u Vodičevu bile u ruševnom stanju.

Peti nam je popis preostao iz g. 1762., a od istoga biskupa, koji je u toliko zanimiv, što navagja još i broj kuća u svakoj župi, dapače u izvorniku pobilježene su bile i pojedine obitelji i njezini članovi odrasli i djeca, a ujedno se razabire,

---

[1] Djelovanje Franjevaca II. str. 150—152.

[2] Djelovanje franjevaca III, 17.

da su neke župe brojem duša silno poskočile kroz ovo zadnjih 20 godina, i da je na sam fojnički samostan spadala polovica katoličkoga pučanstva u Bosni.

Tako:			kućâ	dušâ
Župa:	Fojnica	ima	159	959
„	Lašva	„	454	3.529
„	Dobretići	„	98	1.036
„	Kotor	„	103	1.132
„	Banjaluka . . .	„	93	730
„	Ivanjska	„	377	3.842
„	Vodičevo . . .	„	55	511
„	Stari Majdan . .	„	138	1.327
„	Bihać	„	110	905
„	Jajce	„	220	1.428
„	Skoplje	„	143	1.435
„	Rama	„	118	1.167
„	Duvno	„	284	2.771
„	Livno	„	734	6.733

Šesti se je popis župa sačuvao u Propagandinu arkivu od g. 1798., koji podastrije biskup fra Grgo Ilijić, iz kojega doznajemo, da je katoličkih duša bilo:

U župi:	Fojnica	1.535
„	Livno	6.870
„	Kupres	1.674
„	Rama	1.957
„	Skoplje	2.463
„	Travnik	5.315
„	Jajce	2.732
„	Stari Majdan	1.246
„	Volar	743
„	Ivanjska	3.675
„	Banjaluka	1.019
„	Kotor	1.890
„	Dobretići	1.383

I ovi su svi krajevi ostali sve do g. 1846. ujedinjeni sa samostanom u Fojnici, a tada se počeše udaljeniji cijepati. Ponajprije se odijeli Duvno 1846., i bi pridijeljeno novom apošt. vikarijatu u Mostaru, a neposredno novoj (1850.) franjevačkoj kustodiji u Hercegovini.

Kada dolaskom Omer-paše u Bosnu, g. 1850. bolja vremena nastaše i za katolike, pomisliše (1854.) franjevci na to, da osnuju nove samostane u Livnu i Travniku, te dobavivši za to fermane dogovorno g. 1857. odijele od fojničkoga samostana župe: Kupres, Vidoše, Čuklić, Ljubunčić i Livno, da ove za se čine posebni kotar i sagrade samostan u Livnu-Gorici; a u isto doba da se drugi samostan podigne u Gučojgori kraj Travnika, dodav mu župe: Gučagora. Dolac, Orašje, Zenica, Dobretići i Kotor. U načelu bi odregjeno, da se treći sagradi u Banjaluci, ali kada tomu budu prijatnije okolnosti, osobito jerbo je tu muslimanski svijet bio još nesnosljiv, pak nit bi se moglo zemljište kupiti, nit dozvola dobiti, privremeno pako da se župe, koje su u Krajini, podijele izmegju ova tri samostana. Megjutim se i tamo zasnova god. 1873. samostan u Petrićevcu kraj Banjaluke, ter otpade opet nekoliko župa.

Dok su se ovako u krilu fojničke kustodije (okružja) podizali novi samostani, dosle su braća fojničkoga kraja sve sile ulagala, da opskrbe svoje preostavše župe crkvama, župničkim stanovima i školama. Godine 1848. podignuta je lijepa kuća za župnika u Gornjem Vakufu (Skoplju), god. 1856. u Rami, god. 1858. na Uzdolu, Bugojnu i Brestovskom, g. 1865. u Rastovu, god. 1876. u Golombrdu i Podmilačju, god. 1885. u Gromiljaku.

Isto su tako brzo nicale i crkve, čim je nešto više bilo slobode i manje otpora od strane domaćih muslimana, a to ovim redom: u Uzdolu, Jajcu, G. Vakufu, Golombrdu, Rami, Bugojnu, Busovači, Brestovskom i Gromiljaku; škole pako u G. Vakufu, Bugojnu, Busovači i Rami.

Dok se je ovako grozničavom brzinom radilo na sve strane oko podizanja ovih zgrada, pobudi se želja kod braće rogjene u okolici Jajca i Rame, da oni uskrise svoje samostane, te premda su se ovdašnja braća tomu neko vrijeme opirala, dok i ona sagrade sebi crkvu, ipak popustiše, te se na glavnoj skupštini g. 1882., držanoj u Fojnici, otcijepiše i ovi krajevi, a time otpadoše s jedne strane župe: Rama, Uzdol, Triješćani i Doljani, a s druge: Jajce i Podmilačje. Buduć je fojnički samostan morao ustupiti i nekoliko župa nadbiskupu, dade mu župe: Rastovo, Golobrdo i Gromiljak. Ovdje ćemo napomenuti preostavše župe i ukratko ocrtati njihovu prošlost i to:

1. F o j n i c a, župa velike davnine i matica susjednih župa. Prošlost je njezina povjest mjesne crkve i samostana. God. 1742.

osim Fojnice imala je samo 3 sela, i to: Tješilo, Bistricu Ostružnicu, Šćitovo i sela Djedov dol, Otigošće, Prokos, Mujakovići i Ragale. U cijeloj se ovoj gorovitoj župi nalazi katoličkih duša okruglo 3000.

2. B r e s t o v s k o, župa odijeljena od Fojnice g.* 1851. u kojoj se g. 1855. nastani i vikar apoštolski, pa je tu s malom iznimkom boravio do g. 1878. Župnički stan bio u selu Kazagići, a drvena crkva u Medovićim, općine Brestovsko. Iza požara su (31. srpnja, 1878.) neko vrijeme župnici stajali u privatnim kućama, dok se ne sagradi župnički stan, a zatim crkva sa zvonikom tik ceste, na sadanjem krasnom položaju, prinosima puka i samostana, a potporom vladara (1600 K) i vlade (2600 K). Župa se sastoji od 3 općine: Brestovsko, Orahovo i Milodraž; ovo pošljednje mjesto je znamenito, što je tu (g. 1463.) Mehmed II. primio izaslanike franjevaca i podijelio im najveće državne povlastice Ahtnamom. Broj katolika iznosi oko 1600 duša.

3. B u s o v a č a. Ovdje je zasnovana župa god. 1840. odijeliv se od Fojnice. Trudom o. Marijana Milićevića tu je sagragjena krasna crkva sa zvonikom i prostran župnički stan, uz velike žrtve puka i potporu vladara i vlade. Zauzima općine: Busovača i Bukovci, uz neka sela kotara travničkoga; duša se katoličkih nalazi 3200.

4. B u g o j n o. Župa je otcijepljena od matice G. Skoplje god. 1844. te ju sada sačinjavaju općine: Bugojno, Crničje, Vesela, Poričje, Prusac, Guvna, Kopčić, Doljni Vakuf, Rogoušac i Ljubnić, sa 4.700 katolika. Župska crkva zasnovana o srebrenom piru njihovih Veličanstva cara i kralja, te carice i kraljice, najveća je (duga 52 m. široka 26 m.) u Bosni i Hercegovini, a zato i silnih troškova stala. Još joj manjka zvonik i obilatija ponutrica.

5. G o r n j i V a k u f, prije poznat pod imenom G o r n j e S k o p l j e. Župa se sastoji od općina: G. Vakuf, Voljice, Sarajvilić, Bistrica, Dobrošin i Privor. Dok je u Rami opstojao samostan, Skoplje je pripadalo ramskoj župi, ali kada se franjevci (1687.) iz Rame iseliše, zasnova se posebna župa za cielu skopaljsku dolinu i pripade najbližemu samostanu u Fojnici, jer je ovaj podmirio i dugove Ramske. Buduć su u ovoj okolici prebivali mnogobrojni bezi, kao i danas, nije bilo moguće podići ni najčednijega župničkog stana sve do pod konac 18. vijeka; a kada se taj zasnova u Voljicu, vlast ga dade u pô bijela dana sažeći. Još su se neko vrijeme potucali svećenici

od jednoga sela do drugoga, dok im se ne smilova obitelj Tomić za Glavicom kraj G. Vakufa i ustupi zemljište, čemu se nijesu protivili domaći muslimani. Župa je dosta trpila od samovolje begova, imenito onih u Odžaku, kojima su morali katolici nedjeljom iza pučke mise orati, kositi i žeti njihova polja, te sastaviti po stotinu plugova, a još više kosaca i žetelica, a to je trajalo sve do Omerpašina dolaska (g. 1850.). Ipak se je Skoplje neprestano naseljivalo katolicima iz Dalmacije, Duvna i Hercegovine, a time se župa širila i množila, pak je trebalo u doljni kraj zasnovati drugu u Malom selu kod Bugojna. Ipak i sada ova broji 3200 katolika. Sadanji je župnički stan podigao g. 1849. o. fra Franjo Vučević, a crkvu (g. 1869.) o. fra Pavao Vukadin. Osijeća se megjutim potreba od ukusnije, prostranije i solidnije crkve, o čemu se živo radi, buduć ova već prijeti ruševinom.

God. 1911. odijeljena su neka sela od ove, neka od Bugojanske župe, te stvorena nova župa Gračanica, koja je pripala nadbiskupu.

IX.

Samostanski posjed.

Premda su franjevci po svome ustroju i pravilniku najizrazitiji prosjački red, ipak su došavši u Bosnu dobili od domaćih vladara i vlastele u posjed zemljišta, koja su okruživala njihove samostane; jer inače ne bi mogli razumjeti, otkud im zemljišni posjed za pâda Bosne, a da im ni kasnije ne dogje u prijepor. Nu po svoj su prilici ova zemljišta ležala neobragjena, ter su se sastojala najviše iz šuma i gajeva, a tek iza dolaska Osmanlija opažamo, da su nešto kupovali i stali obragjivati, da ne budu posve na teret svojoj duhovnoj djeci.

Sv. rimska Stolica više je puta izdala povlastice u prilog vjerovjesnicima, koji se trude za spas duša megju nekatoličkim narodima, da smiju primati i zemljišta; nu svakako je u tom pogledu za bosanske okolnosti najznamenitija izjava pape Pija II., koji svojim listom od g. 1560. svjedoči, da su i dotle bosanski franjevci običavali držati konje, goveda i magarad za svoju porabu i potrebu; što sigurno nijesu mogli uzdržavati bez svojih livada i pašnjaka, što sve papa i ubuduće dozvoljava držati bez povrede savjesti i pravilnika, buduć su u Bosni male varošice, a mnoštvo inovjeraca, pa se ne bi franjevci inače mogli uzdržavati, kada bi morali o s a m o j p r o š e v i n i živiti.[1]

Još opsežniju dozvolu dadoše pape Siksto IV. 1473., Pavao III., Urban VIII. 1625.; a Klement XIV. 1771. potvrdi ove sve dozvole i produlji ih na 12 godina, što se otada redovito ponavlja svake dvanaeste godine.

Ovoliko imadosmo reći, da razjasnimo i vanjskim osobama, kako mi uživamo nekretni posjed, a da onda mognemo nastaviti svoje pripovijedanje.

Napomenuti nam je, da su fojnički franjevci do današnjega staroga posjeda dolazilo redovito putem kupnje, i to: glavnija zemljišta iz blagajne kao begluk (Tap. 16), a manje važna od

[1] Nedić, Monumenta privileg. provinciae Bosnae Argent. p. 108.

pojedinaca. Do mnogih su komada došli darom i oporukom, kao što je Sellšće na Tješilu od nekakva meštra kršćanina g. 1845. (Tap. 2.); kuću i gradilište na Rupnovcu od Nikole Radina 1536., da drugih ne brojimo. A sve su ove zemlje izričnom voljom sultana, kao vrhovnog gospodara, bile iznimljene i oslobogjene od desetine i svih drugih nameta. (Tap. 10., 33. i 56.)

Stari posjed franjevačkoga samostana u Fojnici temelji se na jednoj jedinoj glavnoj tapiji (zemljišna isprava), izdanoj godine kršćanske 1465.—80., u kojoj izrično stoji, da su franjevci fojnički za 2000 jaspri kupili kompleks: Pavlovac, Križ, Poljana, Trošnik, Ibrišće, Dragače i Rupnovac, dakle cijelu sadanju fojničku dolinu, s planinama Matorcem i Cvjetovnjom. Crta je posjeda išla dakle dolinom Pavlovac na Matorac, ondale prama Zecu do Gvožgjanskog puta, otale na Bistricu i potokom Pijukovcem do rijeke Gvožgjanke. Onda prešavši vodu potokom prvim do na vrh Cvjetovnje i sišavši protivnim pravcem, rijekom Dragačom do Rupnovca. (Tap. 1.)

Na temelju ove najstarije i najopsežnije zemljišne isprave mi ćemo redom pregledati mijene ovoga posjeda i kako je do nas dopro, pak će nam i ovo osvijetlit mnoge druge dogagjaje i ona žalosna vremena, koja smo preživili.

a) Pavlovac.

Pavlovac je sastavni dio varoša Fojnice, ležeći u dolini izmegju Tješila i brijega Križa, u lijepoj ravnici, koja se proteže istoimenim potokom do pod Matorac. Tako prozvan od nekakva velikog imućnika Pavla, te je dopirao do samostanskih zidina u Pazarnicama. Sada su tu naseljeni sami muslimani, pak jerbo u kasnijim ispravama ne dolazi, znak je, da su skoro iza toga preoteli ovaj predjel novi gospodari, a franjevci da su otale posve izvadili ruke, bez da su išta za to uzeli.

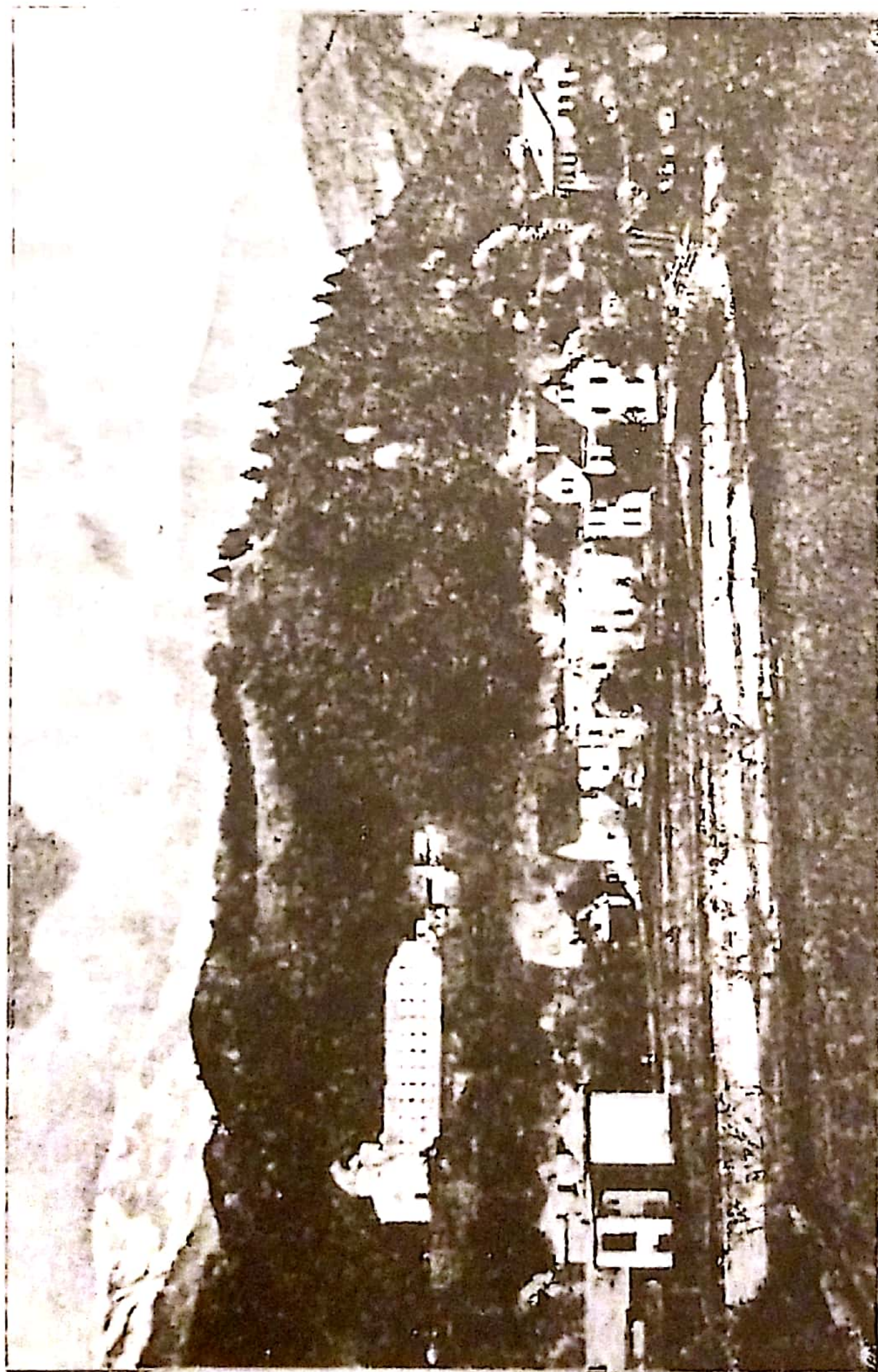
b) Križ.

Križ je povisoko brdo, koje leži s desne strane varoši, kao ogranak Matorca, opasano Pavlovcem i fojničkom dolinom od zapada, istoka i juga, te je na njegovu malom zaravanku načinjen današnji samostan i crkva.

Buduć su Pavlovac prvom polovicom 16. stoljeća naselili muslimani, crta je zemljišnog manastirskog posjeda prenešena

iz Pavlovca na put, koji iz gornjeg varoša vodi na Zec, ter ide crtom Križa k dolnjoj i gornjoj Veselici, ostavljajuć samostan na lijevo.

Osim temeljne tapije, dobili su franjevci i druga prava.



Novi dio Fojnice i brdo Križ sa samostanom.

Već g. 1565. izdana je kadijska izjava, da je put povrh samostana, koji ide na Križ, pa novom stazom do Babine, granica franjevačkog posjeda. (Tap. 75.) Zatim se g. 1644. dokaza, da je njiva viš samostanske pojate i konjušnice na obe strane

franjevačka (Tap. 59). Nadalje g. 1666. kupiše franjevci na Križu dio njive Mate Jačića (Jakšića?), i tim osiguraše svoj posjed s ove strane doline (Tap. 79). Ovamo valjda cilja i zabrana izdata 1666. na Fojničane, da ne sjeku naših šuma, gajeva i voćaka, jer su se onde uprav sticale crte megjašnice posjeda franjevačkoga i pridošlih muslimanskih žitelja varoši Fojnice.

c) Kozô-grad.

Stare isprave čine razliku megju planinom Kozlom i Kozô-gradom, a ovaj Kozô-grad, da nam je pripao još od osvojenja Bosne; pa kada su od nas tražili u ime Kozô-grada po 300 jasprih na godinu, izjavi kadija, da je to franjevački posjed. Ovo se potvrgjuje i mnogim sutbenim izjavama o vrelu „Studenac", koje izvire pod Kozô-gradom, otkle su franjevci i u najstarija doba vodu na čunke vodili do samog samostana. G. 1617. muşlimani su htjeli ovu vodu skrenuti i u njoj niže današnjih Rupa rudu prati; nu bili su odbijeni (Tapija 72), jer da su ju franjevci po tomrucima (cijevima) od osvojenja Bosne vodili. Ista se parba obnovi g. 1663., 1665. i 1671., nu svaki put (Tap. 71 i 74) predobiše franjevci, buduć su ujedno i gospodari zemljišta, otkle voda izvire i kuda teče do samostana.

d) Poljana.

Poljana se stere od Kozô-grada prama zapadu do Bisničkoga potoka, te se je u stara doba sijala i kosila, premda leži na visini 1700 metara, a po tom suditi možemo, kako su blaži klimatički odnošaji vladali u ovome kraju, pa zato je i razumljivo, da su ovda ljudi stanovali, što pokazuju i kaldrme, ruševine od zgrada i vodovodi. Naše se pravo na poljanu osniva na temeljnoj prvoj tapiji, a zatim na kasnijim presudama i novijim ispravama, stečenim kupnjom ili darom pojedinaca. Prvu tapiju potvrgjuju seneti od g. 1568. i 1570. (Tap. 14 i 16). Proti tomu su se podizali isprva Gvožgjanci, Ostružani, a napokon i Prokošani, pobijajuć zakoniti posjed ove gorske imovine. Uporna se je rasprava o tome vodila g. 1617.—1619., nu svaki put je dokončana bila pobjedom franjevaca; dok napokon 1625. sami Gvožgjanci ne priznaše, da je to bilo uvijek u posjedu franjevačkom.

e) K r s t a c i T r o š n i k.

Južno od Selakovića leži kosa Krstac, ogranak Zeca, koja se spušta do u dolinu fojničku. Niže Krstaca južno spušta se dolinica T r o š n i k, koji dolazi i u temeljnoj tapiji kao svojina franjevačka. Kraj svega toga koli K r s t a c, toli T r o š n i k skupim su novcem višekrat bili iskupljivani od nametnih gospodara, i do danas su ostali u našem posjedu.

Mnogobrojne tapije u samostanskom arkivu svjedoče, koliko su franjevci morali plaćati za obranu Trošnika ili za njegovo raširenje.

Čudno nam se vidi, da je toliki novac izdat u otkupljivanje ovog malog i zabitnog zemljišta, na kojem danas, premda je okrčeno, jedva jedan mali kmet može životariti. Nu htjelo se je valjda osigurati okolnu šumu i otvoriti zaselak, kamo bi se mogla braća povući, da se zaklone i zabave.

f) C v j e t o v n j a.

Ibrišće, koje spominje prva i temeljna zemljišna iskaznica, nalazi se na planini Cvjetovnjoj, koja od jugo-istoka zatvara fojničku dolinu. Ovaj posjed bi povećan 1550. darom braće Andrije, Stjepana i Bartola, te kupnjom jedne njive 1565. od nekog Ante (10); te druge od Garića Mijatova 1610. pod imenom „Lazina" (26). God. 1613. spustio se je posjed i pod Cvjetovnju, gdje kupismo „Luku" od Usein-hodže (28); g. 1635. od Isaka Džaferova opet njivu u Cvjetovnjoj (28), pa onda 1636. „Rasagje" od Mladanovića i Mitrovića (57), god. 1661. od Krištičevića za 2200 jasprih (64). God. 1663. dobismo potvrdu za cio taj posjed. Kupljeno tu nešto i god. 1668. (81) i g. 1675. (98), zatim 1688. „Gornja Lazina" i „Velika Ravan" (112), pak se stoga zabrani 1758. Ostružanima i Fojničanima, da posred Cvjetovnje ne grade puta, već da idu naokolo, kako je starinom bilo (120). Isto se tako zabrani 1769. i 1800. okolnim selima sjeći drva u Cvjetovnjoj i u Ibrišću (126).

Jedna tapija iz g. 1790. označuje granice u Cvjetovnjoj, naime: s jedne strane: voda od Gvožgjana i Veliko kamenje, a od Ostružnice: potok (139); a u parbi nam se sa Sakabašom Ostružakom priznade sva Cvjetovnja „Ravnog Jelasa" (148). Ovom svemu pridogje čestica „Nadjelik", kupljena 1821. od Osmana Mešića za 25 groša (150), druga od kćeri nekog Martića za 110 groša (157), te milać, zemlja i gajevi Frane Džepića

za 2200 gr. (162), a napokon 1889. „Oborišće" kuća, milać, pojata vlasnost Andrije i Ive Trograncića (209, 210, 211, 213).

g) D r a g a č a i R u p n o v a c. (Fojničko polje.)

Osim ovih po planinama i okolnim brdima ležećih njiva i livada, posjedovali su franjevci veću polovinu fojničkoga polja. „Dragače", naznačene u temeljnoj tapiji, zauzimale su zemljište oko rijeke D r a g a č e, koja je tekla upravnije, nego li teče sada, što se može i danas opaziti; te su zemlje kršćanskih varošana, kako svjedoči današnja predaja, ležale na protivnoj strani rijeke, koje su po franjevcima izmijenjane tokom vremena. Nu obe obale rijeke, gotovo polovica polja, prešle su do danas u ruke muslimanima, dakako nepoznatim načinom. „Luka" je na Dragačama još bila naša 1644. (Tap. 60) i 1670. (samost. računi).

Izpod samostana se je desno u samoj ravnici, sterao „Rupnovac", koji je i po temeljnoj tapiji samostanu dodijeljen, pak premda je danas nekim dijelom ledina, bile su tuda njive, kroz koje su kušali otvoriti put na „Rupe", gdje su i tada bili rudokopi (65). Česticu tih Rupnovca i gornji dio današnjih „Bara" kupili su 1655. za 600 jasprih (66).

Do Rupnovca leže „Bare", koje biše kupljene od Mejre sestre Hadži-Ahmed-Imam effendije. Cijelu je stranu poviš „Bara" zvano „Nadbarje", prodao 1600. Mihovil Grnjić za dug od 2500 jasprica (Tap. 24 i 25).

Tik današnje ceste i varoša, a do Rupnovca leži „Topnik", koji je već g. 1786. bio naš, a povećan bio livadom kupljenom 1815. od hanume Hadži-Imamovića.

Od Rupnovca se je prama varošu sterao „Dugi vrto" i kupljen je bio dijelom od Murteze spahije 1645. za 2060 groša (61).

I niže su franjevci protezali svoj posjed, tako: „Paločak" blizu V i c i n e n j i v e kupili su 1813. od Mate Jozića (144) i „Gradac" 1809. (143). Napokon su kupili god. 1861. Šamića njivu uz Rupnovac, te drugu kraj ceste, a time gotovo potpuno zaokružili svoj posjed.

Kraj svega toga posjeda franjevci su uvijek gledali, da ne bude to na nepriliku ostalim stanovnicima ove okolice, već da se i ovi koriste, ne poričući franjevačkog vlasništva; znajući dobro, da im je od dobre volje ustupljen samo servitut i da ih ovaki gospodari ne će toliko smetati, koliko bi ih drugi posjednici prikraćivali.

X.

Samostanske zbirke.

Ako se uzme u obzir, da je ovaj samostan prenešen ovamo u veoma nepovoljno doba, da je ovdje bio porušen i višekrat požarom naglo uništen, izvrgnut bio progonima od 4 stoljeća, a ušljed svoje zadaće još skromniji život provodio: to ćemo vrlo cijeniti u njemu i male ostatke iz starih dana. Nu kada dobrohotni posjetioc nagje mnogo toga, svaki ostane ugodno iznenagjen. Ako su ovake stvari mjerilo za kulturno shvaćanje onih, koji te stvari sabraše i sačuvaše, to će zbirke u fojničkom samostanu posvjedočiti, da je tu bilo boravište naobraženih i naprednih ljudi, koji su imali smisla za znanost, umjetnost, starine i dragocjenosti; osobito ako uvaže, da je mlogo rijetkosti darovano dobrotvorima i zavodima izvan Bosne, imenito: kr. ugarskom muzeju, dok su naši klerici u Ugarskoj učili, konzulima i svjetskim putnicima, a nešto i prodano, jer je trebovalo odnekle novca dobiti, da se smiri mnoga bôlja.

Možemo zbirke u samostanu razvrstati na četiri glavne: crkvenu zbirku, knjižnicu, muzej, arkiv.

A) Crkvena zbirka.

U nju ubrajamo stvari, koje se rabe za bogoslužje. Smještena je u jednoj prostranoj sobi samostana. Crkveni predmeti odlikuju se kolkogod svojom starinom, još više dragocjenošću i umjetnošću. U zbirci ovoj jest najvažnije:

1. Mnoge zlatne paramente, dalmatike, plaštevi i predoltarnici.

2. Misno bijelo rublje, na kojem se osobito ističu krasne čipke i narodni vez.

3. Lijepi ćilimi.

4. Dragocjeni kaleži od pozlaćenog srebra, umjetnički rad domaćih zlatara, koji potječu — po svjedočanstvu stručnjaka — iz XVI. stoljeća.

5. Srebreni svijećnjaci iz XVIII. stoljeća, mletačka radnja — dar travničkih katolika svojoj matici-crkvi.

6. Srebreni veliki križevi i kadionjaci, nježan filigranski rad domaćih majstora.

7. Velike lampe, što vjese u crkvi, od kojih je 7 iz čistoga srebra.

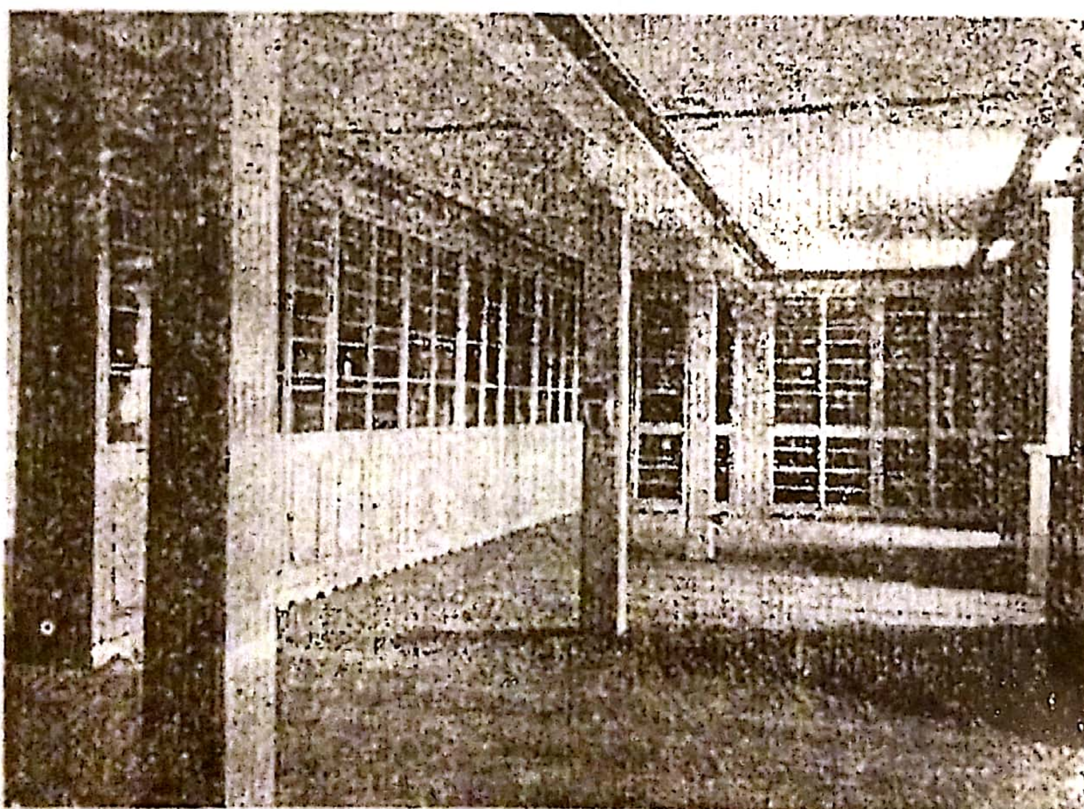
8. Bogati skûp raznovrsnih srebrenih i zlatnih uresa, kao: naušnice, lanci, narukvice, križići, kolajne, pojasi, kopče. nakit glave itd. Ovo sve vještački uregjeno, resi sada žrtvenik i divni kip Majke Božje.

9. Srebrom okovani misali.

10. Srebrno posugje za sveto ulje, pravljeno u mjestu za biskupa Miletića.

B) Knjižnica.

Ovo najveće blago samostana smješteno je u prizemlju nad podrumom u jednoj ogromnoj dvorani (oko 90 m^2), koja je ove godine najmodernije uregjena i proti vatri osigurana.



Jedan dio uregjene knjižnice.

Knjige su sve u krasnim postaklenim ormarima (26 ih). Ova je knjižnica po sadržaju svojih djela svakako prva u Bosni, a po svoj prilici i brojem knjigâ, kojih broji blizu 10.000. Po najnovijoj uredbi knjižnica je razdijeljena u svjetsku i vjersku literaturu, a ovo obadvoje na 26 glavnih odjela, što svjedoči, da je knjižnica univerzalna. Religijozna je literatura mnogo bogatija od svjetske. Ovdje navodimo pojedina odjeljenja po strukama i letimični pregled najvaž-

nijih djela u pojedinim odjelima. Pripominjemo prije svega, da osim u ovoj uregjenoj knjižnici ima drugdje čitavo mloštvo knjiga duplikata, za koje će se izmjenom ili drugim putem nabavljati nova djela u knjižnicu.

1. **Crkvena povjest.** Poredana je u 2 velika ormara. Ima vrlo omašnih djela. Važnija djela ove zbirke jesu:

a) Fleurii: *Historia ecclesiastica*, broji 83 sveska. Ovo je brojem svezaka najveće djelo u knjižnici.

b) Berault-Bercastel: *Storia del Christianesimo*. Venezia, 1800., ima 35 svezaka.

c) Farlato: *Illyricum sacrum*. Za nas Jugoslavene toli važno i traženo djelo.

d) C. Baronius: *Annales ecclesiastici*. 13 velikih tomova.

e) Theiner: *Monumenta Slavorum meridionalium*.

f) „ *Annales ecclesiastici*.

2. **Franjevačke stvari (franciscana).** Sadržaje pun manji ormar kronikâ, anala, povijesti franjevačkoga reda, te raznog sadržaja knjige, što se odnose na franjevački red.

3. **Crkveni oci.** Obilna zbirka, koja posjeduje potpuna djela mnogih crkvenih otaca i pisaca, koja su i ukusnom vanjštinom privlačiva. To su djela: sv. Jeronima, Ivana Zlatousnog, Bernarda, Cirila, Grgura Nazijanskog, Anzelma, Bonaventure, Grgura Velikoga, Ambrozija, Efrema, Isidora, Klementa Aleksandrijskoga, Laktancija, Origena, Tertulijana, Justina itd.

4. **Sv. Pismo.** Ovdje su mnogi teksti sv. Pisma raznojezični, dapače jedan arapski u 3 sveska. Ostalo su tumači sv. Pisma; a megju tima najvažniji: Cornelius a Lapide (dvostruko izdanje) u 7 svezaka; M. Ghislerius; J. Lorinus u 4 sveska; P. A. Paciuchelli 8 sveska; G. P. Berthier 12 svezaka; A. Tostatus 16 svezaka iz 1666.

5. **Najstarija izdanja (antiquissima).** Dragocjena zbirka! U njoj su skupljene sve najstarije knjige u knjižnici — sve iz XV. i XVI. stoljeća, neke iz prvoga doba tiskarskog obrta. Ima ih, u kojima su svi inicijali rukom ragjeni (incunabula). Najstarije je djelo: Nicolai Lirani: *Postillae in S. Scripturam N. T.* god. 1481. u 3 sveska. Drugo najstarije djelo jest: *Summa Doctoris irrefragabilis Fr. Alexandri de Hales O. F. M.* iz god. 1499. u 4 sveska; tiskano starogoticom, a dosta i rukom ragjeno.

6. **Nabožne knjige (ascetica).** Krcat veliki ormar od tala do vrha. Megju njima se ističu opsegom: P. Croiset: *Esercizi*

di pieta, 12 svezaka; zatim: Dusquesne: *Il vangelo — in meditazioni*, 12 tomova. I svi stariji askete

7. **Apologetika.** Dobro zastupana. Najveća su djela:

a) Berthi: *De theologicis disciplinis*. 7 svezaka.

b) P. B. Durand: *Fides vindicata*. Venetiis, 1726.

c) R. Bellarmini. *De controversiis christianae fidei*. Venetiis, 1599., ima 4 sveska.

d) Bernino: *Istoria di tutte l'eresie*. 4 sveska.

8. **Liturgika.** Znamenita su slijedeća djela:

a) Gardellini: *Decreta Congregationis ss. Rituum*. Romae 1825., ima 7 svezaka.

b) J. Assemanus: *Kalendaria ecclesiae universae*. Romae, 1755., ima 6 svezaka.

c) Simonetti: *Thesaurus resolutionum S. Congregationis Concilii*. Romae, 1761., ima 24 sveska.

d) Gavanto: *Thesaurus sacrorum Rituum*.

Ovamo su uvršteni još mnogi ceremonijali i rituali.

9. **Životi svetaca.** Ovećih izdanja nema od pojedinog auktora, osim od nekih za 12 mjeseci u godini tolko svezaka. Osobito posjeduje mnogo životopisa franjevačkih svetaca.

10. **Dogmatika.** Velka zbirka, u kojoj se nalaze izmegju inih ovi kao glavniji pisci: Tournely, Mambresius, Perone, Schram, Gazzaniga, Valsechius, Piano, Hurter, Berthier, Duns Scot, Vuitasse, Busembaum, Bougot, Gotti, Chignoli, Witasse itd.

11. **Moralno bogoslovlje.** Ogroman je ovo odio u dva velka ormara, najbolji znak, kolko su franjevci gojili ovu znanost spasa. Navodimo poimence ova izdanja:

a) Thomas Charmes: *Theologia universa*. Nanceti, 1759., ima 7 svez.

b) F. Scarpazza: *Decisioni dei casi di consienza*. Venetiae, 1804., broji 10 svezaka. (Ova je knjiga † biskupa Miletića, koju je poklonio braći u samostanu, da iza objeda čitaju i raspravljaju iz nje.)

c) S. Thomas Aquinas: *Summa theologica*. Lugduni, 1624.

d) Antoine: *Theologia moralis* (arapskim jezikom i pismom). Romae, 1795., ima 5 svezaka.

e) A, Turno: *Examen ecclesiasticum*. Vercellis, 1782., ima 3 sveska. (I ovo je iz bogoslovske knjižnice † biskupa Miletića.)

:) I. Pontas: *Dictionarium casuum conscientiae*. Venetiis, 1744., broji 4 sv.

Ostalo su poznatiji moralisti, kao: Patuzzi, Sporer, Becamus, Holzmann, Scavini, Voit, Varceno, Gartier, Gury, Bonacina, Lehmkuhl, Collet, S. Alphonsus Liguori, Genetti, Ballerini, Cornelly; hrvatski moralisti: Agjić, biskup Dobretić itd.

Uz moralno bogoslovlje stavljen je kao podrazdjel: *Pastoral* u pune tri prigrade ormara, goje su zastupani mnogi vrjedniji pisci duhovne pastve.

12. **Crkveno pravo.** Bogata zbirka, zastupana po najčuvenijim juristama i kanonistama. Vrijedni su posebnog spomena:

a) *Bullarium Romanum*. Lugduni, 1655., ima 3 sveska.

b) Glasovito djelo franjevačkog učenjaka: P. Lucii Ferarris: *Prompta bibliotheca*. Romae 1766., broji 10 velikih svezaka.

c) P. A. Reifenstuel: *Jus canonicum universum*. Venetiis, 1746., tomova 6.

d) A. Barbosa: *Jus ecclesiasticum universum*. Padova, 1706., ima 20 velikih svezaka.

Još dosta veoma važnih djela broji ova struka.

S ovom je zbirkom zajedno i *Gragjansko pravo*, u kojemu se ne ističu kakva vrjednija djela.

13. **Crkveno govorništvo (Propovijedi).** Jest najopsežniji odio u cijeloj knjižnici, koji ispunjavâju tri ormara. U čitavoj šumi pisaca te struke, koji su tude zastupani, vrijedni su da ih spomenemo sliedeći:

a) Lelandais: *Predication contemporeine*. Paris, 1880. 5 svezaka.

b) Ventura: *La donna catholica*. 17 svezaka.

c) *Spiegazioni degli evangeli delle domeniche*. 1802., ima 8 tomova.

d) L. Mehler: *Der Prediger und Kathechet*. Regensburg 1852-62 (časopis).

e) J. Mausi: *Bibliotheca moralis praedicabilis*. 1703. ima 4 velika sveska.

f) Stramusolli: *Apparato della cloquenza*. Padova. 4 velika sveska.

g) Klaus: *Volkstümliche Predigten*. Freiburg, 1904. 4 sveska.

h) Segneri: *Predigten* (prevedeno), 7 svezaka.

Još je nebroj propovijednika zastupano ovdje. Ovomé je odjelu dodijeljena dosta obilna zbirka: *Kateketika*.

14. **Časopisi i novine.** Zajedno su religijozni i svjetski. Od prvih jesu važniji: „Katolički list" od svoga početka do 1906. Franjevački bosanski časopisi od postanja od danas. „Vrhbosna" sva. „Acta Ordinis Fr. Minorum" od početka (1883.) do danas.

Od profanih časopisa najvažnije je: „Vijenac" od 1871-95. Vrlo su važni za Hrvate časopisi i novine iz dobe preporoda, kao: „Danica Ilirska" 1835-67. „Jugoslavenske Novine" od 1850. „Ilirske Narodne Novine" 1839. „Novine Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonske 1849. „Neven" 1856. „Narodne Novine" 1849. „Obzor" od postanka do novijeg vremena pod raznim imenima. Nalazi se dosta godišta raznih gospodarskih listova, znak, kako su se prije ovom strukom zanimali za pouku i svoju i puka. Ima nešto sačuvanih novina u drugim jezicima iz početka XIX. stoljeća. Osim nebrojenih nalazi se još dosta starijih i novijih časopisa.

15. Razne knjige (Varia). Ovdje su svrstane knjige različite vrste, koje ne spadaju u nijednu od spomenutih skupina. Najvažnija su djela u ovoj zbirci, *Theatrum vitae humanae*. 1618. Opstoje dva ogromna sveska ovoga djela 2. i 3., dočim 1. fali. Ovdje se takogjer nalaze sva djela slavnog Chateaubrianda 1836. u 5 svezaka. K tomu ima: Brockhaus, *Conversations-Lexicon* u 16 svezaka.

16. Glazba. Zajedno je crkvena i svjetovna. Zastupana je stara i nova glazba. Vrijedni su spomena ogromni stari gregorijanski pijevnici, od kojih su neki sasvim rukom izragjeni. Ima čitava sila nota u rukopisu. Od svjetovne je glazbe najvažnije: Kuhač. *Narodne popijevke*. 4 svaska.

17. Klasici. Ovdje su u glavnom starovjeki klasici ili u originalu ili u prevodima. Najbolje su zastupani klasici iz zlatnog i srebrenog doba. Jesu: Vergil, Ovid, Seneka, Platon, Cicero, Plinij, Kurcije Rufo, Tacit, Salust, Cesar, Livij, Flako, Cornel Nepos, Paulo Manucij, Plutark, Aristotel, Demosten, Sofokle, Euripid, Hesiod, Safo, Homer, Herodot, itd. Ima nekoliko i sredovječnih talijanskih klasika: Tasso, Petrarca, Dante Manzoni. U ovaj je odio posebno stavljena *Retorika*, posebno *Poetika*.

18. Jezikoslovlje. U dva ormara; u jednom slovnice raznih jezika, u drugome riječnici. Tu se nalaze slovnice i riječnici: Većina slavenskih jezika, a hrvatski svi, osobito važan: Dlla Bella. *Dizionario Italiano-Latino-Illyrico. 1728.*; riječnici mnogih istočnih jezika, kao: turski, arapski, perzijski, armenski, židovski, kaldejski, sirski; vrlo mnogo indoevropskih jezika, osobito romanskih. Važnija su ovdje djela ova:

a) Glasoviti *arapsko-perzijsko-turski riječnik* od Meninski-ja god. 1680. u 3 ogromna sveska, od kojih svaki napose obuhvaća preko 1200 stranica.

b) A. Calepinijev *osmerojezični riječnik* u 2 sveska.

c) Fr. A. Georgi. *Alfabetum Tibetanum* (za misionare).

d) *Talijanski riječnik akademije* della Crusca 5 svezaka.

19. Prirodne znanosti. U ovoj je znanstvenoj struci osobito zastupana zoologija i fizika. Važnija su dijela:

a) D. Petavii. *Opus de doctrina temporum*. 1705., ima 4 velka sveska.

b) P. Fortunati a Brixia. Philosophia sensuum mechanica. 1750., u 4 sveska.

c) G. Conradi. *Historiae animalium*. 1551., ima 5 knjiga.

d) *Le Spectacle della Natura*. 1782. ima 8 svezaka.

e) A. Mathiol. *Discoride-Herbarium*. Venetiis, 1568., Ova jedna knjiga ima 1527 strana.

Uz ovu je struku takogjer matematika s geometrijom, gdje se najviše ističe: *Encyklopedie Metodique* od Diderota i Dalamberta, Paris, 1792., ima 5 sveska. Važno je djelo od Bezouta: *Cours de Matematique*. Paris, 1799., koje broji 6 svezaka.

20. **Filosofija.** Zastupana je i klasična i kršćanska filosofija; od pošljednje dosta škotističke i tomičke filosofije. Ima takogjer priličan broj franceskih filosofa. Najopsežnija su djela u ovoj zbirci:

a) Aristotelova filosofija (grčki) u 16 svezaka.

b) Monteiro. *Philosophia libera seu ecclectica*. Venetiis, 1776., ima 8 svezaka.

c) J. Du Hamel. *Philosophia vetus et nova*. Venetiis, 1730., ima 6 svezaka.

Ova zbirka posjeduje filosofiju i našega velikana Rugiera Boškovića: *Theoria philosophiae naturalis*. Editio Veneta prima 1763.

21. **Liječništvo.** Svakako zanimiva ova zbirka u jednoj samostanskoj knjižnici; nu ona glasno govori sadašnjim naraštajima o rodoljubnom radu prijašnjih „ujaka“, koji su bili svome narodu uz ostalo i tjelesni liječnici. Imaju tri pune rafe ovih knjiga, koje pišu o liječničkoj teoriji i praksi. Najviše je talijanskih, pa latinskih i njemačkih djela. Malo ih je u više svezaka: a najveće je od Guglielma Cullen: *Trattato di materia medica*, koji broji 6 svezaka.

22. **Povjest svjetska.** Bogata skupina. U njoj je svakako najvrjednije dvojezično djelo — grčki i latinski — Bizantinske povjesti u 7 ogromnih svezaka, što polovicom XVII. svijeka izdade u Parizu kraljevska tiskara; a to su:

a) α) Cantacuseni eximperatoris: *Historiarum libri IV*. 1645., ima 3 sv.

β) *Zonarae Annales*. 1686., u 2 sveska.

γ) Laconici Chalcondillae: *Historiarum libri X. 1650.*

δ) Annae Comnenae Porphirogenitae Caesarissae Alexias Libri XV. 1651.

b) A. Bonfinius. *De rebus ungaricis*. Basilea, 1568.

c) Franc. Pejascevich. *Historia Serviae*. Calocae, 1797.

d) Jos. Bedekovich. *Natale solum s. Hyeronimi*. Neostadii, 1759. Oba ova pošljednja djela važna za nas Jugoslavene.

Pripomenuti je, da se megju povjestima nalaze mnoga djela otomanske povjesti, gdje ima govora i o Bosni, kao bivšem dijelu otomanske carevine.

23. **Zemljopis.** U ovom su dijelu znamenitija djela:

a) Salmon: *Lo stato praesente di tutti paesi del mondo*, broji 15 svezaka.

b) *Der erfahrene Weltbürger* od nekoga društva. Ima 7 svezaka.

U ovu zbirku spadaju mnoge vrlo važne zemljopisne karte i velki atlasi, koli stari, toli novi; osobito za Bosnu znamenita njezina velka zemljopisna karta, risana po putovanju princa Eugena Savojskoga.

24. **Arkeologija.** Uz mnoge monografije starih iskopina i spomenika važna su: sva godišta *Glasnika zemaljskog muzeja u Sarajevu*, i *Bulletino di Archeologia Dalmata*.

25. **Hrvatska i srpska književnost.** Po sebi se razumije, da je onâ prva bogato zastupana, buduć su ovomjesni franjevci budno pratili pokret hrvatske knjige od početka do danas. Da ne brojimo pojedinačno, spominjem: sva važnija izdanja od 1835.—50., svu Akademiju jugoslavensku, Maticu hrvatsku, Društvo sv. Jeronima, te ine važnije hrvatske publikacije.

U srpskoj književnosti uz nešto pjesničkih i povjesnih djela ima gotovo potpuna Srpska akademija do danas.

26. **Bosanska književnost (Bosnensia).** Ovaj je dio uregjen ponukom sveučilišnog profesora Tadije Smičiklasa, koji je pred nekoliko godina posjetio našu knjižnicu. Ovaj odio sadržaje bosansku književnost od početka do danas, koje je do nedavna bio jedini nosioc „ujak"; stoga i sadržaje samo knjige, koje su napisali sinovi bosanske provincije, ili drugi o bosanskoj provinciji. Od neprocjenive je vrijednosti ova zbirka, osobito djela starobosančicom pisana, kojih sviju možda nema ni sama zagrebačka sveučilišna knjižnica. Tko bi htio pregledati bosansko-franjevačku literaturu, držimo, da ovdje ima najbogatije vrelo. Navodimo ovdje knjige od poznatijih bosanskih pisaca, najprije bosančicom.

a) α) Fra Matija Divković: *Nauk krstjanski.* 1611.
β) „ „ „ *Razlike beside.* 1616.
γ) „ „ „ (ispravio) *Plač Bl. Divice Marie.* 1723.
} raznih izdanja.

b) α) Fra Stipan Margetić (Jajčanin): *Fale svetih.* Mletci 1708.
β) „ „ „ „ *Ispovid karstjanska.* Mletci 1709.

c) α) Fra Pavo Posilović: *Nasladjenje duhovno.* 1682.
β) „ „ „ *Cvit od kriposti duhovne i tilesne.* Mletci 1701.

Glagoljicom tiskanih ima nekoliko brevijara i misala.

Latinicom pisana stara bosanska djela jesu ova važnija:

a) Fra Ivan Bandulović: *Pistole i evangjelja.* 1639.
b) Fra Marko Dobretić, biskup: *Sveti sakramenti.* 1782.
c) Fra Ivan Aničić: *Vrata nebeska i život vični.* 1678.
d) α) Fra Filip Laštrić-Oćevac: *Testimonium bilabium.* 1755.
β) „ „ „ *Nediglnik dvostruk.* 1766.
γ) „ „ „ *Od' uza me.* 1796.
δ) „ „ „ *Epitome vetustatum.* 1776.

e) Fra Jeronim Filipović: *Propovjedagne nauka karstjanskoga.* 1750. u 3 sveska.
f) Fra Lovro Bračulović: *Uzao serafinske gliubavi.* 1730.
g) Fra Josip Lipovčević: *Duxu čuvagiuche pohodjenje.* (Babuše) 1750.
h) Fra Tomo Babić: *Cvit razlika mirisa duhovnoga.* 1726.
i) Fra Antun Bačić: *Istina katoličanska.* 1731.
j) α) Fra Emerik Pavić: *Ogledalo dogadjaja s. Pisma.* 1759.
β) „ „ „ *Vrt nebeski.* 1772.
γ) „ „ „ *Ramus viridantis olivae.* 1766.
k) Fra Lovro Sitović: *Gramatica latino-ilyrica.* 1780.
l) Fra Stipan Jajčanin: *Ispovid karstjanska.* (Stipanuše) 1799.
m) α) Fra Augustin Miletić, biskup: *Početak slovstva.* 1815.
β) „ „ „ „ *Istomačenje nauka krstjanskoga.* 1818.
γ) „ „ „ „ *Naredbe biskupske.* 1818.

Uz ove rijetkosti imamo megju Bosnensia sva djela naših pisaca iz srednje dobe, kao: Jukića, Martića, Kraljevića i Marjanovića, Nedića, Kunića itd., te književna djela bosansko-franjevačkih pisaca iz novog vremena.

Sastavni dio ove dragocjene zbirke sačinjavaju ništa manje vrijedne stvari — rukopisi fojničkih franjevaca. Sila je jedna toga; a sadržaj im je: propovijedi, liječništvo, nabožne stvari, bogoslovlje, školska pouka, jezikoslovlje, osobito tursko itd. Ima dosta ovih rukopisa i bosančicom pisanih.

C. Muzej.

Povjesnih starina i inih rijetkosti posjeduje toliko ovaj samostan, da se mogao od njih sastaviti krasan muzej, i taj se uistinu ove godine sistematski uredio, kad se uregjivala i knjižnica. Muzej ispunja jednu prostranu sobu, u koju je ulaz iz knjižnice. Premda ne svojim obiljem, ali starinom i važnošću svojih predmeta za bosansku povjest ovaj privatni muzej zauzima najodličnije mjesto u domovini. Muzej je razdijeljen na 10 zbiraka, kojih ćemo sadržaj iscrpivo donijeti.

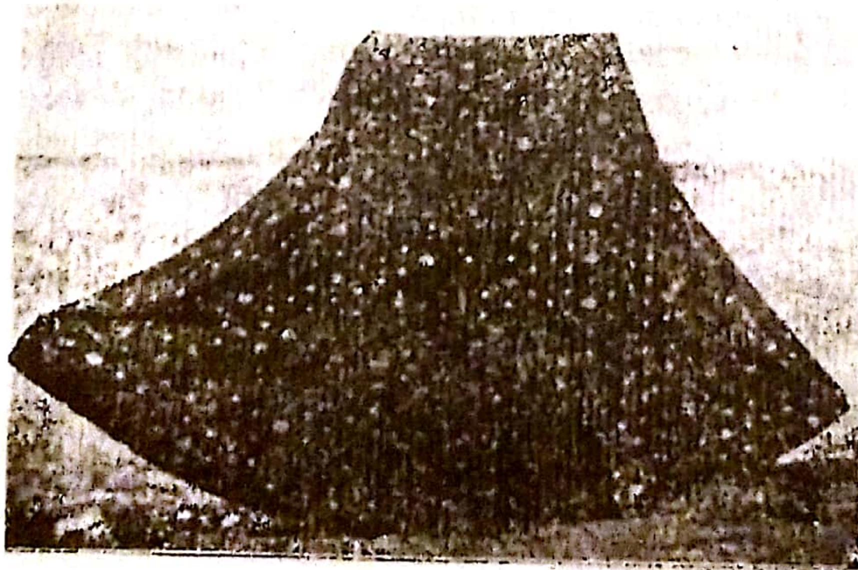
I. Zvjezdovića zbirka. Predmeti u njoj jesu malobrojni, ali su od prevelike važnosti za bosansku povijest tamo od vremena bosanskog kraljestva, datiraju bo iz god. 1463. Za veliko čudo, da kroz onake sudbine, progone, paleže ipak su franjevci spasili na životu ove dragocjenosti! Jesu pak ove:

1. **Athname.** Ovo je ona ista Athname (ugovor), o kojoj je u početku ovog djela govor; a izmolio ju je fra Angjeo Zvjezdović, tada starješina bos. franjevaca, od osvojitelja Bosne Fati Mehmeda II. na Milodraževu 1463., kao zalog sloboština franjevcima i katolicima. Ova je povelja kroz 400 godina bila za njih prava „magna charta libertatum", te je kao zenica oka čuvana

i u onim krutim progonima sva suzama natopljena. Snimak Athname donijeli smo napred u ovoj knjizi, kakva se danas nalazi — u srebrenom okviru. Ovdje donosimo njezin sadržaj u prijevodu:

»Ugovor (Athname), dat od sultana Mehmeda Hana godine po Hedjiri 868., po Isusu pak 1463. Ovi ugovor sadrži sloboštine bosanskih misnika, ili rubana (redovnika). — Od mene sultana Mehméda Hana svima — bili gospoda, bili priprostiti — na koje spada, nek im je poznato: Budući da imam osobitu milost i previsoku naklonost prema bosanskim rubanima, koji imaju i nose ovi ferman, stoga zapovijedam, da nitko niti njima, niti crkvama njihovim ne uzrokuje ikakvu dosadnost oli smetnju, tako da u mojim zemljama mogu prebivati bez ikakva straha. Koji su pobjegli, pa se vrate, nek budu sigurni i slobodni u mojim zemljama, i nek bez zapreke prebivaju u svojim crkvama. Nitko od mojih velikaša, ili vezira, ili od mojih vjernih podložnika (muslomana) nek se u njihove stvari ne miješa, nek ih ne buni, ili im kakovu mu drago dosadnost ne čini. I oni neka su prosti u svojim prebivalištima i crkvama ne samo u ime sebe, nego i u ime onih ljudi, koje bi možda iz tugjih zemalja doveli. Budué je dakle moja osobita milost i previsoka obrana nad rečenim rubanima, radi toga dajem ovu zapovijed i zaklinjem se Stvoriteljem neba i zemlje, sa sedam svetih knjiga, s velikim prorokom našim, sa sto dvadeset i četiri hiljade svetaca, s ovom sabljom, kojom se pašem, da rečene rubane nitko ne uznemiruje, ne dosagjuje im i ne suprotivi im se, doklegod oni budu vjerni meni i mojim zapovijedima. Dato na polju Milodraževu, godine gore spomenute«.

2. *Zvjezdovića plašt.* Od pamtivijeka je predaja, da je osvojitelj Bosne, Mehmed II. davši Zvjedoviću Athnamu



Plašt Zvjezdovića.

zaogrnuv ga tom prigodom plaštem (binjišem), što je kod osmanlijskih vladara bio znak odlikovanja. Taj plašt pohranjen je u ovoj zbirci, kakvoga pokazuje ova slika.

3. *Burjultija Skender-baše.* Ova burjultija (isprava) data je takogjer Zvjezdoviću od bosanskog sandžak-bega Skenderpaše g. 1486. Pisana je bosančicom, te stoga ima za našu povjest znamenitu važnost kao prvi poznati spis osmanlijske uprave u Bosni, koji je pisan bosančicom. Ta isprava doslovce glasi u latinici ovako:

»Milostiju Božiom i poveljenjem velikoga gospodara i velikoga emir-sultana cara Fujazita-bega mi gospodin Skender-baša, gospodar bosanski dajem vam na znanje vsijem i vsakom človjeku, komu se podoba i prjed koga lice dogje sai naša knjiga otvorena s našijem biljegom gospodckijem. kako učinih milost počtenomu kuštodu pra Angelu, da si hodi slobodno vsudije po rusagu gospodina cara; izvan rusaga gospodina cara ako bi hotio poći, kako je po njihovu zakonu, da se ne zadije za nj nitko sluga gospodina cara, ni turčin. ni kaurin, ni martolos, ni nijedan človjek. Zato mu učinih milost, jere je počteni redovnik i pak su nam službeni negova bratja, knez Domša i knez Milutin. jere imaju tako i knige gospodina cara. To mu je vjera i rječ naša gospodcka i da mu se to ne potvori, doklegodje pravo i vjerno hodi. I na to mu vjeru i rječ naša gospodcka i sai naša kniga otvorena. — Pisano 1486. lito. mjeseca avgusta, 20. daná.

4. *Zvjezdovića slika i ploča.* Ova je povećanâ slika na emailu izragjena po slici iz XVII. vijeka, što se nalazi u Bandulovića evangjelistaru. Ploča kamenita sa latinskim natpisom jest sa Zvjezdovića groba iz stare crkve, prije požara.

II. Miletića zbirka. Ova velika zbirka — krcata dva ormara — jest tako sjajna, gdje se priljeva zlato i srebro, da bi mogla zauzimati dostojno mjesto u najvećem muzeumu. Dostojna je najvećeg sina Bosne, neumrlog biskupa Milete! Evo predmeti te zbirke, koje su pripadale biskupu Miletiću, a on ih ostavio ovom samostanu, kao svojoj rezidenciji:

1. Skupocjena paramenta sa pripadajućim dijelovima, vezena suhim zlatom.

2. Mlogobrojne biskupske rukavice i misne cipele, krasno ragjeno.

3. Jedanaest biskupskih mitara, više bireta, kapica.

4 Velika uljena slika biskupa Miletića, kojega predstavlja u g. 1803., kad je posvećen za biskupa. Ova je maljana od slikara Seitza, a po originalu, što se nalazi u toliškom samostanu, darovanom od blagopokojnog biskupa fra Iliji Starčeviću.

5. Tri prsna križa (pektorala) biskupova. Jedan je velka dragocjenost, dar cara Franje I. Sastoji se od 7 imitiranih smaragdâ, optočenih briljantima, u zlatnom okovu.

6. Dva biskupska štapa (pastorali).

7. Dragocjen pozlaćeni pladanj i vrč za pranje ruku biskupu pri svečanoj službi Božjoj. Ovo je i sa umjetničkog gledišta mnogo vrijedno: savršena izratba u rokoko-slogu; na pladnju alegorični relief, kako sv. Gjuragj oslobagja zasužnjenu djevicu od zmaja.

8. Dva srebrena svijećnjaka, koja se nose pred biskupom u crkvi (bugia).

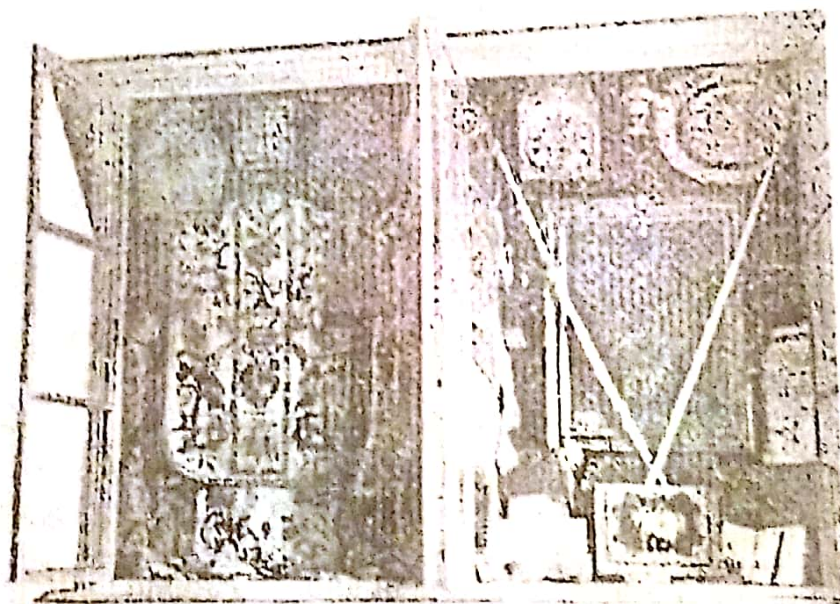
9. Veliki sat, koji uz satove i časove, pokazuje i mijene mjeseca. I ovo je carski dar Franje I. biskupu Mileti, kad je iz Italije polazio preko Beča u milu domovinu.

10. Biskupova kašika iz g. 1807., gostarica, putnički štap, pozlaćena čaša, koju je kao mali dar zahvalnosti poslo Miletiću iz Beča onda mladi fra Marijan Šunjić, kojega je tamo poslo Miletić na orijentalnu akademiju.

11. Miletića misal, pontifikal, ritual itd.

12. Od Miletića izdane knjige: „*Početak slovstva*" 1815., „*Istomačenje nauka krstjanskoga*" 1818. i „*Naredbe biskupske*".

13. Tri životopisa Miletica; napisani jedan od fra Mije Batinića, drugi od biskupa Šunjića (latinski), treći od fra Lovre Karaule (u rukopisu).



Gornji dio Miletića zbirke.

14. Miletićeve biskupske naredbe puku, rukom štampane iz g. 1817. sa pečatom i vlastoručnim potpisom Miletića, te potpisom nasljednika mu Barišića.

15. Donji dio ormara ispunja posuđe, u kojem je biskup posvećivo ulje za cijeli svoj vikarijat. Ovdje su takogjer neke svete slike biskupove, te sandučić sa nekolko dišaka Miletićeva oca, koji je bio zlatar. Kad se svrstaju svi spisi bogoduhog biskupa, popunit će ovu njegovu zbirku do kraja.

III. Bosansko-franjevačka zbirka. Ova zbirka krije u sebi predmete od zamašne povjesničke važnosti i zanimivosti,

kao i od nominalne vrijednosti. Najbolje će u ovu zbirku pristati jedan predmet, koji je lako stariji i od same Athname; a to je čuveni

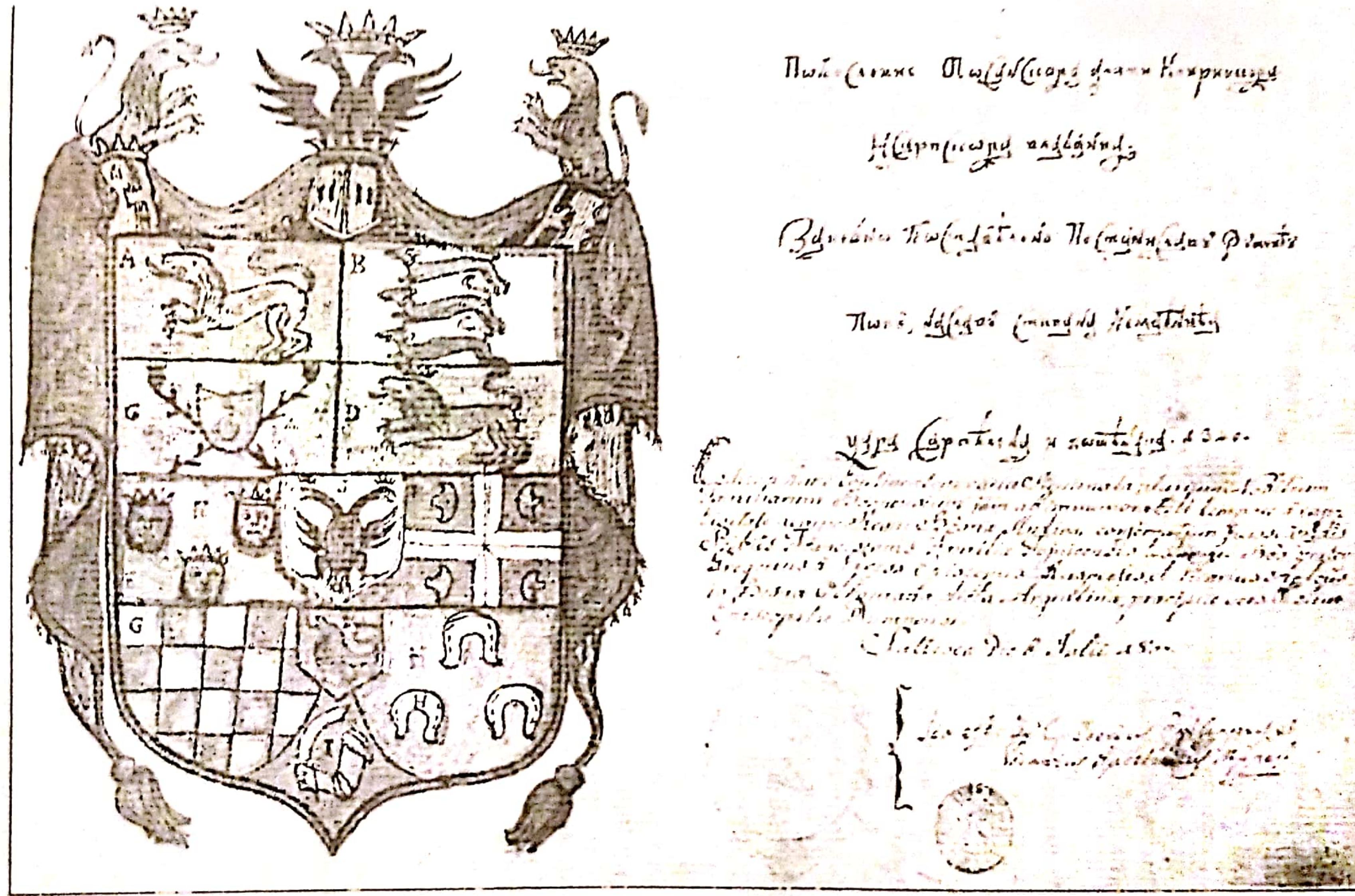
1. *Grbovnik.* Ovo je kao velka knjiga uvezan skup od 139 grbova juglaslavenskih zemalja, te bosanskih i srpskih kraljeva i plemića. Na dva naslovna lista nalazi se: na prvom skupu grbovi od devet jugoslavenskih pokrajina, a na drugom starobosančicom napisano, da je te grbove u čast Stjepana Nemanje (Dušana), cara srpskoga, narisao pop Stanko Rubčić god 1340. Tude takogjer ima na latinskom jeziku potvrda iz god. 1800. biskupa fra Grge Ilijića, da se taj grbovnik od pamtivijeka čuva kod franjevaca u Fojnici.

O ovome fojničkom grbovniku mnogo se je po listovima znanstveno raspravljalo, osobito: da li je on uistinu original iz godine 1340., ili poznija kopija onogodišnjega originala; ali nema dokaza, kojim bi se ijedno potvrdilo, ili zanijekalo. No svakako mu sama vanjština daje mnogo stoljeća života; a i mjerodavne oblasti priznaju ga kao autentični kodeks plemićkih grbova. U ovom je grbovniku za Bosnu praktični dokaz, da je pravi grb kraljevstva bosanskoga: na dva štapa po jedna arapska okrunjena glava, megju njima mjesec sa zvijezdom, a ne onaj, što se danas rabi za Bosnu; to bo je polag grbovnika grb Primordiae — Primoja i Rame. Onaj bosanski grb potječe nedvojbeno još od bosanskih banova, ako ne i od prije; ter ako grbovi ostalih jugoslavenskih zemalja isti su sada, kakvi su bili 1340., to dosljedno mora biti isti i bosanski grb. Samo neznalica povijesti može priznati bosanskim pravim grbom sadanji nametnuti grb, koji pripada drugome kraju!

Izvan okvira je ove knjige opisivati i tumačiti pojedine grbove, nego navodimo iz grbovnika imena samo nekih poznatijih plemićkih obitelji, od kojih su neke izumrle, neke i sad žive u raznim krajevima. Evo nekih: Kotromanović, Nemanjić, Mrnjavčic, Tvrtković, Grebeljanović, Branković, Kaštriotić, Crnoević, Kosačić, Kačić, Vojnović, Vladimirović, Novaković, Dražoević, Rubčić, Pažačić, Stanković, Vuković, Ugrinović, Knezović. Vlasić, Šubić, Frankopanović, Tomanović, Kovačić, Zviezdić, Zlatonosović, Tasovčić, Zoranović, Radielović, Bosnić, Žarkoević, Resić, Sladoević, Kopčić, Margetić, Vilić, Ljubibratić, Šestokrilovič. Sokolović, Halenić, Klešić, Vukotić, Mirilović, Maslović, Alaupović, Radmirović, Kosovčić, Rajković, Krasoević, Tolišić, Senčević, Križić, Grubešević, Ždralović, Jablanić, Glumčić, Žantić, Županović, Cetinjanić, Neorović itd.

2. *Muhamedov list.* Uz Athnamu bio je Muhamedov list glavnom podlogom svih sloboština, što su ih bosanski franjevci dobili izravno od padišaha. Ovaj važni ferman dao je sultan Muhamed Sionskim kalugjerima, a kasnije je protegnut na bosanske rubane-franjevce, kao i na sve redovnike u turskom carstvu. Službena kopija toga lista nalazi se sada u samostanskom muzeju, pričajući nijemo, koliko su puta ona ista slova opravdala kod nižih turskih oblasti krivo progonjene franjevce. Donosimo taj zanimivi Muhamedov list, preveden iz turskoga jezika:

Ugovor, kojega učini Muhamed s rubanima od brda Siona i sa svima drugim rubinima kršćanskim. Ovaj ugovor zabranjuje od rubana uzimati arač ili štogod drugo, ili im činiti ikakovo nasilje i nepravdu.



Dva naslovna lista iz fojničkoga grbovnika.

»Svi, koji su moje vjere i zakona na Istoku i Zapadu, u Arabiji i Perziji, svi blizi i daleko prebivajući, svi učeni i neuki, stikolici neka znadu, da je po ovom pismu vjera zadata rubanima i kršćanima. Kogod dakle ovom ugovoru i zadatoj vjeri bude suprot činio, meni se suprotivi, ili kogod pripusti oli zapovjedi, da se njima nanese kakova urreda: suprotivi se obećanju i riječi Božjoj, čini se dostojan Božje srdžbe i prokletstva, bio to sultan, ili koji drugi u me vjerujući (musliman) Ako bi koji ruban, oli papaz, oli kakav putnik utekao u njihova prebivališta, ja, koji sam onih mjesta čuvaoc i branitelj, otirat ću ondale sve, koji bi njima kakvu urrjedu hotjeli učiniti. Neka se takogjer od njih ne iziskuje i ne uzima arač; nek u njih nitko ne dira, niti im se tko usudi šta na žao učiniti. Kakogod su suci poglavari i zapovjednici od svojih kotareva (nahija), tako su i župnici od svojih župa (narija). Kad dolaze u svoje manastire, neka se nitko u njih ne miješa; neka im putnici ne dosagjuju; neka se ne usudi nitko njihove crkve i kuće razvaljivati; neka se njihovo pokućtvo ili mal ne okreće u načinjavanje džamija; neka nijedan musliman ne uzima ništa njihova u svoju kuću. Kojigod bude činiti proti ovome, što je zabranjeno, neka zna, da je uvrijedio riječ Božju, da je protiran proroku Njegovu. Budući da su oni zdati za sveudiljnom molitvom, neka nitko od njih ne iziskuje arač ili kakve danjke. Njihove dugove ja odkupljujem. Gdjegod oni bili, na moru ili na zemlji, ja ih pod svoju obranu primam.' Arača i desetine neka nitko od njih ne iziskuje; ipak koji ima arač plaćati, neka ne plaća više od 12 drakmi — teškim danjcima nek se ne pritiskuju. S njima neka postupaju muslimani tihim i slatkim načinom, jer su oni kršćani i rubani, vrijedni požaljenja. Tko htjedne njih uznemiriti, vazda ga otjerajte. Ako koji Turčin uzme koju kršćanku, budi joj dopušteno prebivati kod tog svog muža muslimana, ali neka joj ne zabranjuje ići u crkvu i po svom zakonu molitvu činiti. Kogod proti ovomu Božjem ugovoru bude činiti, neka zna, da je uvrijedio Boga i njegova proroka. Nitko nek im ne zabranjuje crkve načinjati i popravljati; i do dana suda općenitog neka u njih nitko ne kreće.

Suret ovog pisma jest ispisan iz istog rukopisa, mjeseca rebiulahyr, dana 4., godine 1044., a Gospodinove 1638.«

3. Starinska zvona. To nijesu zvona, nego dvije debele željezne ploče veseći na gredi, o koje bi se udaralo željeznim tokmacima, i glas toga sazivo je narod u crkvu, namjesto zvona, koja za turskog vremena nijesu smjela zvoniti.

4. Starinske svjetiljke, kojima su se služili redovnici u sobama. One su se punile uljem, u kojem je stijenj plaminjao i svjetlio.

5. Starinska kovna tintarnica i pisaći pribor za puta. Stari kožnati tôk za pisma.

6. Čelenka, koju je u znak odlikovanja davno dala turska vlada nekom fra Petru Koziću.

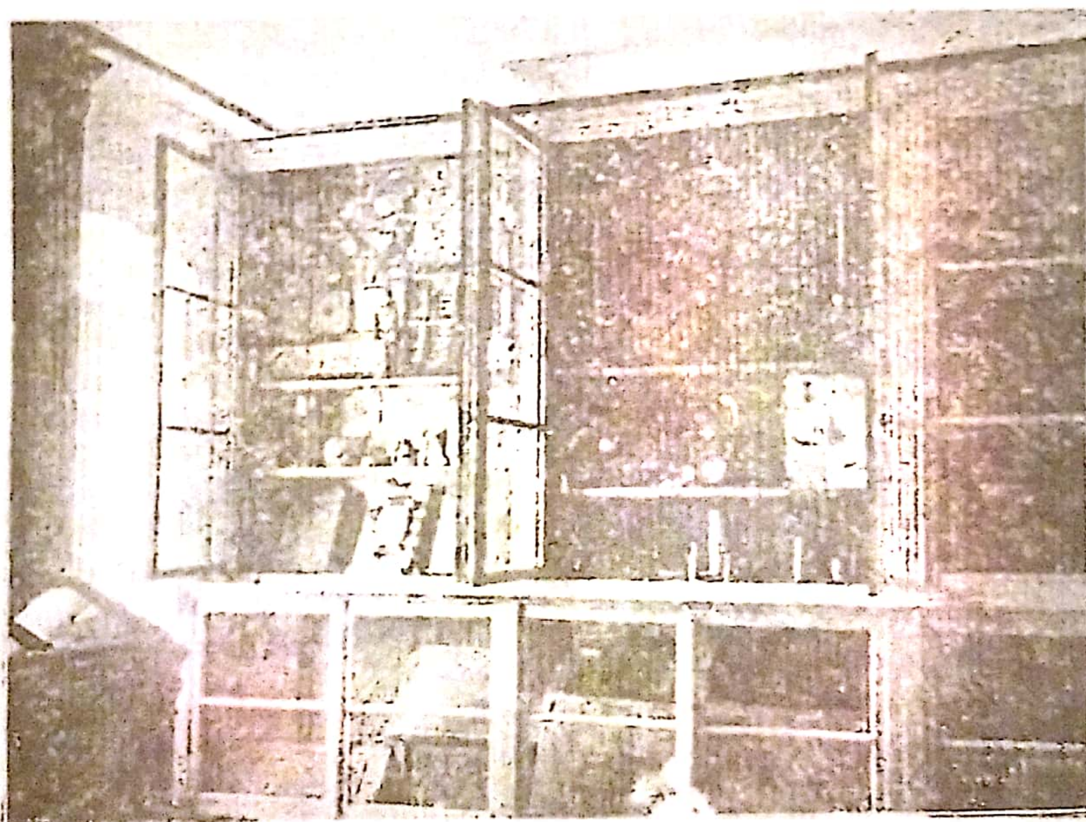
7. Osmanlijska odlikovanja (medžedije), podijeljena dvojici pokojnih franjevaca, i tri reda od sadašnje uprave državne.

8. Mnogobrojni pečati ovog samostana i biskupa, od kojih su neki stari i preko 300 godina.

9. Mnogi prstenovi, neki i biskupski; jedan zlatni od velke vrijednosti — dar nadvojvode Salvatora † fra Jerki Barbariću.

10. Prsni križevi nekih biskupa, što su u Fojnici prebivali.
11. Biskupski štap biskupe Dragičevića ili Dobretića.
12. Cigarluk i vaza za duhan Omerpaše, umjetno gravirani rad.
13. Četiri velka dukata — dar prestolonasljednika Ferdinanta fra Dominu Gojsiloviću, koji mu je čitao misu na Bugojnu prigodom lova.
14. Stari turski žepni satovi.
15. Nekoliko liječničkih aparata starih liječnika fratara.
16. Starinske gitare, na koje su prije ujaci svirali.

IV. Crkvena zbirka. To je zbirka nekih crkvenih predmeta, koji se više ne rabe, a ističu se bilo svojom starinom, bilo umjetninom. To su:



Crkvena zbirka u muzeju.

1. Nekoliko uzoraka bogatog i umjetnog crkvenoga veziva.
2. Veliki križ, obložen islikanim sedefom iz god. 1753.
4. Dragocjeni kalež i procesijonalni križ, kao takogjer nježna kruna Majke Božje i Isusa — sve filigranski rad fojničkih zlatara.
5. Tabla „Chorus", risana godine 1782.
6. Misal biskupa Maravića iz g. 1620., i jedan samostanski iz g. 1666.
7. Dva prastara križa — najnježnija drvorezbarija, srmom okovana.

U donjem razdjelu ove i pregjašne zbirke izložene su mnoge ploče s natpisima, što su bile bilo na samostanu, bilo na crkvi.

Imajih, koje su takogjer urešene s krasnom ornamentikom, dapače s narodnim motivima.

V. Zbirka oružja. Ovdje je za uspomenu pohranjeno različito starinsko oružje, kojim su se franjevci branili u ona ratoborna vremena. A jest:

1. Raznoga sustava puške, kao: štuc, tančica, kubura, šišana, karadus, vinčester, martinka, itd. — svake po jedan primjerak.
2. Mnogi samokresi, najviše ih na kremen.
3. Nekoliko sabalja, osobito lijepe dvije krivošije,
4. Više velikih handžara (jatagana), sa urezanim turskim natpisom
5. Raznog oblika barutnjače.
6. Nadžaka, topuza, salma, bajoneta.

VI. Zbirka iskopina. Zasada posve malena. U njoj su našasti predmeti rimski u okolici Skoplja i Fojnice. Ima dosta rimskih fibula i perâ s oklopa. Nekolko velikih čavala, iskopanih pod bogomilskim stećcima.

VII. Zbirka narodnog veziva. Šarovita zbirka, koja privuče oči svakoga posjetioca. Tu je u bogatom izboru sabran sav mogući bosanski vez stari i novi, većinom iz ovoga kraja. Staro je vezivo veoma zanimivo. To je na peškirima, čevrmama, jaglucima. Ima uistinu sjajnih primjeraka.

VIII. Prirodoslovna zbirka. Ona je živi svjedok, kolko su stari „ujaci" bili napredni, da se većinu ne samo drugih nego i ove znanstvene zbirke skupili. Akoprem malo, ali upravo krasnih uzoraka možeš u njoj opaziti. Navodimo glavnije objekte:

1. Velike morske školjke, zvijezde, jantari, koralji, predmeti od morske pjene.
2. Mnogi, poput cvjetova nježni, komadi sige.
3. Više okamenina.
4. Komadi lave, nafte, asbesta, itd.
5. Rijetkih primjeraka raznih ruda iz okolice i daleka: željeza, antimona, pirita, oko 20 vrsti mramora, kristala, itd.
6. Lijepo uregjen herbarium od bilinstva iz okolice.
7. Nekoliko zanimivih primjeraka iz prirode, zvanih „igra naravi".
8. Nešto aparata za fizikalne pokuse, što je služilo prije mjesnim franjevcima, kad su bili u školi pučki učitelji.
9. K ovoj zbirci pribrajamo i neka rukodjela, osobito na drvetu, koja se ističu ili zanimivošću, ili umjetnošću. Od pošljednih spominjemo upravo preciznu drvorezbariju jedne kapelice, što je bila na zagrebačkoj izložbi, zatim domaće drvorezbarije: čitava jedna sobna vrata, velika ploha od kovčega, nekolko drvenih čaša itd

IX. Zbirka narodnoga odijela. Malobrojna je, jer nijesmo u nju uvrstili uzorke sadašnjega dijela, nego prijašnjaga. Vrijedniji su komadi:

1. Svilena anterija, sva vezana.
2. Velike muške toke iz starine.
3. Srebreni kov za ječerme.
4. Velika slika na platnu iz god. 1783., na kojoj su onovremene nošnje naroda fojničkoga.

X. Zbirka starih novaca (Numizmatika). Ako bi tko mislio, da u onim danima tmine i progonstva nijesu znali bosanski franjevci i za ime ove idealne znanosti, prevarit će se. Ne znamo, bili se i danas moglo s većim oduševljenjem baviti skupljanjem starinâ, osobito starinskog novca, kao što su to činila braća ovoga samostana prije. To je donekle i protumačivo; oni su bo svi polazili više nauke u inozemstvu, gdje su vidili razne zbirke, naučili to cijeniti i vrativši se u domovinu dali se mnogi na sakupljanje takih stvari, prema onodobnim prilikama. Veliki narodni biskup Miletić bio je toliko zanešen za starinama, da je svojim župnicima preporučio, da mu pošalju gdjegod nagju kakvu starinu, i on će ju otkupiti. On je stvorio tako uz ine starine i bogatu numizmatiku u Fojnici. No poslije njegove smrti odnese ju g. 1834. fra Marijan Šunjić i pokloni Frani I. ugarskom kralju i njegovom narodu u ime bosanske provincije za zahvalnost učinjenih dobročinstva bosanskoj redovničkoj mladeži. Ipak se je i kasnije našlo ovdje braće, koja su imala za numizmatiku smisla, pa su revno za nju radili. Prvi je numizmatičar bio poletni fra Bono Perišić, koji, nešto sam, nešto s drugima, prikupi mnogo vrijednih novaca. Ali i od toga — kako se tuži u jednome svome spisu — izginu mu dosta: jedan mu dio za njegove odsutnosti uzeše neki iz drugih krajeva, jedan dio bijaše povjerljivo dao na proučavanje, ali to ode drugim putem. Nu unatoč svega toga poznije sabiranje o. Perišića i druge zauzetne braće stvori tolko i takih primjeraka numizmatike, da je o njoj izjavio prvi sadašnji stručnjak u Bosni, Dr. Truhelka, e je to od privatnih numizmatika „najdragocjenija zbirka“. Trebalo bi stručnoga znanja, da ovu zbirku opišemo; ali mi ćemo ovdje spomenuti samo općenito novce fojničke numizmatike, koji su razredani, dočim ih još ima neodregjenih. Najviše ima novca rimskoga i slavenskoga.

1. Bosanski novci bana Kotromanića, kralja Tvrtka I. i II. Tome i Stj. Tomaševića.
2. Dubrovački, vrlo mnogi, osobito srebreni.
3. Slavenski: poljski, (Sigismundovi), srpski, bugarski, ruski.
4. Ugarski mnogi, osobito vrijedan dukat Matije Korvina.

5. Novci Habsburgovaca, kao: Maksimilijana, Leopolda I. i II. Franje Lotarinškoga, Marije Terezije, mnogi zlatni Josipa I. i II., Ferdinanda i Franje Fosipa I.

7. Mletački novci, vrlo mnogi.

8. Raznih država evropskih novci: englezki, švicarski, franceski, turski svake vrsti, njemački, (koli svjetovnih, toli duhovnih gospodara), italski, španjolski, skandinavski, raznih država balkanskih.

9. Izvanevropski novci, osobito mnogih američkih republika.

10. Grčki novci; najstariji: Filipa Macedonskog i Aleksandra Velkoga.

11. Rimski novci bogato su zastupani u zbirci. Tih je razne kovine, forme i veličine, a najviše raznih gospodara; vrijedni su: Oktavijana Augusta, Trajana, Valensa, Gordijana (16 raznih vrsti), Valerijana, Antonija Pija itd., i novci mnogih rimskih patricijskih obitelji.

Pripomenut nam je, da se u muzeju zameće i mala galerija slika. Dosad ima oko desetak uljenih slika na platnu. O četirima se može reći, da su ispod umjetničkoga kista: *Madona*, od kojega prvaka talijanske škole; *sv. Frano Asiški*, *Gospa Trsatska i Presv. Srce Isusovo* — ove koliko su stare, još su više umjetničke slikarije.

Ovamo spadaju i zbirke fotografijâ. To su u 4 omašna albuma: 1. zbirka povjesnih i prosvjetnih velikana, 2. zbirka vladara i državnika, 3. zbirka crkvenih dostojanstvenika, 4. zbirka bosanskih franjevaca.

D. Arkiv.

Kako su naši stari znali pohranjivati ne samo službena pisma i važne spise, nego takogjer bilježiti neslužbene a važne stvari: najbolje svjedoče samostanski arkivi. Arkiv fojničkoga samostana, tako starodrevnoga, jest jedna prava riznica. Dosada nijesu bili poznati široj javnosti ni po imenu spisi, sadržani u ovome arkivu; a evo ih sada imenujemo:

1. Fojnički ljetopis.

2. Enchiridion o. fra Mate Krističevića o prošlosti ovoga samostana.

3. Dnevnik fra Grge Martića, kao zastupnika katolikā kod središnje turske uprave u Sarajevu.

4. Prevod sultanskih fermana fojničkih na latinski jezik, učinjen po austrijskom konsulskom pomoćniku Dr. Atanackoviću, god. 1818.

5. Diploma Rakoczy-jeva. Ovo je jedna darovnica Juraja Rakoczy-ja franjevcima Bosanske provincije god. 1692. Pisana je na pergameni; ime gospodara i naslov diplome izragjeno je zlatnim slovima.

6. Homilije u 2 sveska, pisane u prvoj polovici XVI. vijeka.

7. Rukom štampani napjevi misni (note i tekst) od fra Vice Vičica; zajedno i original njegovih crkvenih pjesama, što ih kasnije izdao o. fra Franjo Jukić.

8. Pokusne radnje oko prevoda sv. Pisma i hrvatskog riječnika.

9. Zabilježeni narodni običaji.

10. Turski fermani.

11. Turski službeni spisi u 10 svezaka registrirani, i mnoštvo ih još neregistriranih.

12. Računi samostanskog primitka i izdatka, dosižući u početak 17. stoljeća, bosančicom pisani. Računi samostanski uvezani od 1784. ovamo dalje.

13. Zemljišne isprave.

14 Premnogi rukopisi o. fra Bone Perišića, raznoga sadržaja, osobito povjesničkog i arkeološkoga.

15. Fragmenta historica. Mnogo povjesnih podataka, izvagjenih iz Propagandina arkiva u Rimu, iz bilježaka o. Eugebija Fermendžina i drugih.

16. Dnevnik o. fra Mije Gujića.

17. Listovi gvardijanski i dopisi tičući se ovoga samostana.

18. Obilna korespondencija franjevaca ovog samostana, osobito fra Bone Perišića (sa uglednim ličnostima), fra Mije Gujića. fra Nikole Krilića, itd.

19. Zbirka vlastoručnih pisama velikih ljudi u Bosni: biskupâ Ilijića, Miletića, Šunjića, Vujičića, zatim Jukića, Martića, osvojitelja Bosne baruna Filipovića itd.

20. Važnija službena pisma duhovnih i svjetovnih oblasti samostanu.

21. Iz raznih župa ovoga samostana stari računi inventari.

22. Školska izvješća od starih fratarskih pučkih škola, što su ovamo slata iz sve provincije, kad je ovdje residirao provincijal

23. Premnogi stari ulomci različitog sadržaja, osobito bosančicom pisani, koje je mnoge objelodanio Dr. Ćorović pod naslovom „*Neka fojnička pisma*".

